

BULETIN DE LINGVISTICĂ

Nr. 17

Anul XIV

2016

SUMAR

GRAMATICĂ

- Marcu GABINSCHI. *Metoda polistabilă de identificare a claselor de cuvinte (a „părților de vorbire”)* 3

LEXICOLOGIE ȘI ONOMASTICĂ

- Livia CARUNTU-CARAMAN. *Receptarea împrumuturilor de origine engleză în limba română* 9

- Anatol EREMIA. *Originea și semnificația termenilor calendaristici* 15

- Maria COSNICEANU. *Reconsiderări privind etimologia și formele corecte ale unor nume de familie* 24

SEMANTICĂ ȘI PRAGMATICĂ

- Alina PĂTRUNJEL. *Trăsăturile semantico-pragmatice și tipologia actelor de vorbire din clasa cererii* 27

- Lilia TRINCA. *Reprezentarea spațială a timpului lingvistic* 32

SOCIOLINGVISTICĂ

- Lidia CODREANCA-COLESNIC. *Ideologie diglosică în context basarabean (1812-1918)* 38

- Teodor COTELNIC. *Silviu Berejan – promotor al adevărului științific* 45

COMUNICARE ȘI ANALIZĂ LINGVISTICĂ A TEXTULUI

- Olga COSOVAN. *Coerența lexicală și semiotică a textelor artistice* 52

- Vasile BOTNARCIUC. *Condiții de depășire a dificultăților comunicării de calitate* 57

- Adela NOVAC. *Unități lexicale-termeni de rudenie în creația viereană* 65

STUDII LITERARE

- Iraida COSTIN. *Creangă în re-lectura lui Vlad Ioviță* 71

- Oxana GHERMAN. *Construcția fractală a romanului „Viața și moartea nefericitului Filimon...” de Vladimir Beșleagă* 74

- Magdalena RUSNAC-FRĂSINEANU. *„Povara bunătații noastre” de Ion Druță: Nuța față în față cu destinul* 79

Inga SÂRBU. <i>Alexei Marinat: povești de dragoste în lagărul morții</i>	84
<i>FOLCLORISTICĂ</i>	
Tatiana BUTNARU. <i>Arhetipul șarpelui în poezia epică populară: o viziune sincretică de interpretare</i>	89
<i>RECENZII</i>	
Vasile BAHNARU, Inga DRUȚĂ, Galaction VEREBCEANU, Lidia VIERU, Mariana VLAS, Ana VULPE. <i>Ghid de exprimare corectă</i> . Chișinău, Tipografia Profesional Service SRL, 2014, 132 p. (Viorica RĂILEANU)	96
Anatol EREMIA. <i>Studii de sociolingvistică și onomastică</i> . Chișinău-Iași, Tipografia Elan Poligraf SRL, 2016, 284 p. (Lilia STEGĂRESCU)	98
<i>ANTROPOLOGIE</i>	
Marcu GABINSCHI. <i>O discuție impusă autorului (Apropo de antroponimia Odesei)</i>	102

Redactor-șef: dr. hab. **Vasile Bahnaru**

Redactor-șef adjunct: dr. **Ion Bărbuță**

membrii colegiului:

dr. hab. **Elena Constantinovici** (Chișinău)

dr. hab. **Inga Druță** (Chișinău)

dr. hab. **Anatol Eremia** (Chișinău)

dr. hab. **Marcu Gabinschi** (Chișinău)

dr. hab. **Vasile Pavel** (Chișinău)

dr. hab. **Gheorghe Popa** (Chișinău)

dr. hab. **Angela Savin** (Chișinău)

prof. dr. **Nicolae Saramandu** (București)

dr. **Maria Cosniceanu** (Chișinău)

dr. **Iulia Mărgărit** (București)

dr. **Monica Mihalela Busuioc** (București)

dr. **Inna-Negrescu Babuș** (Chișinău)

dr. **Viorica Răileanu** (Chișinău)

dr. **Stela Spânu** (Chișinău)

dr. **Galaction Verebceanu** (Chișinău)

dr. **Ana Vulpe** (Chișinău)

Secretar de redacție: Mihai Papuc

Manuscrisele și corespondența se vor trimite pe adresa:

Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1 (biroul 411), MD – 2001, Chișinău, Republica Moldova

tel.: (+ 373-022) 272719; e-mail: buletin_delingvistica@yahoo.com

Marcu Gabinski

**METODA POLISTADIALĂ DE IDENTIFICARE A CLASELOR
DE CUVINTE (A „PĂRȚILOR DE VORBIRE”)¹**

Scrierea prezentei lucrări a fost prilejuită de repetatele afirmații sceptice referitoare la posibilitatea identificării „părților de vorbire”. Acest scepticism (cf., de exemplu, „отсутствие единых критериев выделения частей речи и их противоречивое соотношение с денотативной классификацией значений” ș.a.m.d. [1, p. 89]) este mai bine cunoscut datorită părerii lui E. Coșeriu: cf. „teoria părților de vorbire pe care o avem din tradiție [- - -] este incoerentă, fiindcă nu e vorba de aceeași clasificare; e vorba de valori cu totul deosebite” [2, p. 68] ș.a.m.d.

Noi, fără pretenții de a oferi o soluție definitivă a problemei „părților de vorbire” în plan lingvistic general (sarcină actuală a lingvisticii contemporane, vezi, de ex. [3, p. 117]) încercăm să contribuim în măsura posibilului la rezolvarea ei. Anume, punem la contribuție unele date, a căror nesocotire dă naștere la un scepticism nejustificat.

Astfel, până în prezent e preconizată vechea idee a lui L.V. Șcerba (vezi: [4, p. 74]) cum că nu toate cuvintele limbii ruse pot fi distribuite între „părțile de vorbire”, deci că unele din ele trebuie să rămână în afara clasificării, ca exemplu aducându-se de obicei „категория состояния” ca cea din rus. *можно, нельзя, надо, жарко, холодно* ș.a. Dar deja s-a dovedit mai rațională identificarea acestor cuvinte ca o clasă aparte, anume ca predicative. Deci oricât e de prețioasă luarea ca bază a divizării antice a cuvintelor în clase, câte o dată realitatea impune relevarea unor clase noi (cf. și experiența studierii limbilor „exotice”), divizarea în genere rămânând totuși în vigoare.

Mai amintim odată că de când se aplică metoda axiomatică și principiul empiric (vezi, de ex., [5, p. 265-270]), apar gratuite vechile dispute despre aceea, pe ce bază trebuie identificate „părțile de vorbire”: cea lexicală sau cea gramaticală. „Părțile de vorbire” fiind prin însăși natura lor clasificările prezentării glotice ale realității extraglotice, nu pot să fie rupte de reflectarea acestora în mintea omului. Discuțiile pe tema dacă ele trebuiesc definite „consecvent” pe baza lexicală sau pe cea gramaticală amintesc de întrebarea dacă pentru om e mai important piciorul stâng sau cel drept: cum nu se poate merge pe un singur picior, așa nu e posibil de identificat „părțile de vorbire” în baza unicului criteriu pretins „consecvent”, lexical sau gramatical, căci această „consecvență” nu are corespondență în realitatea limbii². Ce e drept, mai rațională este calificarea (considerată deseori

¹ Pe tema claselor de cuvinte („a părților de vorbire”) din multe limbi există, precum se știe, o mulțime de lucrări, chiar de cel mai înalt nivel, care sunt însă postidentificative, având alte scopuri decât cea de față, lucrări pe care deci nu le aducem în discuție.

² Precum arată experiența, cei ce critică pe alții pentru „inconsecvență” în nealegerea uneia sau alteia din aceste baze (ca în [6, p. 98]), singuri nu pot propune nimic mai bun în schimb (vezi [7, p. 156]).

„inconsecventă”) identificării în chestiune ca „lexico-gramaticală”, dar înseși noțiunile respective se cer definite strict în prealabil pe baza altora, mai apropiate de conceptele primare (indefinibile).

Așadar, metoda la care am ajuns după familiarizarea cu multe feluri de a defini „părțile de vorbire” pornește de la următoarea ierarhie de noțiuni (rezumăm pe scurt cele spuse mai înainte, de ex., în [8, p. 280-282]): fonem, morfem, categorie și anegorie, logoformă, cuvânt și clase concrete de cuvinte. Categoria (în sens strict morfologic, numită când e nevoie de a evita ambiguitatea, „morfocategorie”) este indiciul de opunere a secvențelor de morfeme, caracterizate prin următoarele metaindicii: 1) opoziție reală, nu alomorfe; 2) număr limitat de membre ale opoziției și număr nelimitat de purtători ai exponenților ei; 3) exponenți de nesine stătători, adică neputând constitui enunțuri aparte, dar 4) care formează împreună cu purtătorii săi asemenea enunțuri sau anautemele (alomorfele poziționale de nesine stătătoare) ale lor; 5) caracter obligatoriu (prezența sau absența în anumite tipuri de contexte, un caz particular al acestei prezențe fiind acordul); 6) universalitate, adică implicarea unui membru al opoziției de către altul (altele); 7) contiguitatea (inseparabilitatea doar printr-un număr finit de elemente) a exponentului cu purtătorul lui sau/și iremanența (împărțirea fără rest a planului conținutului tot printr-un număr finit de elemente – factor relevat de A. Martine (vezi [9, p. 491])). Acestea sunt metaindiciile comune ale categoriei și anegoriei, dar numai prima se caracterizează prin 8) nuclearitate, adică distincția de către somatisme (denumiri de corpuri fizice) și/sau predicatorii nonnominali simpli. După anegorii se opun unul altuia infinitivul și gerunziul între ele, dar și fiecare din ele se opune predicatorilor cu aceeași temă¹. Identificarea categoriei în genere (nu a uneia particulare), ne permite să operăm cu ceea ce numim algebra categoriilor, cum sunt cele pansomatice sau cele predicatoriale.

Cât privește detaliile, de exemplu, s-a pus problema substantivelor invariabile rusești, care s-ar părea că nu disting categoriile (vezi, de ex., [10, p. 273-277]). Dar vorba este că distincția lor în genere se realizează nu numai prin schimbare, ci și prin acord, dar acesta se face și după gen, care în limba respectivă implică și numărul, și cazul. De ex., rus. *такси* ș.a. cere numaidecât neutrul atributului, acordul ca în *городское такси* implicând și un anumit număr și caz. Iar rus. *кентуру* ș.a. manifestă același lucru pentru genul masculin, niciun substantiv rusec invariabil negăsindu-se în afara unui anumit gen, deci nici a altor categorii implicate de acesta. Tot așa reacționăm la relevarea faptului că substantivele singularia tantum nu au forme de plural. Dar, de ex., rus. *спорт* (în afară de schimbarea după caz) își acordă atributele în toate categoriile substantivale. S-a mai relevat și indistinția genului la pluralia tantum din rusă, ca *ворота* sau *именины* (fapt datorat indistinției lui generale la plural în rusă). Dar nici asta nu contrazice definiția noastră a substantivului în general (vezi mai jos), deoarece neutralizarea în cauză privește somatisme, problema rezolvându-se prin constatarea că în rusă există substantive nu numai masculine, feminine și neutre, ci și cele de gen necunoscut. Cele spuse se confirmă prin acel fapt incontestabil că excluderea din substantive a somatismelor ar face imposibilă identificarea substantivelor, cu toate consecințele acestui fapt pentru teoria claselor de cuvinte.

¹ Prin ambele feluri ale acestor indicii se identifică strict ceea ce numim „flexiunea”, deși s-ar putea reintroduce în uz vechiul „accidentă”.

Așadar, substantivele sunt somatisme și alte cuvinte care disting toate categoriile pansomatice în același fel ca și somatisme¹. Referirea la categoriile tocmai pansomatice (nu somatice în genere) exclude acele categorii, pe care le disting doar anumite grupuri de substantive (cum sunt, de exemplu, posesivul și ceea ce e implicat de el la numirile de rude în macedoneană). Iar același fel de distincție a categoriilor ca și la substantive înseamnă acord din partea lor, nu acordul lor cu altceva.

Identificat fiind în acest fel strictul relevant al substantivelor și numai al acestora, constatăm că toate celelalte particularități, formale sau semantice, ale unora din ele nu influențează apartenența la substantive. De unele trăsături formale am vorbit mai sus. În afară de aceasta, multă atenție se acordă de către lingviști substantivelor „periferice”, „netipice” ș.a., adică numelor de acțiune, de calitate și altor nonsomatisme, aceasta fiind menită să illustreze „teoria de câmp a părților de vorbire”. Se înțelege, această teorie are rațiunea ei de a fi, însă ea nu trebuie să eclipseze limitele nete dintre substantiv și nesubstantiv. Oricât are, de ex., *прыжок* (vezi despre el și despre *движение* ș.a. ca niște cuvinte „netipice” în [10, p. 273-274]) în comun cu *прыгать*, acest *прыжок*, la nivelul claselor celor mai generale ale unităților existente în limbă în număr mic și limitat, aparține la aceeași din ele ca și *камень*, pe când cu *прыгать* face parte doar dintr-un cuib omorizic, de care sunt într-o limbă cu miile, fiecare din ele conținând prin urmare mai puțin pentru structura ei. Am mai relevat nu odată unele particularități ale practonimelor (ale numelor de acțiune) care în unele limbi pot avea obiect direct, și chiar complement de agent (fiind absolute). Cf. maced. *брзо(то) читање книги* „citire(a) rapidă de cărți” sau *постоење(то) разидувања* „existență de dezacorduri”. Aceleași însușiri ale substantivatului infinitivului spaniol au fost descrise amănunțit de lingviști. Dar faptul că acesta se formează în cadrul paradigmei interclasiale (rus. «межчастеречная парадигма»), nici el nu trebuie să ducă la încețoșarea granițelor dintre substantiv și altceva.

Situația se schimbă când însușirile verbale a ceea ce se socoate „nume de acțiune” exclud categorialitatea pansomatică a lui, prin urmare, îl desubstantivează (deși nu numaidecât îl verbalizează) – e cazul unora din *-ing* forme din engleză sau al unor ipostaze ale „supinului” român. Deci privim sceptic la „diluarea granițelor dintre unele părți de vorbire” [1, p. 89], ca și în genere la negarea necesității de a se ajunge la o clasificate cât mai logică a acestora [10, p. 275].

Verbele (ca și substantivele) pot fi definite și ele, fără apelări la alte clase de cuvinte, anume ca predicatorii nonnominali simpli și alte logoforme care nu cunosc nicio categorie necunoscută lor și se complinesc numai în felul lor.

Celelalte clase de cuvinte, pe cât am putut stabili, se identifică prin relațiile lor cu cele două clase polare ale lor, utilizându-se procedeul rezidual.

Astfel, adjectivele sunt cuvintele, nonsubstantivale și nonverbale, care (a) determină substantivele, nu și verbele, sub raport nonnumeric și b) determină substantivele sub raport numeric în același mod categorial ca și în cazul (a).

¹ Pentru amănunte privind definițiile propuse vezi, de exemplu, [11, p. 14-18]. De notat că susținând vechea prezentare a substantivului și a verbului ca doi poli din sfera „părților de vorbire”, precizăm că, făcându-se așa, deseori se iau drept verb numai formele lui predicative (predicatorii verbali), celelalte (în special infinitivul) rămânând oarecum în umbră, ceea ce duce la multiple schimonosiri ale tabloului adevărat.

La rândul lor, numeralele nu pot fi identificate decât tot în mod rezidual, anume ca acele numerative (cuvinte cu sens numeric), care nu sunt acoperite de definițiile cuvintelor din alte clase. Astfel, din numerale se exclud substantivele (ca *mie*, *milion*, *miliard* sau *doime*, *treime*, *pătrime*, sau *dublet*, *tripler*, sau *duplicitate* ș.a.), ca și cele ce includ și sememe nonnumerice, ca *duet*, *trio*, *centurie*, *sotnie*, *triumvirat* ș.a.), adjectivele (ca *dublu*, *triplu*, *cvadruplu* sau *îndoit*, *întreit*, *înmiit*), tot așa sunând și adverbele (de care n-am vorbit încă, ceea ce nu importă în cazul dat), și verbele (ca *a îndoi*, *a întrei*, *a înmii*, *a dubla*, *a duplica*, *a reduplica* ș.a.).

Cât privește înseși numeralele, problema lor se rezolvă în mod diferit în diferite limbi, tocmai româna excelând printr-un specific. Așadar, în ceea ce privește problema, mult discutată odată în românică (dar vezi despre ea și în plan lingvistic general [1, p. 89]), dacă numeralele sunt o clasă de cuvinte aparte sau o subclasă de adjective¹, această problemă se rezolvă pentru română în același fel ca și pentru multe alte limbi ce cunosc categoria numărului, în felul următor, cât îi vorba de cardinale. Aici hotărăște raportul cuvintelor examinate cu categoria morfologică a numărului. Însuși faptul că adjectivele au forme de singular și plural (cf. rom. *bun* – *buni*), iar cardinalele, de obicei nu-l au, e diagnostic, însă doar în acele limbi în care adjectivele (și nefiind substantive) se acordă în categorii (ca în limbile romanice, slave ș.a.), căci altfel este în engleză, în limbile turcice ș.a. În schimb, în multe limbi, printre care și în română, adjectivele sunt adpolinumerice (în limbile în care nu există dual, trial și cvadrial, doar adbinumerice), pe când cardinalele sunt admononumerice. În acest cadru, există tot două tipuri de limbi, deosebirea dintre ele nefiind relevantă în cazul nostru. Astfel, în limbile romanice, slave ș.a. determinatul adjectivului poate să stea atât la singular, cât și la plural (de ex., rom. *băiat bun* – *băieți buni*), pe când numeralele mai mari de unu cer numai pluralul cuantificatului (cf. rom. *doi băieți*), situația fiind aceeași și în limbile fără acordul adjectivelor (cf. engl. *good boy* – *good boys*, dar numai *two boys*). În celălalt tip de limbi (cum sunt cele turcice ș.a.) adjectivele sunt tot așa adbinumerice (cf. tur. și găgăuz. *iyi çocuk* – *iyi çocuklar* „băiat bun – băieți buni”, însă numai *iki çocuk* „doi băieți”; situația e analogă în georgiană, în ungară ș.a.). Prin urmare, în ambele tipuri de limbi adjectivele și cardinalele își manifestă fiecare propriul specific la nivel categorial, deci sunt două clase diferite de cuvinte.

În ceea ce privește ordinalele, în multe limbi ele nu sunt decât adjective cu sens ordinal, cum este lat. *primus*, *secundus*, *tertius* ș.a., sau rus. *первый*, *второй*, *третий* ș.a., însă în română așa sunt doar *întâi* și recentele *prim*, *secund* și *terț*. Situația celorlalte ordinale românești este însă alta, caracterizându-se prin ambiguitatea categorială: tipul *al doilea* – *a doua* funcționează și ca unul nearticulat putând primi și articolul hotărât (ca în *cel de-al doilea*, înv. *cel al doilea*) și cel nehotărât (ca în *un al doilea*), dar și ca ceva indiferent față de determinare, deci ca și ordinalele unei limbi fără articol (cum e latina sau rusa).

¹ În principiu, putem să ne închipuim o limbă, în care sensul cardinalelor se redă prin adjective. Așa sunt denumirile numerelor divizibile în o sută în spaniolă, de ex., *doscientos hombres* „200 de oameni”, *doscientas casas* „200 de case”, la fel în portugheză, iar în greacă la acest procedeu se adaugă și exprimarea genului neutru. Iar în unele limbi cardinalele poartă urmele probabilei lor proveniri din substantivele de tipul rus. *двойка*, *тройка*, *четверка* ș.a. Totuși și în aceste limbi, nemaivorbind de multe altele, cardinalele posedă un specific categorial evident. Mai amănunțit despre cardinale vezi [12: 80-86].

De exemplu, în *Primul băiat s-a dus, dar cel de-al doilea a rămas*, dacă oțitem articolele, obținem **Prim băiat s-a dus, iar al doilea a rămas*, cu **Prim* imposibil în acest context, dar cu *al doilea* la locul lui, ceea ce manifestă noncategorialitatea adjectivală a lui *al doilea*, spre deosebire de *prim*. Deci în românește, nu numai cardinalele (ca și în multe alte limbi), ci și ordinalele sunt numerale, nu adjective (vezi amănunte în [12]).

Cât privește pronumele, acestea se lasă în prealabil încadrate într-o clasă mai mare de cuvinte vice, constând și din vice-substantive (ca *el, ea, cine, ce, acesta, acela* ș.a.), vice-adjective (*acest, acel, care, așa un* ș.a.), vice-numerale (*cât, atât* ș.a.), vice-adverbe (*așa, astfel, altfel* ș.a.) și, în unele limbi, vice-verbe, ca engl. *to do*, dar și formații rare ca fr. *choser*, sefard. *akeyar* „a face aceea”, gagauz *năpmăă* „a face ce” ș.a.¹

Așadar, nu putem justifica pesimismul lui E. Coșeriu, al lui A. L. Zelenețki și al altora (vezi mai sus) în problema identificării „părților de vorbire”. Acestea sunt structurate după criteriile diferite prin însăși natura lor, nu prin vreo greșală a cercetătorilor. Precum am văzut, problema „părților de vorbire”, care nu poate fi rezolvată printr-un singur act de divizare în baza unui singur principiu se rezolvă în mod polistadial. Această metodă nu constituie vreo contradicție, ci reflectă însăși realitatea obiectivă. Mai concret, din clasele de cuvinte unele se identifică pe baze categoriale, iar altele prin relațiile lor cu primele, fără ca una și alta să se contrazică.

Aplicând metoda axiomatică, evităm în definiții operarea cu noțiunile (ca „gramatical” sau „lexical”) care singure mai cer să fie deduse din cele primare (indefinibile). Iar conducându-ne de principiul empiric, am insistat asupra cerinței simpleței (n-am apelat la acele teorii fără care problema dată poate fi rezolvată) și cerinței consecvenței (a lipsei de contradicții), evitând, printre altele, cercul vicios, cum este, de exemplu, definirea substantivului prin relațiile lui cu adjectivul, iar pe urmă invers. Tot așa am evitat apelarea la mult vehiculată odată „teorie a obiectualității” („учение о предметности”) care de fapt este o tautologie² metaforizată. Și, se înțelege, vorba fiind de noțiunile demult existente, contribuim la aceea ca volumul entităților de identificat să fie cât mai apropiat de cel deja existent al lor (în măsura posibilului identic cu el), renunțând la aceasta doar în cazurile inconsistențelor descoperite în tezele tradiționale. Aceasta în genere nu exclude introducerea de mărimi noi, neprevăzute de tradiția clasică a „părților de vorbire”, cum e, de exemplu, noțiunea de predicativ³, de paraverbal sau posibilă relevare a ceea ce e numit „interjecție verbală” („protoverb”) ș.a.

Oricum, cu toată necesitatea de noi precizări în teoria clasică a „părților de vorbire” și cu toate deosebirile în această sferă dintre limbile de structură diferită, nu vedem temeuri de a renunța la această teorie clasică ca atare.

¹ Cât privește articolul, recent am motivat amănunțit părerea potrivit căreia el nu formează o clasă de cuvinte, fiind doar un exponent categorial a altceva [13].

² Cf. spusele unui cunoscut adept al acestei teorii, care după el, „в основу существительного кладет так или иначе толкуемое значение грамматической предметности или субстантивности” [14, p. 113].

³ E clasa de cuvinte identificată demult în mai multe limbi ale Extremului Orient. Potrivit descrierilor accesibile, ar fi ceva ca predicatori (vezi aici mai sus). Cât despre predicativele de tipul rus. *можно, нельзя* etc., acestea pentru predicare necesită singure predicatori, precum *было* sau *будет*, care la prezent iau forma zero, ca și pe lângă cuvintele rusești din alte clase.

Referințe bibliografice

1. A. Л. Зеленецкий. *Сравнительная типология основных европейских языков*. Москва, 2004.
2. E. Coșeriu. *Prelegeri și conferințe*. Iași, 1994.
3. В. А. Кочергина. *Введение в языкознание*. Москва, 2006.
4. В. К. Радзиховская. *Морфология современного русского языка. Вводный курс*. Москва, 2003.
5. Ю. Д. Апресян. *Идеи и методы современной структурной лингвистики*. Москва, 1966.
6. Sh. Demiraj. *Rreth disa problemeve të paskajores në gjuhën shqipe*, „*Studime filologjike*”, 1969, 1, p. 81-120.
7. М. А. Габинский. *Балканский инфинитив – очередной этап дискуссии. Антикритический обзор*. Кишинэу, 2008.
8. M. Gabinschi. *Contribuții la definirea general lingvistică a articolului ca exponent categorial*, „*Omagiu profesorului și omului de știință Vladimir Zagaevschi*”. Chișinău, 2003.
9. А. Мартине. *Основы общей лингвистики*. Пер. с фр. «Новое в лингвистике», III. Москва, 1963.
10. З. Д. Попова, И. А. Стернин. *Общее языкознание*. Москва, 2007.
11. M. Gabinschi. *Formele verbale nepredicative nonconjunctivale ale limbii române (pe marginea tratării lor în gramatica oficială)*. Chișinău, 2010.
12. M. Gabinschi, *Numeralul și adjectivul – o clasă de cuvinte sau două. Abordare general lingvistică*, „*Revistă de lingvistică și știință literară*”, 2004/1-3, p. 44-50.
13. M. Gabinschi. *Formează oare articolul o clasă de cuvinte (o „parte de vorbire”)?*, „*Philologia*”, LVII (2015)/1, p. 60-79.
14. О. П. Суник. *Общая теория частей речи*. Москва-Ленинград, 1966.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Livia Caruntu-Caraman

RECEPTAREA ÎMPRUMUTURILOR DE ORIGINE ENGLEZĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Abstract. As any social phenomenon, the language is in a continuous change. The worn out forms of expression disappears, the new necessities of expression are required to be designed. Under the new forms of expression a special place in communication lies for lexical borrowings. Thanks to the important role which English has in the international communication process, Romanian language is invaded by a significant number of Anglicisms. Their proper use faces some problems: of necessity and acceptance, of phonetic, graphic and morphological adaptation, of correctness.

Keywords: Lexical borrowing, Anglicism, reception, vocabulary, Romanian Language, English Language, evolution, modernization, phonetic, graphic, morphological adaptation.

Împrumutul lexical, ca mijloc extern de îmbogățire a vocabularului, desemnează un cuvânt, o construcție lexicală luată din altă limbă. Aceasta se realizează în urma contactului dintre limbi, fiind un produs al bilingvismului sau, în cazul englezismelor, o consecință a cunoașterii unei limbi străine de către vorbitori ori a rolului deosebit al acesteia în procesul de comunicare internațională. De regulă, se preia unitatea lexicală împreună cu realitatea pe care o prezintă, urmând un proces de adaptare la sistemul fonetic și morfologic respectiv.

De-a lungul timpului acest fenomen a jucat un rol important în evoluția limbii române, începând cu înlocuirea elementelor dacice și latine cu cele mai noi – *slave, maghiare, turce, apoi franceze, engleze*. În prezent, împrumuturile au o mai mare pondere, datorită modernizării științei și tehnicii, a relațiilor umane, a mijloacelor de comunicare în masă și a raporturilor variate care se stabilesc între limbi.

În urma examinării inventarului de cuvinte al dicționarilor explicative, cercetătorul științific V. Bahnaru conchide că *limba română supraviețuiește numai în virtutea existenței gramaticii sale și a câtorva sute de cuvinte, în rest tot vocabularul românesc este un conglomerat inform de împrumuturi, osatura cărora o constituie neologismele* [4, p.105]. Astfel se constată că aproximativ jumătate din vocabularul limbii române moderne este format din împrumuturi neologice intrate în limbă începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Limba – cel mai important mijloc de comunicare interumană – este un sistem de semne și un fenomen social care a apărut și se dezvoltă numai în societate. În acest context lingvistul Al. Paliu menționa că *evoluția neconținută a realității obiective, apariția unor realii și dispariția altora – toate acestea fac ca limba „să-și revizuiască” permanent*

organizarea structurală și, în primul rând, mijloacele de exprimare. Așadar, schimbările în limbă și, în general, evoluția limbii – toate sunt determinate de evoluția realității obiective, adică de factorii extralingvistici [9, p. 3]. Cercetătorul afirmă că fiecare limbă evoluează ca să poată fi în pas cu schimbările din realitate, iar pentru aceasta mijloacele de exprimare necesită a fi create și perfecționate permanent.

Referindu-se la inovațiile și schimbările din limbă, Al. Graur consideră foarte importantă atitudinea pe care trebuie s-o adoptăm față de fenomenul dat. Sistemul limbii se îmbogățește cu noi unități lexicale și frazeologice, nu numai pentru a denumi realități necunoscute anterior, dar și pentru a favoriza o comunicare mai corectă și mai expresivă. Este evident că *limba trebuie să se schimbe cu timpul, pentru că intervin elemente noi în gândire și acestea au nevoie de o formă de exprimare, dintr-un alt punct de vedere dispar noțiuni, iar cuvintele care le denumeau capătă alte înțelesuri*. Astfel, *pentru redarea ideilor existente dinainte, se găsesc mijloace mai potrivite, mai scurte sau mai precise, mai expresive* [6, p. 39].

Ținând cont de valorile spirituale ale popoarelor, de integrarea economică și spirituală a țărilor, de casa comună a Europei, Al. Paliu evidențiază intensitatea schimbului faptelor de limbă, preluând de la E. Seidel următoarea idee: *atunci când limbile contactează, ele numaidecât interferează. Fiindcă atunci când un popor găsește în limba altuia mijloace de exprimare necesare, pe care nu le are în limba proprie, apare necesitatea de a împrumuta sau de a imita* [9, p. 5].

În ultimii ani vocabularul limbii române s-a diversificat și îmbogățit îndeosebi cu împrumuturi moderne ce vizează diferite domenii de activitate. *Nevoia de precizie sau exactitate, dorința de claritate și diversitate sau numai nuanțarea exprimării, precum și necesitatea, adeseori stringentă, de a denumi noi realități materiale și spirituale au dus la împrumutarea unui mare număr de neologisme, dintre care cele mai multe și-au câștigat un loc definitiv în lexicul românesc modern* [8, p. 52]. Foarte multe dintre acestea pot fi întâlnite în stilul publicistic și cel științific, care cel mai mult favorizează utilizarea lor.

În literatura de specialitate dintotdeauna au existat păreri contradictorii în privința receptării împrumuturilor lexicale. Reieșind din acestea, Al. Graur susținea că *a te ridica împotriva neologismelor [„împrumuturi lexicale adaptate”] nu înseamnă numai a te izola de civilizația contemporană, ci și a lupta pentru menținerea barierelor între popoare. Nimic nu desparte mai mult pe oameni decât limba. Iar limbile prin nimic nu se apropie mai mult între ele decât prin împrumuturi* [13, p. 39].

Deci limba română a asimilat cuvinte în diferite epoci din alte limbi ca urmare a relațiilor stabilite cu popoarele date și fiecare influență străină a avut specificul ei. La etapa actuală, datorită globalizării, a folosirii limbii engleze ca limba de comunicare internațională și a antrenării poporului român în acest proces, limba ne este cuprinsă de un val apreciabil de cuvinte de origine engleză.

Problema englezismelor în vocabularul limbii române a fost tratată de mai mulți lingviști în diverse studii de referință. Acest fenomen a fost cercetat de reprezentanți de seamă din lingvistica românească ca Th. Hristea, G. Ciobanu, M. Avram, A. Stoichițoiu-Ichim și alții.

Profesorul G. Ciobanu, în studiul *Anglicisme în limba română*, luând în considerare lingvistica limbilor în contact și perspectiva multilingvismului, împărțind aceleași păreri cu lingviștii străini, în special anglicistul Rudolf Filipovic, definește englezismul ca *fiecare cuvânt împrumutat din limba engleză care desemnează orice lucru, idee, concept care aparține civilizației englezești; un astfel de cuvânt nu trebuie să fie de proveniență englească, dar trebuie să fie adaptat în limba engleză și integrat în vocabularul englez* [5, p. 131-132].

Renumita specialistă în studiul influenței englezismelor în limba română M. Avram explică termenul drept *o unitate lingvistică (nu numai cuvânt, ci și formant, expresie frazeologică, sens sau construcție gramaticală) și chiar tip de pronunțare sau/și de scriere (inclusiv de punctuație) de origine engleză, indiferent de varietatea teritorială a englezei, deci inclusiv din engleza americană, nu doar din cea britanică* [3, p. 11].

Și la A. Stoichițoiu-Ichim, autoare a numeroase studii și articole în domeniu, găsim o definiție a englezismelor, deși e preferat termenul anglicisme, acestea reprezentând *împrumuturile din engleza britanică și americană aflate în curs de adaptare la sistemul limbii române. Această particularitate le deosebește atât de împrumuturile complet asimilate, cât și de cele care și-au păstrat integral caracterul străin (așa-numitele xenisme sau străinisme)* [11, p. 11].

Utilizarea termenilor de origine engleză în limba noastră întâmpină și o serie de probleme de acceptare, adaptare fonetică, grafică și morfologică, necesitate, corectitudine (abateri de la normele ortografice și ortoepice în vigoare). Problema adaptării împrumuturilor lexicale la structura lingvistică autohtonă se manifestă și din cauza diferențelor mari dintre sistemele fonetice și morfologice ale celor două limbi, engleză și română.

M. Avram, reieșind din contradicțiile acceptării și folosirii împrumuturilor neologice, afirmă că specialiștii recurg la termenii străini din necesitate. Totuși *există un singur acord principial între diferite păreri privitoare la mult discutatele neologisme: că ele trebuie folosite corect, cu respectarea a ceea ce se numește proprietatea termenilor, adică a sensului lor exact* [2, p. 217].

Și cercetătoarea M. Graur-Vasilache constată că *nici o limbă nu se poate lipsi de împrumuturi*, iar utilizarea acestora creează diverse probleme: *adaptarea totală, adaptarea parțială sau neadaptarea termenilor neologici, acceptarea sinonimiei și a polisemiei în terminologiile de specialitate sau respectarea riguroasă a univocității și a monosemantismului termenilor științifici* [7, p. 214].

Cele mai multe împrumuturi sunt substantive, a căror adaptare creează multe probleme de încadrare a acestora în categoriile genului și numărului. Astfel, M. Avram menționează în unul din studiile sale că *adaptarea sau încadrarea morfologică a englezismelor pune probleme de gen, de articulare enclitică, de număr și de flexiune cazuală la substantive, care reprezintă majoritatea acestor împrumuturi* [3, p. 17].

În dicționare, substantivelor de proveniență engleză, indiferent de vechime sau răspândire, li se indică genul și forma de plural. Inanimatale se încadrează în genul neutru, pluralul realizându-se cu ajutorul elementelor *-uri* sau *-e* (*flash-uri, drivere*). *În funcție de modalitatea de normare grafică a împrumutului, dar și de gradul de adaptare*

al acestuia, atașarea desinenței *-uri* se realizează cu sau fără cratimă. Substantivele terminate în *e* sau *y* se separă cu cratimă (*single-uri*, *derby-uri*), celor terminate în consoană nu li se atașează cratima (*breakuri*, *breakfasturi*) [1, p. 46-48].

O problemă aparte este considerată păstrarea la unele împrumuturi a desinenței *-s*, din cauză ca această finală nu este recunoscută de vorbitorii români ca marcă a pluralului, diferența de număr realizându-se adăugând și desinența *-uri*. Fenomenul dat se numește *plural tautologic*, constând din dubla marcare a numărului – *breaking-news-uri*, *gadgetsuri*, *sticksuri*, *snacksuri*.

Alte cuvinte care deja s-au încadrat în sistemul limbii noastre preiau formele românești de plural în *-i*, încadrându-se în genul masculin. Împrumuturile substantivale inanimate cu terminația *-er* sunt considerate neutre și au desinența de plural în *-e* (*computere*, *scutere*), cele animate sunt tratate ca masculine, cu desinența *-i* (*designeri*, *manageri*). Majoritatea substantivelor terminate în *-y*, indiferent de gen sunt invariabile și au formă unică pentru ambele numere: *hobby*, *boy*, *lady*. Tot invariabile sunt și alte substantive ca *mass-media*, *miss*, *horror*, *kiwi* [ibidem, p. 49].

Adaptarea la sistemul flexionar românesc se realizează și cu ajutorul alternanțelor fonetice: *d/z – bodyguard/bodyguardzi*; *s/ș – jeans/jeanși*; *t/ț – cent/centți*.

Cât privește articularea enclitică, articolul hotărât se atașează ca și în cazul desinenței de plural, cu sau fără cratimă, în funcție de terminația cuvântului (*meciul/meciurile*, *rapul*, *hotdogul*, *smash-ul*, *scratch-ul*, *story-ul*, *know-how-ul*, *site-ul*, *puzzle-ul*).

Adjectivele de origine engleză sunt tratate ca invariabile, unele dintre ele având rol și de adverbe: *disco*, *cool*, *live*, *open-minded*, *all-inclusive*, *hot*. Verbele de obicei sunt cele mai flexibile, unele încadrându-se în conjugarea I cu terminațiile *-iza*, *-a* (*a randomiza*, *a e-maila*, *a printa*), altele în conjugarea IV cu *-i* (*a clicăi*, *a chatui*), fiind mai des întâlnită în limbajul colocvial.

Adoptarea termenilor străini presupune un proces continuu și trebuie analizat ca un fenomen pozitiv de modernizare și internaționalizare a vocabularului limbii române. Cu toate că sunt receptate dificil la sistemul nostru lingvistic, împrumuturile din limba engleză continuă să pătrundă nestăvilit și cu rapiditate contribuind la procesul de îmbogățire a vocabularului limbii române contemporane.

O altă problemă a folosirii împrumuturilor de origine engleză este corectitudinea lingvistică, multe dintre elementele lexicale înregistrate în limbă apar greșite ori inadecvate atât în exprimarea orală (radio, televiziune), cât și în scris (presă). Aceste greșeli de obicei afectează forma sonoră a cuvintelor, generând pronunții neclare, dar și conținutul lor semantic fiind denaturat.

Dintre cauzele care duc la aceste erori evidențiem *insuficiența cunoaștere a limbilor engleză și română*, *comoditatea...*, *analogia (tendența de regularizare prin reproducerea unui model/ tipar preexistent în limbă)*, de asemenea *neatenția, graba sau neglijența în exprimare/ redactare și mimetismul (imitația) ca formă de manifestare a snobismului lingvistic* [10, p. 8].

În ortoepie sunt unele neconcordanțe la nivelul pronunției sunetelor ce există într-o limbă, dar se omit în alta. De exemplu, avem în română cuvintele *cnocaut*, *cnocdaun*, deși în engleză semnul *k* nu se pronunță. De asemenea greșeli se întâlnesc

la pronunțarea cuvintelor care conțin grupurile de sunete *st*, *sp* în cuvintele *start*, *spray*, *spicher*, acestea sunt rostite ca în germană *št*, *šp* – *štart*, *špray*, *špicher* din cauza necunoașterii etimologiei noțiunilor date.

Tot o problemă complicată se consideră și ortografierea cu cratimă a împrumuturilor din engleză. La englezismele compuse se pune problema respectării cratimei sau a blancului (*best-seller*, *week-end*, *fast food*, *free shop*, *feedback*). Aceasta se complică fiindcă la scrierea unor asemenea compuse apare și a doua cratimă în procesul flexionării nominale și a articolului enclitic cu articolul hotărât (*week-end-uri*, *brainstorming-ul*) [7, p. 225]. În DOOM² se recomandă atașarea fără cratimă a articolului sau a desinenței la împrumuturile terminate în semne grafice din alfabetul românesc (*boarduri*, *clickuri*), pe când cuvintele a căror finală este străină limbii noastre cer cratima (*party-uri*, *story-uri*). De asemenea se ortografiază cu cratimă siglele (*CV-uri*, *IQ-uri*).

O altă discrepanță apare între scriere și pronunție. Aceasta poate apărea mai ales datorită deosebirilor existente între aspectul oral și cel grafic la multe cuvinte împrumutate din limba engleză. Englezismele furnizează cel mai mare procent de abateri de la aplicarea principiului fonetic în ortografia limbii române și din cauza că foarte mulți vorbitori cunosc limba engleză se va prefera ortografia etimologică originară [3, p. 14].

În majoritatea izvoarelor consultate se împart diverse păreri precum că englezismele recente să fie ortografiate ca în engleză și pronunțate măcar aproximativ așa cum sună în limba sursă. În timp ce alte tendințe contradictorii, cu referire la nivelul morfologic, îndeamnă spre o adaptare totală la sistemul limbii române.

În dicționare majoritatea englezismelor figurează cu forme adaptate grafic, realizate prin *reducerea consoanei duble* (stres, fotbal, handbal), prin *simplificarea grupurilor vocalice* (golgeter, lider) și prin *redarea, cu mijloace oferite de alfabetul nostru, a grupurilor consonantice străine limbii române* (finiș-finish, henț-hands) [1, p. 42].

Greșelile lexico-semantice întâlnite produc *pleonasmе*, „falși prieteni” și *coliziuni omonimice*, care sunt cauzate de necunoașterea suficientă a limbii engleze, neatenție, neglijență în exprimare, comoditate și exagerări lingvistice.

Construcțiile pleonastice provin din utilizarea în același enunț a neologismelor mai puțin cunoscute vorbitorului alături de cuvinte obișnuite din limba noastră (*mijloacele mass-media*, *conducere managerială*, *hit de succes*, *blugi albaștri*, *hobby-ul preferat*).

Alte *impropriități semantice* sunt „falșii prieteni” care desemnează *termeni existenți în două limbi diferite sub o formă identică sau foarte asemănătoare, dar cu semnificații distincte* (*a agreea* – engl. *to agree* „a fi de acord”; *a aplica* – *to apply* „a cere în scris o bursă, un post”; *audiență* – *audience* „public”) [10, p. 10-11].

Pe lângă acestea și *coliziunile omonimice* schimonosesc claritatea și precizia exprimării din cauza identității formale dintre unele cuvinte englezești și românești mai vechi (*promoție* – engl. *promotion* „lansare a unui produs” – *promoție* – fr. *promotion*, lat. *promotio* – „serie de absolvenți a unei școli”) [ibidem, p. 12-13].

Deși problemele date persistă, ele nu sunt un obstacol în calea apariției împrumuturilor. Acest fenomen este de lungă durată și doar utilizarea frecventă a acestor termeni îi va încetățeni în limbă. Totuși pentru a evita unele abateri de la normă și a folosi corect formele cuvintelor este necesar ca utilizatorii englezismelor să se cultive permanent, să verifice gramatica, sursele ortografice și ortoepice și dicționarele de specialitate.

Referințe bibliografice

1. Athu, Cristina. *Neologismele din engleză în perspectiva lucrărilor normative DOOM¹ și DOOM²*. În: „Limba Română”, 2006, nr. 1-2, p. 41-52.
2. Avram, Mioara. *Probleme ale exprimării corecte*. București: Ed. Academiei, 1987.
3. Avram, Mioara. *Anglicismele în limba română actuală*. București: Ed. Academiei, 1997.
4. Bahnaru, Vasile. *Ascensiunea în descensiune a limbii române în Basarabia*. Iași: Princeps Edit, 2011.
5. Ciobanu, Georgeta. *Anglicisme în limba română*. Timișoara: Amphora, 1996.
6. Graur, Alexandru. *Probleme ale cultivării limbii*. În: *Limbă și Literatură*. Vol. I, 1978, p. 39-46.
7. Graur-Vasilache, Maria. *Tendențe de internaționalizare și modernizare a terminologiilor de specialitate*. În: „Limba Română”, 2003, nr. 6-10, p. 214-228.
8. Hristea, Theodor. *Împrumutul ca mijloc extern de îmbogățire a vocabularului*. În: „Sinteze de limba română”. București: Ed. Albatros, 1984.
9. Pali, Alexei. *Calchierea ca aspect al interferenței limbilor (contacte moldo-ruse)*. Chișinău: Știința, 1991.
10. Stoichițoiu-Ichim, Adriana. *Observații privind semantica și stilistica anglicismelor în româna actuală (I)*. În: „Limba și Literatura Română”, 2001, nr. 3, p.7-13.
11. Stoichițoiu-Ichim, Adriana. *Observații privind pluralul anglicismelor (I)*. În: „Limba și Literatura Română”, 2006, nr. 1, p. 11-15.
12. Stoichițoiu-Ichim, Adriana. *Observații privind pluralul anglicismelor (II)*. În: „Limba și Literatura Română”, 2006, nr. 2, p. 6-12.
13. Zugun, Petru. *Între atitudine antineologică și realitate lingvistică*. În: „Limbă și Literatură”, 1998, Vol. I, p. 36-39.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Anatol Eremia

ORIGINEA ȘI SEMNIFICAȚIA TERMENILOR CALENDARISTICI

Terminologia calendaristică reprezintă un microsistem al vocabularului limbii române cu trăsături specifice de ordin lingvistic, istoric, social, etnocultural. Termenii și numele proprii cu caracter cronometric datează din diverse perioade istorice și dispun de motivații ce țin de diferite domenii ale vieții și activității oamenilor. Unele formații onimice și terminologice sunt unități lexicale moștenite din latină, altele sunt creații proprii sau cuvinte preluate din alte limbi.

Primele încercări de măsurare a timpului s-au făcut în Antichitate. Sistematizarea duratei timpului în unități mai mici sau în perioade mai mari devenise o necesitate pentru societatea umană, dat fiind că în acest fel oamenii își puteau organiza rațional viața, își puteau rândui muncile agricole, ieșirile la vânat și pescuit, participările la solemnitățile și manifestările publice.

Observările asupra fenomenelor naturii și perceperea unor legități ale ei, ca periodicitatea anotimpurilor, ciclul fazelor Lunii, succesiunea zilei și nopții etc., au contribuit la identificarea principalelor unități astronomice: *ziua* – timpul în care Pământul face o rotație în jurul axei sale; *luna* – durata de timp în care Luna face o rotație în jurul Pământului; *anul* – perioada de timp în care Pământul face o rotație în jurul Soarelui.

Faptul că duratele acestor fenomene astronomice nu sunt întotdeauna atât de exacte și constante, venind uneori în contradicție cu realitatea cronologică, a dus la sistematizarea timpului după diverse principii. Asirienii, populația statului antic Asiria (existent în mil. III-I î. Hr., situat pe cursul mediu al fluviului Tigru) foloseau săptămâna de 6 zile. Romanii divizau săptămâna în 8 zile. Grecii antici împărțeau lunile în trei segmente a câte 10 zile fiecare, denumindu-le *decade* (ngr. *deca* „zece”), durata anului variind între 354, 360 și 365 de zile. Chinezii, păstrând tradiția cronologică babiloniană, foloseau calendarul de 12 luni, cu durata lunii de 29 de zile, iar a anului întreg de 354 de zile. Egiptenii împărțeau anul în 12 luni a câte 30 de zile fiecare.

Primele calendare reprezentau niște mănunchiuri de sfori sau niște bucăți de lemn (denumite de noi *răbojuri*), zilele săptămânii și lunile anului fiind însemnate respectiv prin noduri și creștături. Drept calendar se mai folosea în trecut și un vas de ceramică cu 30 de pietricele în el, din care, pe măsură ce se consuma o zi, una dintre pietricele era mutată în alt vas de ceramică. Astfel de calendare se mai folosesc și astăzi la unele triburi din Asia și Africa.

Calendarul modern. Calendarul din zilele noastre își trage originea din epoca romană. La romani anul era împărțit inițial în 10 luni și începea cu luna martie, având

doar 304 zile. Deoarece această stare de lucruri venea în contradicție cu realitatea cronologică, la insistența învățaților astronomi, în sec. al VII-lea î. Hr., anului i s-a adăugat încă 50 de zile. Astfel apăru necesitatea de a introduce suplimentar cele două luni la început de an – ianuarie și februarie. În anul 46 î. Hr., la propunerea savanților astronomi, pe timpul lui Iulius Cezar, anul a fost împărțit, după sistemul egiptean, în 12 luni, durata lui fiind de acum de 365 de zile. Noului calendar i s-a dat denumirea de *calendar iulian*.

Romanii numeau prima zi a fiecărei luni *calende*, aceasta pentru că în prima zi a fiecărei luni se anunța public începutul lunii noi și se indicau sărbătorile din cursul lunii respective. În latină *calo, -are* însemna „a chema, a convoca, a anunța”. La această dată expira termenul la împrumuturi și se achitau datoriile. Mai întâi *calendarium* a însemnat doar registrul în care cămătarii își notau numele datornicilor și sumele pe care aceștia trebuiau să le achite. Ulterior cuvântul a căpătat și sensul de „indicator sistematic al succesiunii zilelor și lunilor unui an”.

Calendarul iulian a fost introdus în uzul cotidian în anul 45 î. Hr. În mod obișnuit, el avea 365 de zile, împărțit în 12 luni. La fiecare patru ani se desemna un an bisect de 366 de zile, durata medie a anului fiind de 365,25 de zile. Ulterior s-a stabilit că anul are nu 365,25 de zile, ci 365,14 zile. Diferența de 11 minute dintre ani făcu să crească anul calendaristic cu 7 zile.

În anul 1582, Papa Grigore al XIII-lea a dispus reformarea calendarului iulian, luându-se în calcul acea diferență de 11 minute. Noul calendar, denumit *gregorian*, a fost apoi adoptat în mai toată lumea catolică, cu excepția unor țări de ortodoxie rusă, sârbă, bulgară. De aici diferența dintre stilul nou și stilul vechi, care se rezumă la: 10 zile pentru intervalul 4 octombrie 1582 – 28 februarie 1700; 11 zile pentru intervalul 1 martie 1700 – 28 februarie 1800; 12 zile pentru intervalul 1 martie 1800 – 28 februarie 1900; 13 zile pentru intervalul care începea la 1 martie 1900.

În România trecerea la calendarul gregorian a fost adoptată la 16 noiembrie 1918 stil vechi (1 decembrie 1919 stil nou). Conform unui decret oficial, ziua de 1 aprilie 1919 stil vechi a devenit ziua de 14 aprilie 1919 stil nou.

Primele calendare în limba română au apărut la sf. sec. al XVIII-lea. M. Strelbițchi tipărește la Dubăsari „Calendarul pe 112 ani”. În Moldova au circulat nu numai calendare bisericești, ci și calendare cu caracter laic, populare: *Calendarul pentru bunul gospodar* (1845), *Calendarul pentru toți* (1863), *Calendarul plugarului*, *Calendarul sătenilor* ș.a. Acestea, pe lângă informațiile cronometrice propriu-zise, includeau și îndrumări folosite pentru agricultori, păstori, vânători, pescari. În paginile lor se publicau adesea și creații folclorice, fragmente din operele literaturii artistice. Tradiția vechilor calendare populare este continuată și astăzi prin editarea diferitor calendare cu caracter informativ și științifico-popular.

Actualmente se vorbește tot mai mult despre *Calendarul universal*, conform căruia anul este împărțit în patru trimestre egale a câte 91 de zile fiecare. Prima lună a fiecărui trimestru cuprinde 31 de zile, iar următoarele două luni câte 30 de zile. Anul, trimestrele și săptămânile încep duminică și se termină sâmbăta. Cele patru trimestre constituie

un an, acesta având durată de 364 de zile. Cea de a 365-a zi, care cade între sâmbătă, 30 decembrie, și duminică, 1 ianuarie, nu este datată și nu poartă un nume calendaristic. Această zi s-a propus să fie denumită *Ziua păcii și prieteniei*. În anii bisecți se va introduce, între ziua de sâmbătă, 30 iunie, și duminică, 1 iulie, încă o zi – *Ziua anului bisect*.

Lunile anului. Necesitatea denumirii lunilor s-a ivit odată cu apariția primelor sisteme și mijloace de măsurare a timpului. Numele lunilor din limba română sunt de origine diferită. Unele sunt moștenite din latină, altele reprezintă creații proprii sau împrumuturi din alte limbi. După modul și sfera lor de întrebuințare, se disting două tipuri de nume ale lunilor: o f i c i a l e (*ianuarie, februarie, martie* etc.) și p o p u l a r e (*gerar, făurar, mărțișor* etc.). Factorii motivaționali care au determinat desemnarea lunilor au fost diferiți: tradițiile antice, fenomenele naturii, credința și obiceiurile populare, activitățile oamenilor.

Ianuarie. Romanii denumeau această lună *ianuarius mensis* „luna lui Ianus”. După vechile legende, Ianus era zeul protector al Romei pe care a salvat-o de invazia sabinilor. Mai târziu a fost considerat zeul timpului, având darul de a cunoaște trecutul și a prevedea viitorul. Era înfățișat, de obicei, cu două fețe opuse, una privind înainte, iar alta înapoi. Mai era denumit și zeul tuturor începuturilor sau zeul porților (lat. *ianua* „poartă, ușă, intrare”). Simbolic *ianuarie* ar însemna deci „începutul anului”. Lui Ianus i-a fost închinată prima zi a anului, ea devenind una dintre cele mai populare sărbători, căreia în zilele noastre îi corespunde ziua de Anul Nou. Denumirea populară a lunii ianuarie este *gerar*, care pare să fi rezultat prin etimologie populară din *ghenar* (v. slav. *генварь*) sau poate fi o creație apărută pe teren propriu însemnând „luna gerului”. Pe alocuri se întrebuințează și termenii *ghenarie* și *cărindari*, acesta din urmă constituind o reflecție a anticului *calendae*.

După vremea din ianuarie se prezicea evoluția vremii din lunile următoare: dacă ianuarie era geros, atunci în februarie avea să ningă din abundență; dacă nu era ger mare, atunci avea să fie timp frumos în lunile de primăvară, în martie și aprilie. În această lună se dădeau petrecerile dedicate noului an. Până astăzi Anul Nou este întâmpinat prin ritualul fastuos cunoscut cu numele de *Plugușor* și cu *Brazda dintâi*, ca noul an agricol să fie bogat în roadele câmpului. În ianuarie sunt marcate multe sărbători de iarnă: 1 ianuarie – Sf. Vasile (*Sântvasile, Sântvăsâi*), când se umblă cu uratul și plugușorul; 6 ianuarie – Boboteaza (*Boteaza, Botezul Domnului*); 7 ianuarie – Sf. Ion Botezătorul (*Sântion*); 17-18 ianuarie – Sf. Anton și Tănase (*Sântantanasie*); 30 ianuarie – Sf. Trei Ierarhi (Vasile, Grigorie și Ioan), protectorii oamenilor pașnici și înțelepți.

Februarie. Etimonul motivant al termenului *februarie* este lat. *februarius*, denumire dedicată zeului purificării Februs. De obicei, în această perioadă a anului cetățenii romani aduceau divinității jertfe de purificare și ispășire. Astăzi în vorbirea populară lunii i se zice *faur* și *făurar*. Numele *făurar* reprezintă o variantă modificată a termenului *februarie*. *Faur* însă a rezultat din *făurar*, prin reducerea silabei finale *ar*; și numai întâmplător seamănă cu lexemul *faur*, care înseamnă „fierar”, acesta dedus din lat. *faber* „meșter, meseriaș”. Totuși sugestia pare să nu fie incidentală, deoarece în popor se zice *faurul ferecă și desferecă*, adică „februarie îngheață și dezgheață”.

În conștiința vorbitorilor acțiunea gerului din februarie, care „încheagă apele și călește fierul”, a fost comparată cu munca de făurire a fierarului. De aici și denumirea de *ferecar* pentru această lună, întâlnită pe alocuri în graiuri. *A fereca* însă nu înseamnă altceva decât „a pune în fiere, a încătușa, a zăvorî”, cu alte cuvinte „a întări, a solidifica, a consolida”. Februarie, luna viscozelor și gerurilor mari, mai este denumită și *Luna lupilor*, pentru că în această perioadă lupii se strâng în haite și fac ravagii prin gospodării și pe la stâne. Denumirea lunii semnifică începutul pregătirilor pentru lucrările de primăvară, când țăranii își făuresc uneltele pentru munca câmpului.

Martie. Cea de a treia lună a anului poartă numele lui Marte, zeul renașterii naturii, devenind mai târziu zeul agriculturii, iar, în cele din urmă, și zeul războiului. Era prima lună în vechiul calendar roman și, pentru că în această perioadă aveau loc serbările divinității agricole, a fost dedicată zeului Marte. Conform tradiției autohtone, în luna martie zeița apelor Apia dezgheață râurile și lacurile, desfundă izvoarele și dezleagă ploile.

Numele popular al lunii este *mărțișor*, cuvânt ce reprezintă diminutivul termenului calendaristic *martie*. De aici și denumirea obiectului de podoabă *mărțișor* care se oferă în dar la 1 martie rudelor și prietenilor ca semn al sosirii primăverii. În graiuri circulă și termenii *mart*, *marta* și numele de *Dochia*, acesta fiind legat de cunoscuta legendă a *Babei Dochia*. Luna mai este denumită și *germănar*, *germinar*, *încolțitor*, pentru că în această perioadă prind germenii, încolțesc semințele, în general, natura începe să prindă viață și culoare.

Aprilie. Denumirea reproduce termenul lat. *aprilis*, rezultat în limba de origine din verbul *aperire* care înseamnă „a deschide, a desface, a descoperi”. În aprilie pământul își dezbracă veșmântul de iarnă, înverzesc câmpurile, înfloresc pomii. *Prier* este numele popular al lunii, moștenit și el din latină. O anumită răspândire în limba noastră cunosc variantele onimice *aprel*, *april*, *priel*, precum și compusele *luna lui april*, *luna lui prier*. În aprilie, cu o săptămână înainte de Paști, fără o dată stabilă, este sărbătorită Duminica Floriilor, ziua intrării triumfale a lui Iisus Hristos în Ierusalim. În zilele noastre, de Florii, credincioșii obișnuiesc să meargă la biserică pentru a sfinți crenguțe de salcie care urmează să fie puse la porți, uși și ferestre pentru a îndepărta duhurile rele.

Mai. În această perioadă românii celebrau cultul zeiței Maia, divinitate ce simboliza primăvara. Maia era considerată de italici zeița Pământului, însoțitoarea lui Zeus, stăpânul Cerului. Indienii o numeau mamă a Universului. În cinstea ei a și fost denumită cea de a cincea lună a anului. Deoarece în această lună dau în floare pomii, ea a fost denumită în popor *florar*. Ziua de 1 mai este denumită în popor *arminden*, fiind considerată drept început de primăvară. Termenul este de origine veche slavă (*Иереминь день* „ziua prorocului Ieremia”), fiind cunoscut și în limbile bulgară, sârbă, maghiară. Prima zi de mai a fost consacrată deci Sf. Proroc Ieremia, considerat ocrotitorul vegetației, al belșugului și rodniciei pământului. Conform tradiției, *armindenul* era celebrat ca sărbătoare încă de pe vremea Daciei. În unele regiuni această sărbătoare este cunoscută și cu denumirile *Ziua Pelinului* și *Pomul lui Mai*.

De Ziua Pelinului se culeg plantele medicinale amare și se bea vin cu pelin, care se crede că ar avea puteri magice vindecătoare. Denumirea de *Pomul lui Mai* este

legată de un vechi obicei, când din pădure este adus un copăcel de brad sau de fag și sădit în curtea gospodăriei, fiind împodobit cu flori și spice de grâu ca anul să fie bun și bogat. De arminden se pun crenguțe de pelin pe masă, alături de veselă, în așternut și între haine, acest obicei având scop igienic. Tinerii poartă mănunchele de pelin la brâu sau la pălărie. În această zi via nu se lucrează, în schimb se recomandă a semăna pepenii (harbuji), castraveții și fasolele.

Iunie. Este un termen de origine latină (*iunius*). Romanii au dedicat această lună zeiței Iuno (Iunona), protectoarea luminii și fertilității. Conform vechilor legende, Iuno stăpâna tunetului și trăsnetului, dezlega ploile, dăruia viață și lumină pe Pământ. Luna iunie este timpul recoltării cireșelor, de aceea în popor a fost denumită *cireșar*. În graiuri circulă și termenii *cireșer*, *cireșel*, *luna lui cireș*. De cireșar se dăruiesc rudelor și prietenilor coșulețe cu cireșe, tinerii poartă la piept și la pălărie crenguțe cu cireșe coapte.

Iulie. În vechiul calendar roman, de zece luni, această lună era consemnată prin numeralul *quintilis* „(luna) a cincea”. Numele calendaristic latin *Iulius mensis* l-a primit mai târziu, în memoria împăratului Iulius Cezar, care s-a născut în această lună. În vorbirea populară pentru această lună se folosește termenul *cuptor*, având și varianta compusă *luna lui cuptor*. Legătura dintre numele lunii și timpul în care se coc grânele, fructele și legumele este evidentă. Potrivit tradiției, iulie este antipodul lui februarie, aceasta pentru că pe cât de frig e în februarie, pe atât de cald e în iulie.

August. Numele latin al acestei luni indică ordinea ei numerică în vechiul calendar de zece luni: *sextilis* „(luna) a șasea”. Asupra denumirii calendaristice inițiale ne informează textul unui decret emis de senatul roman (sec. I î. Hr.): „Deoarece în luna *sextilis* împăratul August a devenit pentru prima oară consul, de trei ori și-a sărbătorit triumful în Roma, a condus de trei ori ... legiunile care i-au urmat cu credință auspiciile; deoarece, din aceste motive, luna *sextilis* s-a dovedit și se dovedește a fi foarte favorabilă imperiului nostru; ... senatul hotărăște ca pe viitor această lună să poarte numele de *august*”.

Deoarece în această lună, așa după cum spun bătrânii, se gustă pâinea nouă, ei i s-a dat numele de *gustar*. Convențional și în plan de etimologie populară, termenul *gustar* poate fi interpretat ca derivat din verbul *a gusta* (cu sufixul *-ar*), datorită asemănării dintre *a(u)gust* și *a gusta*. Specialiștii însă îl deduc din *augustar*, cuvânt format cu suf. *-ar* de la *august*, după modelul celorlalte nume populare ale lunilor (*gerar*, *florar*, *cireșar*), prin reducerea silabei inițiale (afereză).

Septembrie. Cuvântul motivant al acestui nume este termenul din calendarul bizantino-slav *septembris*, acesta având ca etimon lat. *september* „(luna) a șaptea”. Denumirea populară a lunii este *răpciune*, explicat prin lat. *raptio* (*raptionis*) „a rupe, a smulge”, având și semnificația extinsă semantic „a culege, a recolta”. Deci *răpciune* ar putea însemna „timpul culesului, al recoltării”. În popor luna mai este denumită *vinicer*, deci „luna vinului”. Se zice că dacă în septembrie e cald, atunci în octombrie vremea va fi rece și ploioasă, iar dacă tună în septembrie, e semn de multă zăpadă în februarie, sau dacă înflorește liliacul în septembrie, atunci toamna va fi lungă și caldă.

Octombrie. Evoluția etimologică a acestui termen este următoarea: lat. *october* „(luna) a opta” > gr. *octobrios*, *octobris* > biz.-slav. *octomvrii*, *octomvri*, *octombri* > rom.

octombri, octombrie. Luna primei brume de toamnă este denumită în popor *brumărel* sau *brumarul cel mic*. În octombrie și noiembrie se întetește vântul, se formează bruma și chiciura. Dacă plouă mărunț în octombrie, atunci se crede că iarna va fi grea.

Noiembrie. Termenul ni s-a transmis din latină, unde *november* înseamnă „(luna) a noua”. Și în acest caz termenul a pătruns la noi prin filiera calendarului bizantino-slav: *noembrios, noembris > noemvrii, noemvri > noiembri, noiembrie*. Ultimei luni de toamnă i s-a zis în popor *brumar și brumarul cel mare*. În această perioadă toamna se retrage, bruma înălbește câmpurile, viile și livezile, frigul instalându-se treptat, dar cu putere.

Decembrie. Și această lună a fost consemnată de romani cu un numeral ordinal – *december* „(luna) a zecea”. Termenul ni s-a transmis prin filiera aceluiași calendar bizantino-slav. Dat fiind că în decembrie se sărbătorește ziua Sf. Andrei (lat. *Andreas dies*), acestei luni i s-a zis *Luna lui Andrei*, denumirea fiind modificată și prescurtată conform tendinței de economie în limbă: *indrea, îndrea, undrea*. Varianta *undrea* apare în creația orală populară: *Undrea îngheață, viscolește, de sărac nu se-ngrijește*.

După unele datini etnofolclorice, în noaptea spre 14 decembrie dacii sărbătoreau începutul unui an nou. Mai târziu peste această sărbătoare laică s-a suprapus altă sărbătoare, de cult religios. Potrivit credinței creștine Sf. Apostol Andrei e considerat creștinatorul și ocrotitorul românilor. Seara de Sf. Andrei (Sântandrei) însă a rămas să fie marcată după obiceiurile preistorice. Tinerii de prin sate, fete și băieți, se adună într-o casă de gospodar și petrec în veselie până a doua zi dimineața. Mai mult, fetele în taină întreprind acțiuni magice pentru a-și afla „ursita” (însoțitorul de viață). Pe vremuri se obișnuia să se facă *unsul casei*. Gospodinele ungeau cu mujdei de usturoi, privegheat în noaptea de Sântandrei, gurile hornurilor, ușorii de la uși și cercevelele ferestrelor pentru a alunga spiritele rele. Bătrânii, după unele observări meteorologice și astronomice, „noroceau” anul care vine: dacă va fi cu roadă sau secetos, dacă va fi pace și liniște sau se vor abate asupra oamenilor gâlcevile și nevoile.

În seara de 5/18 decembrie, în ajunul sărbătorii de Sf. Nicolae (Sântnicoară), copiii îl așteaptă pe Moș Nicolae, personaj legendar și mitic, să le aducă cadouri, bineînțeles, celor cuminiți; celor neascultători însă le lasă în prag o nuielușă, făcându-i atenți la ceea ce îi așteaptă, așa-numita *nuielușa lui Moș Nicolae*. Conform tradiției populare, Moș Nicolae ne trimite prima zăpadă de iarnă. El îi ocrotește de primejdii pe corăbieri și pescari. În această zi gospodinele aduc în casă crenguțe de pomi fructiferi și le pun în apă la icoane; dacă crenguțele vor înflori până la sfârșitul anului, atunci anul care vine va fi bun și roditor. Feciorii de prin sate se adună în casa unui gospodar ca să învețe colindele de Crăciun și urăturile de Anul Nou, își aleg dintre ei cămărașii și vătafii de ceată. Meteorologic această lună oferă oamenilor unele informații despre vremea din următorul an: dacă în decembrie gerurile sunt mari, atunci noul an va fi roditor, iar dacă în decembrie va ninge des, e semn că în iunie vremea va fi ploioasă.

Observăm deci că numele oficiale ale lunilor din limba română au avut diferite surse de proveniență și mai multe căi de pătrundere. Unele au fost moștenite direct din latină, altele ne-au venit prin intermediul altor limbi. Cât privește numele populare,

acestea reprezintă în fond formații pe teren propriu (*florar, cireșar, cuptor, gustar, brumar, brumărel*). Aceste nume au fost date după diferite caracteristici ale timpului, după diverse munci agricole, după numele unor plante.

După aceleași criterii motivaționale erau denumite lunile și în alte limbi. În limba rusă, de exemplu, numele populare ale lunilor sunt: ianuarie – *сечень* (timpul tăierii pădurii) sau *просинец* (luna zilelor mai luminoase), februarie – *лютый* (luna gerurilor mari), martie – *березень* (luna în care înverzește mesteacănul), aprilie – *цветень* (florar), mai – *травень* (ierbar), iunie – *червень* (cireșar), iulie – *липец* (timpul când înfloresc teii), august – *серпень* și *жнивень* (seceriș), septembrie – *вересень* (luna ierbii de toamnă), octombrie – *листопад* și *жовтень* (perioada când îngălbenesc și cad frunzele), noiembrie – *грудень* (*груда* – drum de iarnă, drum pe gheață), decembrie – *студень* (luna zilelor reci, friguroase). Ucrainenii, bielorușii și polonezii folosesc și astăzi aceste nume ca termeni calendaristici literari.

Zilele săptămânii. Periodizarea timpului după cele șapte zile ale săptămânii datează din Antichitate. Prima mențiune a săptămânii de șapte zile o găsim în Vechiul Testament, parte a bibliei scrise în limba ebraică cu un mileniu înainte de Hristos. Egiptenii antici și babilonienii (mileniul II-I î. Hr.) se foloseau de ciclul săptămânal de 10 zile, astfel încât un an era alcătuit din 12 luni, fiecare lună având câte 30 de zile și în plus la acestea 5 zile de sărbătoare. Pe vremuri s-au folosit și cicluri cronologice săptămânale de 8 și de 5 zile.

În dicționarele limbii române termenii *zi* și *săptămână* sunt definiți astfel: *zi* – „interval de timp cuprins între răsăritul și apusul soarelui”; *săptămână* – „perioadă de șapte zile consecutive, cu începere de luni dimineață până duminică seara”. În limba noastră aceste cuvinte sunt moștenite din latină (*dies, septimana*). Denumirile românești ale zilelor săptămânii de asemenea sunt de origine latină.

De la acești termeni, pe teren propriu, s-au format numeroase locuțiuni și expresii. Câteva exemple pentru termenul *zi*: *ziua bună se cunoaște de dimineață, bani albi pentru zile negre, zi și noapte* „tot timpul”, „neîntrerupt”, *de zile mari* „cu ocazii deosebite”, *de cu ziuă* „devreme”, „dis-de-dimineață”, *ziua de ieri* „trecutul”, *ziua de mâine* „viitorul”, *bună ziua* „formulă de salutare” ș.a. Termenul *săptămână* stă la baza expresiilor și îmbinărilor de cuvinte: *săptămână de săptămână* „tot timpul”, *săptămâni întregi* „timp îndelungat”, *Săptămâna Mare* „ultima săptămână înainte de Paști”, *Săptămâna Luminată* „săptămâna care începe în duminica Paștilor” ș.a.

La noi prima zi a săptămânii este luni, iar ultima duminică. Potrivit tradițiilor iudaice însă, prima zi a săptămânii era considerată duminica. Grecii creștini, preluând această tradiție, au ca primă zi a săptămânii duminica, ziua în care, potrivit credinței creștine, a înviat Iisus. Deci din punct de vedere biblic, a șaptea zi a săptămânii era sâmbătă (Sabatul ebraic), zi de odihnă și serbări. În țările de religie islamică ziua de odihnă săptămânală este vinerea. Numele românești ale zilelor, după cum s-a menționat, sunt de proveniență latină. Unele dintre ele reproduc numele zilelor din Antichitate și corespund respectiv denumirilor de planete din sistemul solar.

Luni. Denumirea provine din lat. *Lunae dies* „Ziua Lunii”. Această zi este patronată de Sf. Petru și Pavel și de Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil. Conform tradițiilor populare, luna e bine să se înceapă toate treburile casnice (construcții, reparații, țesutul, cusutul, brodatul etc.). Luna însă nu se face negoț, nu se dă pe datorie, nu se împrumută lucruri din gospodărie, nu se merge la pețit. Se zice că omul născut luna este sănătos și norocos. Animalele născute în această zi sunt denumite, de obicei, *Lunaia*, *Lunica*, *Lunila*. Pentru *luni* sunt cunoscute zicerile populare: *lunea și lunea* „rar de tot”, *de luni până luni* „toată săptămâna”, *lunea-zi grea* „început greu de săptămână”.

Marti. Etimonul motivațional al denumirii este lat. *Martis dies* „Ziua zeului luptător Marte”. Din vechime se consideră că este ziua gâlcevilor, de aceea este nepotrivită pentru înțelegerile de tot felul (tratative, negoț, logodne, nunți). De aici expresia *marțea* – *nici zi de târg, nici zi de împăcăciune*. Despre oamenii născuți în această zi se spune că dispun de un entuziasm deosebit, „susținut de un bagaj generos de energie pozitivă”. Animalele născute marțea poartă numele *Martin*, *Martinica*, *Marțole*.

Miercuri. Denumirea provine din lat. *Mercurii dies* „Ziua zeului roman Mercur”, zeul negoțului și al călătoriilor, patronul muncilor agricole (arat, semănat, cosit, recoltat etc.). Potrivit vechilor credințe, Miercurea era zeita viețuitoarelor de pădure, se îngrijea de hrana și vindecarea animalelor sălbatice. Și oamenii bolnavi, dacă o visau, neapărat se vindecau. Persoanele născute în ziua de miercuri se spune că sunt în plină putere și foarte active. Animalele născute miercurea sunt botezate *Miercan*, *Miercana*, *Miercuța*.

Joi. În latină ziua se numea *Jovis dies* „Ziua lui Jupiter (Iupiter)”. Numele ne amintește de zeul roman Jupiter, divinitatea cerului, purtătorul de tunete și fulgere, dar și ocrotitorul oamenilor pe care îi îndeamnă la buna înțelegere, le ușurează comunicarea, le sporește cunoașterea, le susține talentul. De Joia Mare, joia din Săptămâna Patimilor, se face curățenie mare prin casă, prin ogrăzi și ocoale, se aruncă lucrurile vechi și se ard gunoaiele. Joimărița, ființa imaginară din mitologia populară, susține spiritual și apără gospodinele harnice, dar pedepsește femeile care n-au terminat la timp de tors, de țesut și care nu se prea îngrijesc de curățenia casei. Despre oamenii născuți în ziua de joi se zice că sunt afectuoși, dar în aceeași măsură și de exigenți. Animalele născute joia poartă de obicei numele *Joian*, *Joiana*, *Joița*.

Vineri. Această zi, denumită la romani *Veneris dies* „Ziua zeiței Venera”, era dedicată planetei Venus. Se consideră ziua harului, a simțului artistic, a frumuseții și iubirii. Vinerea Mare, vinerea din ajunul Paștelui, este o zi de purificare prin post sever și rugăciune. În această zi nu se coase, nu se țese, nu se spală. Personificată, Sf. Vinere, în veșmântul ei alb, cutreieră lumea și vestește oamenii vremuri bune, de pace și prosperitate. Oamenii născuți vinerea sunt prosperi și bine văzuți între prieteni și cunoscuți. *Vinerele* și *Vinerica* sun numele obișnuite date animalelor născute în această zi.

Sâmbătă. Era ziua Sabatului biblic (*Dies Sabbati*), ziua de odihnă a vechilor creștini. În latină se numea *Saturnis dies* „Ziua zeului Saturn”, zeul fiind denumit și *Cronos* „zeul timpului”. În cursul anului erau sărbătorite zilele de Sâmbăta Mare, Sâmbăta Luminată, Sâmbăta Tămăduirii (ca și Vinerea Tămăduirii). Persoanele născute într-o zi de sâmbătă se crede că sunt puternice și optimiste. Vitele născute sâmbăta erau denumite *Sâmbotin* și *Sâmbotina*.

Duminică. La romani era ziua consacrată Soarelui – *Dies Solis* „Ziua Soarelui”. Ulterior, conform tradiției creștine, a fost denumită *Dominus dies* „Ziua Domnului”. Din vechime această zi era dedicată familiei. Duminica nu se lucrează, se participă la solemnități și manifestări religioase. Sf. Duminică, personificată în chip de femeie, li se arată oamenilor în vis pentru a-i sfătui cum să alunge bolile și cum să prevină pagubele. În cursul anului se sărbătorește de obicei Duminica Floriilor și Duminica Mare. Fermitatea și loialitatea sunt trăsături de caracter ale persoanelor născute într-o zi de duminică. Vitele născute duminică poartă de obicei numele *Duman* și *Dumana*.

De origine latină sunt, în fond, și denumirile zilelor săptămânii din alte limbi romanice. În franceză: *lundi, mardi, mercredi, jeudi, vendredi, samedi, dimanche*. În italiană: *lunedì, martedì, mercoledì, giovedì, venerdì, sabato, domenica*. În spaniolă: *lunes, martes, miércoles, jueves, viernes, sábado, domingo*. În limbile slave zilele săptămânii au fost definite conform succesiunii lor față de ziua de duminică. Pentru limba rusă să se compare: *понедельник* „ziua de după nedelea” (*неделя* „ziua în care nu se lucrează; duminică”), *вторник* „a doua zi de după nedelea”, *среда* „ziua de la mijlocul săptămânii”, *четверг* „a patra zi de după nedelea”, *пятница* „a cincea zi de după nedelea”, *суббота* „ziua Sabatului biblic”, *воскресенье* „ziua învierii lui Iisus”.

Din cele relatate observăm deci că termenii calendaristici și numele proprii cu semnificații cronometrice reprezintă la origine creații lexicale după anumite criterii denominative, având la bază diferite surse și factori motivaționali: miturile și tradițiile antice, obiceiurile și datinile populare, fenomenele din natură, realitățile din societate, activitățile de viață ale oamenilor.

Referințe bibliografice

Rodica Orza. *Nume vechi ale lunilor în limba română, pe baza „Atlasului lingvistic român”* // CL, 1964, nr. 2, p. 283-300.

Sextil Pușcariu. *Calendar și almanahuri*. Extras (1927).

L. Rădulescu. *Istoria măsurării timpului*. Sibiu, 1980.

Koch Rudi. *Bi-Lexikon Uhren und Zeitmessung*. Leipzig, 1989.

Mihai Sporiș. *Mitologia românească. Calendarul popular*. București, 2000.

G. Stănilă. *Sisteme calendaristice*. București, 1980.

Н. В. Брагинская. *Календарь. Мифы народов мира*. Moscova, 1991.

И. А. Климишин. *Календарь и хронология*. Moscova, 1990.

И. Ф. Полак. *Время и календарь*. Moscova, 1947.

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Calendar>

https://ro.wikipedia.org/wiki/Calendar_gregorian

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Maria Cosniceanu

RECONSIDERĂRI PRIVIND ETIMOLOGIA ȘI FORMELE CORECTE ALE UNOR NUME DE FAMILIE

Etimologia multor nume se stabilește pe baza atestărilor documentare și pe baza cuvintelor arhaice și regionale ale limbii române. La etimologizarea unor nume se aplică și principiul etimologiei multiple, procedeu utilizat la cercetarea antroponimelor. Atestările documentare sunt un material inestimabil pentru istoria formării sistemului contemporan de denotație, pentru cronologizarea apariției numelui, pentru evoluția formelor în care au circulat numele în diferite epoci, pentru stabilirea și restabilirea formelor corecte, recomandabile azi. Lingvistul Vasile Bogrea încă la 1921 scria: „Numai cu dicționarul geografic într-o mână și cu colecțiile de documente în cealaltă se poate ajunge la rezultate temeinice în acest domeniu”, adică în onomastică [1, p. 216]. Grație transformărilor fonetice și variantelor populare vorbite ale limbii române care au contribuit la evoluția formelor numelor atestate în diferite epoci au putut fi stabilite etimologiile și formele corecte ale multor nume explicate anterior în mod arbitrar, prin influența analogiilor aparente.

În cele ce urmează ne propunem reexaminarea etimologiei și a formelor unor nume pe baza atestărilor documentare, nume care în literatura de specialitate au fost explicate inadecvat.

De ex., numele *Fetescu* și numirile de localități *Fetești*, *Fetița* au fost explicate ca nume „frumoase, atrăgătoare, poetice”, provenite de la substantivele comune *fata*, *fetița* [2, p. 124]. Atestările documentare denotă faptul că aceste nume au cu totul altă etimologie.

Numele *Fetescu* provine de la prenumele *Sfântu*. Substantivul *sfânt* a apărut la români din două surse: latină și slavă. În limba veche a existat substantivul cu forma *sânt* (și variantele *sân-*, *sânt*), provenit din latinescul *sanctus*. Cu acesta s-au format numele unor sărbători în compunere cu prenumele patronului zilei: *Sântion*, *Sântă-mărie*, *Sânpetru* (*Sânchetru*) etc. Aceste nume de sărbători au fost luate uneori și ca prenume sau nume de familie, și ca toponime în Ardeal, sub influența religiei catolice din Ungaria. S-au atestat acolo și câteva nume și fără prenumele patronului: *Sântu* și *Sântescu* (DO, 145).

Prin creștinismul ortodox de formă greco-slavă a apărut în română substantivul *sfânt*, provenit din slavul *CBATŪ*. *Sfânt* a devenit și nume de persoană, fiind atestate documentar: prenumele *Sfântu*, *Sfinteș*, andronimul (numele soției după soț) *Sfântoai*, numele unui vechi sat moldovenesc *Sfinteni* (DO, 145). La 1774 este atestat *Gheorghii Sfântul*, un birnic din s. Saharna, țin. Orhei-Lăpușna (RM, II, 464).

De la slavul *CBATŪ* a apărut forma populară românească *sfete*, *CBATŪ Ioanŭ* fiind redat prin *Sfete Ion*. Prin afereza lui *S* inițial, au apărut formele *Fete*, *Fetion*, cu varianta *Fition*, atestate documentar. Prenumele cu formele *Fete*, *Fetea* este atestat în documentele moldovenești din sec. al XV-lea: *Fetea Negru*, martor în sfatul domnesc, la 1440; *Fete Brătulescu*, boier, stăpân în Stroești pe Moldova, la 1465; *Fetea Gotcă* (scris și *Fite*), pârălăb de Roman, 1469-1484; *Fetea Iacobescul*, boier, la 1488. De la prenumele *Fete*, *Fetea*, cu sufixul *-escu*, ce indică descendența, s-a format numele *Fetescu*, neatestat în documentele moldovenești și în cele basarabene. Dar, dovadă că a existat de timpuriu, probabil tot în sec. al XV-lea, sunt numirile de localități *Fetești*: *Fetești*, nume topic în Țara Românească, la 1528, azi municipiu în jud. Ialomița; *Fetești*, sat moldovenesc, la 1575, azi în r-nul Edineț. La 1774 sunt atestate satele cu numele *Fetești* în ținuturile: Suceava, Hotin, Hârlău și în Hotin, în Hotin fiind același care este azi în r-nul Edineț.

Așadar, conform atestărilor documentare, numele *Fetescu* a provenit de la prenumele *Sfântu* și nu de la *Fata* sau *Fătu*, cum au presupus unii cercetători.

O reexaminare în acest sens necesită și numele *Conea*, *Conev*.

Numele *Conev* provine de la prenumele creștin *Conon*, format de la verbul grecesc *conneo* „a cunoaște”, „a ști”, *Conon* însemnând „cel ce știe”, „cunoscătorul” (DOC, 115). Prenumele *Conon* este introdus în onomasticonul creștin, în calendarele din Biserica orientală. La români a circulat preponderent în sfera monahală, foarte puțin folosit în mediul laic, atestat în documentele moldovenești la 1459 și 1529 (Gonța, 118), apoi a dispărut din circulație, deși în calendarul creștin ortodox există și astăzi (Sf. mucenic *Conon*, la 5/18 martie). La bulgari, de la prenumele *Conon* a apărut forma hipocoristică *Conio* și numele *Conev*, *Conevici* (Илчев, 268), la ruși – *Conea* (Петровский, 135), cu derivatele: *Coneai*, *Coneaș*, *Coneașca* (Веселовский, 153). De la *Conon* și *Conea*, cu sufixele patronimice rusești *-ov*, *-ev*, s-au format numele *Cononov* și *Conev* (a lui *Conea*), pătruns și la români, de la care s-au format numele *Conean*, *Conescu* (sau poate *Conev* a fost redat prin *Conescu*), *Conete*, dar *Conea* a fost explicat inadecvat ca fiind provenit din *Conu* (Coconu) [3, p. 144]. Numele *Conițchi* și *Conețchi*, care apare în documentele Lăpușnei la 1732 și 1774 în Târgul Orheiului (un Dumitru *Conițchi*) nu provine de la *Conea*, ci de la numele hatmanului căzăcesc *kunicki*, supus Poloniei, care asistă pe Ștefan Petriceicu Hasdeu în luptele pentru domnie cu Duca-Vodă (SDL, 171).

Numele *Miclăușeanu* are la bază prenumele unguresc *Miklós*, formă ungurească a prenumelui *Nicolae*. Pătruns la români, prenumele unguresc *Miklós* a fost redat prin forma *Miclăuș*. Prenumele *Miclăuș* este atestat în documentele moldovenești: *Miclăuș*, stăpân în Rusești, la 1443; *Miclăuș*, jude în satul Alba pe Putna, la 1499; *Miclăuș Faur*, jude în Rădeni, la 1502. De la o persoană cu numele *Miclăuș*, întemeietor sau stăpân într-o anumită perioadă, a apărut numirea satului *Miclăușeni*, fiind atestat, la 1472: *Miclăuș*, vornic din *Miclăușeni*, țin. Roman (Gonța, 449). Astfel, la 1472, în Moldova,

deja exista satul cu numirea *Miclăușeni*. De la numirea satului *Miclăușeni* a provenit numele de familie *Miclăușanu*, *Miclăușeanu*, neatestat în documente, dar inclus în dicționarul numelor românești. În documentele basarabene, referitoare la țin. Lăpușnei, la 1677, este atestat satul *Miclăușeni*, iar la 1766 moșia *Miclăușești* (SDL, 84, 213). Numele *Miclăuș(e)anu* și *Miclăușescu* nu sunt atestate în documentele basarabene. Azi, este recomandată și fixată ca formă normată în *Nomenclatorul localităților din Republica Moldova* numirea satului *Micleușeni* și respectiv numele de familie *Micleușeanu*, formele corecte, conform atestărilor documentare, sunt *Miclăuș*, *Miclăușeni* și *Miclăușeanu*.

Șirul exemplurilor ar putea fi continuat, dar ne oprim aici, accentuând încă o dată că atestările documentare constituie materialul de bază la stabilirea etimologiei și a formelor corecte ale numelor contemporane.

Referințe bibliografice

1. *Dacoromania*. I. Cluj, 1920-1921.
2. A. Eremia. *Nume de localități*. Chișinău, 1970.
3. I. Iordan. *Dicționarul numelor de familie românești*. București, 1983.

Surse

- DO – Constantinescu N. A. *Dicționar onomastic românesc*. București, 1963.
DOC – Bălan Mihailovici A. *Dicționar onomastic creștin*. București, 2003.
Gonța – *Documente privind Istoria României. A. Moldova. V. XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane. Întocmit de A. I. Gonța*. București, 1995.
SDL – Sava A. V. *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*. București, 1937.
RM – *Молдова ын епока феудализмулуй*. V. VII, p. I, II: *Реченсэминтеле популацией Молдовеї дин аниї 1772-1773 ши 1774*. Chișinău, 1975.
Веселовский – Веселовский С. Б. *Ономастикон*. Moscova, 1974.
Илчев – Илчев Ст. *Речник на личните и фамилни имена у Българите*. Sofia, 1969.
Петровский – Петровский Н. А. *Словарь русских личных имён*. Moscova, 1966.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Alina Pătrunjel

TRĂSĂTURILE SEMANTICO-PRAGMATICHE ȘI TIPOLOGIA ACTELOR DE VORBIRE DIN CLASA CERERII

Articolul de față își propune să realizeze o analiză a actului de vorbire al cererii, încercând să identifice trăsăturile semantice și pragmatice caracteristice acestui act, trăsături care sunt puse la baza clasificării lor. O asemenea analiză a actelor de vorbire din clasa dată ar însemna să fie elucidate aspectele care fac posibilă examinarea modului de funcționare a cererilor în interacțiunea conversațională.

Deși cererea ca act care se manifestă în relația dintre oameni a suscitat interesul a numeroși cercetători, se pare că elaborarea unei definiții exacte a cererii ca act de vorbire nu este o sarcină ușor de realizat. Dificultatea constă tocmai în faptul că cererea reprezintă un act complex implicând factori de natură diferită, permițând abordări din mai multe perspective.

După cum se știe, caracteristica principală a cererii ca act de vorbire este exprimarea de către emițător a dorinței ca interlocutorul său să realizeze, într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, o acțiune: *Închide ușa. Aprinde lumina. Aduceți-mi, vă rog, o cafea.* Drept test pentru identificarea actului de vorbire al cererii este admisă posibilitatea substituirii enunțurilor respective printr-un enunț cu verbul predicat la imperativ: *Fă /faceți asta!* sau *Nu face / nu faceți asta!*

Pornind de la constatarea că în structura oricărui enunț se actualizează o forță ilocuționară și un conținut propozițional, suntem în drept să afirmăm că a defini cererea ca act de vorbire în termeni pragmatici înseamnă a descrie forța ilocuționară și conținutul propozițional caracteristice enunțurilor prin care sunt realizate cererile. La nivelul enunțului, forța ilocuționară specifică unei cereri reprezintă o codificare a intenției emițătorului de a-l determina pe interlocutor să facă ceva. Forța ilocuționară dată se atașează unui conținut propozițional care descrie acțiunea viitoare ce urmează a fi îndeplinită de interlocutor.

Cât privește statutul actelor de vorbire în cauză, trebuie spus că în clasificarea propusă de J. Searle, cererile, alături de actele de vorbire întrebare, reprezintă o subcategorie a directivelor [6, p. 12]. De menționat însă că, în opinia altor cercetători, cererea de a spune ceva și cererea de a face ceva reprezintă valori ilocuționare specifice unor acte de vorbire făcând parte din clase diferite: întrebarea, un act de vorbire de tip informațional, prin care se urmărește obținerea unei informații și cererea, un act de vorbire de tip acțional, folosit de emițător cu scopul de a-l determina pe interlocutor să realizeze o acțiune [3, p. 799].

În încercările lor de a defini și a caracteriza actul de vorbire cerere, specialiștii recurg la diferite criterii: se ia în considerare natura obiectului cererii, beneficiarul acțiunii îndeplinite prin realizarea actului dat etc.

De obicei, se pornește de la faptul că cererea reprezintă o formă de manifestare a voinței emițătorului și, în același timp, o modalitate de determinare a interlocutorului

să acționeze într-un anumit mod. În această ordine de idei, cererea este văzută ca o combinație dintre *eu vreau* și *tu trebuie*. De exemplu, valoarea ilocuționară și conținutul propozițional al enunțului: *Pleacă!* Poate fi actualizată cu ajutorul formulei: *Eu vreau ca tu să pleci*.

În cazul în care vorbitorul face o cerere, scopul său este de a produce o modificare a stării de lucruri prin acțiunea viitoare a interlocutorului, astfel încât aceasta să corespundă conținutului propozițional al enunțului său. Potrivit lui J. Searle, enunțurile în cauză au direcția de potrivire a stării de lucruri de la realitate la lumea cuvintelor [7, p. 53]. Prin urmare, scopul urmărit de emițător la folosirea unei cereri este de a transforma lumea prin acțiunea viitoare a receptorului.

În contextul unei situații comunicative în cadrul căreia este performată o cerere, celor doi interlocutori le revin roluri diferite. Intenția comunicativă a emițătorului este „de a-l determina pe alocutor să acționeze într-un anumit fel” [3, p. 28], iar receptorul este obligat să răspundă la cererea emițătorului realizând o acțiune. Așadar, elementele care contează pentru cerere sunt: dorința emițătorului de a schimba o stare de fapt din lumea reală și o acțiune a cărei realizare este pusă în sarcina receptorului.

Dintre actele de vorbire de tip acțional, cererile reprezintă cea mai numeroasă subclasă. Formele de manifestare ale cererii pot fi variate, constituind, astfel, o paradigmă largă care subsumează mai multe specii, opuse după mai multe criterii.

Diversitatea cererilor se explică prin faptul că, spre deosebire de celelalte scopuri ilocuționare caracteristice actelor de vorbire de tip acțional, cum ar fi propunerea sau promisiunea, cererea reprezintă o valoare ilocuționară amplă, care cunoaște numeroase forme de manifestare. Astfel, existența unui număr mare de varietăți funcțional-semantice ale actelor de vorbire de tip cerere este determinată de faptul că cererea reprezintă o formă de relație socială, și anume o relație dintre două persoane, cărora le revin roluri diferite. În aceste condiții, cererea păstrează urme ale structurii sociale pe care o exprimă.

Pornind de la descrierile întâlnite în studiile de specialitate, ar putea fi enumerate următoarele forme ale cererii: ordinul, comanda, porunca, îndemnul, povața, rugămintea, solicitarea, imprecăția, sfatul, sugestia, instrucția, recomandarea, deconsilierea, interdicția (când se manifestă prin forme negative) etc. [5, p. 43; 3, p. 29]. Este evident că fiecare dintre aceste specii ale cererii, realizate prin intermediul unor mijloace verbale proprii, se caracterizează printr-un anumit specific semantic și pragmatic. S-a spus deja că diversele forme de manifestare ale cererii pot fi identificate și clasificate în funcție de mai multe criterii.

Primul criteriu de care se ține cont în clasificarea și descrierea formelor de manifestare ale cererii vizează gradul de impunere a acțiunii exprimate.

În funcție de acest criteriu, valoarea ilocuționară „a cere cuiva să facă ceva” poate varia sub aspectul intensității cu care este formulată, altfel spus, diversele specii de cereri se pot caracteriza prin grade diferite de constrângere. Prin urmare, chiar dacă au în comun aceeași forță ilocuționară, „a-l determina pe ascultător să acționeze”, actele din clasa cererii nu sunt toate de aceeași natură. De exemplu, „a ruga pe cineva să facă ceva” și „a ordona cuiva să facă ceva” sunt acte de vorbire din aceeași clasă, care presupun însă grade diferite de obligativitate. Constatăm deci că în cazul cererii indivizii pot vorbi cu diferite grade de autoritate.

După cum menționează cercetătorii, enunțurile folosite pentru exprimarea cererilor se definesc printr-un spectru larg, variind „de la o timidă sugestie până la o imperioasă exigență” [1, p. 87]. Dacă am încerca să caracterizăm gradul de impunere a acțiunii exprimate în cazul acestei forțe ilocuționare, ar trebui să spunem că variabilitatea lui se extinde de la ordin la îndemn și de la sfat la o simplă instrucție.

Clasificarea cererilor după gradul lor de impunere are în vedere, în special, statutul și caracteristicile de rol ale participanților la interacțiune. Reflectând diferite poziții în ierarhia socială, aceste caracteristici își lasă amprentă și asupra procesului de comunicare, care se poate realiza pe verticală, de sus în jos sau pe orizontală, de la egal la egal [2, p. 113, 114].

Analizate prin prisma distincției date, cererile pot fi grupate în următoarele două categorii:

1) cereri cu caracter prescriptiv. Sunt cererile care reflectă poziția de autoritate și putere a emițătorului în raport cu interlocutorul său. Caracteristica generală a cererilor de acest fel constă în faptul că, în cazul lor, emițătorul, datorită statutului său mai înalt, își impune voința în fața receptorului fără ca acesta de la urmă să aibă posibilitatea de a refuza să realizeze acțiunea solicitată. Actul de vorbire prototipic pentru această clasă este ordinul, în cazul căruia se observa pregnant poziționarea ierarhica, pe verticală a interlocutorilor. Ordinul este, de cele mai multe ori, actul prin care un șef își manifestă autoritatea sa [4, p. 98].

2) cereri cu caracter nonprescriptiv. Sunt cererile pentru care relația ierarhică de putere dintre emițător și receptor nu este relevantă. În cazul utilizării unui astfel de act, emițătorul nu are autoritatea necesară pentru a-și impune voința sa, de aceea el lasă la latitudinea alocutorului decizia de a realiza sau nu acțiunea solicitată. În felul acesta, actele date reprezintă o încercare de a-l face pe interlocutor să acționeze, admițând și dreptul acestuia de a refuza realizarea acțiunii [8, p. 331]. Din clasa dată fac parte: solicitarea, adică cererea propriu-zisă, îndemnul, rugămintea, sfatul, povața, sugestia etc.

De fapt, limita dintre ordin ca cerere prescriptivă și cererile nonprescriptive nu este totdeauna tranșantă. Acest lucru este ușor de înțeles dacă avem în vedere faptul că atât ordinul, cât și cererile nonprescriptive se definesc prin același scop ilocuționar: emițătorul vrea ca interlocutorul său să realizeze o acțiune. Singura diferență rezidă în gradul de „duratețe” manifestat de emițător în raport cu interlocutorul său. Astfel, dacă ordinul este văzut ca o cerere care nu lasă nicio șansă receptorului de a se eschiva de la realizarea acțiunii cerute, atunci celelalte tipuri de cereri admit posibilitatea de a respinge actul de vorbire solicitat. Evident că cele două specii de cereri se deosebesc și în privința mijloacelor folosite pentru exprimarea lor. Din acest punct de vedere, imperativul, chiar dacă nu este unicul mijloc specializat pentru marcarea ordinului este rezervat, de obicei, în mod expres pentru realizarea acestui tip de cerere.

Cel de al doilea criteriu în funcție de care pot fi clasificate actele de vorbire de tip cerere are în vedere în folosul cui se realizează viitoarea acțiune, cu alte cuvinte, ele se pot deosebi în funcție de cine este beneficiarul viitoarei acțiuni.

Chiar de la început trebuie precizat că criteriul beneficiarului nu este relevant în cazul tuturor tipurilor de cereri: uneori este dificil să fie identificat beneficiarul acțiunii realizate ca rezultat al unei cereri. Este suficient să ne întrebăm în folosul cui ar putea fi realizată o acțiune cerută printr-un enunț precum ar fi, de exemplu, *Ai putea să închizi ușa?* În aceste condiții, poate fi vorba doar de o trăsătură care se manifestă preponderent la unele subspecii de cerere.

Examineate din această perspectivă, varietățile funcțional-semantice ale cererii pot fi împărțite în următoarele tipuri:

a) cereri care presupun că acțiunea se realizează, de obicei, în folosul emițătorului. Din categoria dată face parte rugămintea.

b) cereri care presupun că acțiunea se realizează, de regulă, în folosul receptorului, adică în folosul celui cărui i se cere să realizeze acțiunea. Subclasa dată cuprinde următoarele acte de vorbire: sfatul, specii înrudite cu cel dintâi povața, sugestia.

c) cereri pentru care distincția dată nu este relevantă. Din această categorie fac parte solicitarea și îndemnul. Pentru actul cererii este relevant un singur criteriu: autorul acțiunii, și anume faptul că acțiunea urmează să fie îndeplinită de interlocutor. Pentru acest tip de cereri nu contează în beneficiul cui se realizează acțiunea, deoarece în cazul lor drept beneficiar poate apărea, în funcție de situația concretă de comunicare, fie emițătorul, fie receptorul său.

Generalizând, ar trebui să menționăm că cererile pot fi clasificate în funcție de două criterii de bază, deci în două etape. Acest sistem de clasificare ar putea fi prezentat concis cu ajutorul schemei următoare:

Cererile
clasificate în funcție de gradul de impunere
a acțiunii exprimate

1) cereri cu caracter
prescriptiv
↓
ordinul

2) cereri cu caracter
nonprescriptiv
↓
solicitarea, sfatul, rugămintea

Cererile
clasificate în funcție de beneficiarul
viitoareii acțiuni

a) cereri al căror
beneficiar este
emițătorul
↓
rugămintea

b) cereri al căror beneficiar
este receptorul
↓
sfatul

c) cereri pentru care
acest criteriu nu este
relevant
↓
solicitarea

Din cele prezentate mai sus reiese că există un număr relativ mare de subspecii de cereri, dintre care mai reprezentative sunt următoarele: solicitarea, ordinul, rugămintea și sfatul. Ele întrunesc și ilustrează foarte clar atât caracteristica esențială a clasei date de acte de vorbire (emittătorul dorește să-l facă pe alocutor să acționeze în sensul conținutului propozițional al actului de vorbire), cât și celelalte trăsături semantice și pragmatice specifice cererilor.

În concluzie, vom mai menționa că examinarea acestor specii de acte de vorbire din clasa cererii sub aspect semantic și pragmatic este o etapă pregătitoare pentru analiza lor în plan interacțional, adică sub aspectul funcționării lor discursive.

Referințe bibliografice

1. Armengaud Fr., *La pragmatique*. Paris, 1985.
2. Borchin, Mirela-Ioana, *Conjunctivul în enunțurile performative*. În: *Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria științe filologice AUT*, XLVIII, 2010, p. 96-117.
3. *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Enunțul*. București, Editura Academiei Române, 2005.
4. Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *Les actes de langage dans le discours. Théorie et fonctionnement*. Paris, Armand Colin. 2012.
5. Moeschler, Jacques, Reboul, Anne, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*. Cluj-Napoca, Echinox, 1996.
6. Searle, John R., *A Classification of Illocutionary Acts*. In: *Language in Society*. Vol. 5, No. 1, 1976, p. 1-23.
7. Searle, John R., *Sens et expression: Etudes de théorie des actes de langage*. Paris, Minuit, 1979.
8. Velea, Adina Ioana, *Imperativul în limba română*, Rezumatul tezei de doctor în filologie. Brașov, 2013.

Focșani, România

Lilia Trinca

REPREZENTAREA SPAȚIALĂ A TIMPULUI LINGVISTIC

Abstract. Man imposes his own architecture on the outside world, i.e. time is perceived in body space terms. The present study aims to reveal the way the human body is connected with environmental temporal sequential structures. Time conceptualization is directly related to people's culture since it is formed as a result of practical cognitive activity and it has specific national features, which are driven by historical, religious, natural, geographical and social factors. However, time image may vary in the mentality of people belonging to the same nation. People do not live in isolation, and their mentality is 'contaminated' by other people's way of perceiving the world, which is focused on the general human experience of reflecting reality. That is why the Romanians, who perceive time mostly linearly, accept its cyclical nature as well – a reminiscence / reflection of the general human experience.

Keywords: linguistic time, space, ethnolinguistic vision, spatial coordinates of time.

Concepția despre timp e una cantitativă (timpul poate fi numărat și măsurat), ceea ce decurge din reprezentarea spațială a timpului. Or „timpul, menționează E. Coșeriu, este conceput, de fapt, ca un mod de a fi al spațiului – ca un fel de spațiu transparent și gol în care au loc evenimente – sau ca o dimensiune a spațiului pe un plan infinit la baza lui” [2, p. 342]. Practic, în toate limbile lumii, timpul e redat metaforic în termenii spațiului tridimensional și cei ai mișcării. Anume perspectiva spațială permite a gândi și a vorbi despre timp ca despre ceva perceptibil real. Iată de ce se consideră că timpul este o noțiune apărută mai târziu decât spațiul. Bunăoară, pentru omul primitiv nu exista unitatea lexicală *timp*, întrucât era o noțiune imperceptibilă. Mai mult, actualmente, oricât de paradoxal ar părea, există limbi în care lipsește acest cuvânt, iar temporalitatea este redată în alt mod, bunăoară prin denumirea anotimpurilor etc. (cf. [4]). Conform teoriei metaforei cognitive, timpul se mulează peste spațiu. Ca noțiune abstractă, timpul reprezintă rezultatul conceptualizării secundare, este conceptul-țintă (*target domain*) care împrumută prin intermediul mecanismului metaforei structura conceptului-sursă (*source domain*) – spațiul – cuvinte și expresii necesare pentru exprimarea lui linguală¹.

¹ Rolul axelor spațiale, îndeosebi al orientării *front/back* (în față, înainte/în spate, înapoi), în semantica expresiilor temporale a fost remarcat de Fillmore [3, p.32]. Conform ipotezei lui Fillmore, noțiunile de orientare spațială existente în cele mai multe limbi comportă un caracter universal, unitățile lexicale reflectând organizarea conform următoarelor axe: *sus/jos; înainte/înapoi; stânga/dreapta*. Timpul, în schimb, reflectă o organizare *unidirecțională* – pe orizontală: ordinea evenimentelor reflectă succesiunea *earlier-later* (mai înainte, mai devreme/ulterior, mai târziu) sau *bidirecțională* – pe orizontală și pe verticală.

Adesea informația temporală e substituită de informația spațială și viceversa: *Am simțit zgomotul acela acum doi kilometri; Casa unde locuiesc se află la câteva minute de aici*. Un deictic de loc poate substitui unul de timp: cf. *Insista că nu l-a sunat, aici l-am prins*. Redarea ideii de spațializare a timpului se poate realiza și cu ajutorul prepozițiilor spațiale: *Am adormit spre diminează/către seară*; rus. *Мы разошлись под утро. Ближе к вечеру ветер переменился*.

E. Coșeriu relevă trei modele pentru *timpul care trece*, conceput ca linearitate infinită, fiecare pretinde să corespundă obiectivității timpului din punct de vedere lingvistic:

1) timpul obiectiv, prezentat ca o linie statică unică, de-a lungul căreia ne mișcăm noi, observatorii, sau, mai degrabă, se mișcă vorbitorul (momentul vorbirii), adică din trecut spre viitor (de obicei, în mentalul indoeuropenilor – „de la stânga la dreapta” – *Time passing is motion over a landscape (moving Ego)*); 2) timpul „de fundal” se reprezintă ca o linie în mișcare, care provine din viitor, trece în fața noastră sau pe lângă noi în momentul prezent (sau în momentul vorbirii) și apoi se pierde în trecut – *Time passing motion of an object (moving Time)*; 3) două linii într-o mișcare contrară: o linie a timpului „gol”, care se mișcă dinspre viitor spre trecut, și o linie care poartă lucrurile și evenimentele și se mișcă dinspre trecut spre viitor. (cf. [2, p. 344]).

Deși se consideră că cel mai acceptabil este modelul *moving Ego*: realist, din punctul de vedere intuitiv, și imobil – o simplă dimensiune a spațiului, E. Coșeriu îmbrățișează o altă opinie, conform căreia „în limbile noastre – limbile romanice (sublinierea îmi aparține – *L.T.*) – , cel puțin, timpul este, mai degrabă, o linie care se mișcă dinspre viitor spre trecut: viitorul este, tocmai, timpul «care vine spre noi» (cf. it. *avvenire*, fr. *avenir*, sp. *porvenir*, rom. *viitor*; și it. *l'anno che viene, anno venturo*, sp. *años venideros*, rom. *anul care vine* etc.), iar dacă ne mișcăm și noi, o facem în direcție contrară timpului: avem trecutul nostru și istoria noastră *în spate*, iar viitorul nostru *înaintea* noastră” [1, p. 216]. Prezența subiectului vorbitor provoacă divizarea „spațială” a timpului: trecutul, *în spate*, iar viitorul *înainte, în față*. Deplasarea vorbitorului se face „împreună” cu diviziunile trecut și viitor. Deixis-ul temporal și cel spațial sunt continuu definite în funcție de deixis-ul persoanei, cu alte cuvinte, sunt condiționate de rolul participanților în enunțare.

Limbajul are capacitatea de a reda deosebit de sugestiv mișcarea/trecerea timpului ca deplasare în spațiu. *Anul ce urmează și anul ce vine* desemnează aceeași perioadă în două moduri, prin „metafore ale mișcării”. Acestea „ne permit să gândim lumea ca deplasându-se în timp sau lumea nemișcată și timpul trecând prin ea” [3, p. 46]. Fiecare limbă însă redă mișcarea timpului într-un mod specific, în funcție de viziunea etnolingvală. Pentru a identifica modelul temporal și axa timpului la români, ne-am propus să realizăm un experiment la care au participat 242 de tineri având vârsta de 18-25 de ani, pentru care limba maternă este româna. În calitate de respondenți au fost aleși studenți ai universităților din Republica Moldova (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți) și România (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași). Trebuie de menționat că factorul determinant pentru alegerea studenților în calitate de respondenți în cadrul experimentului a fost faptul că la vârsta cuprinsă între 17-25 de ani se produce

deja formarea identității lingviale, iar răspunsurile reflectă competența lingvistică și culturală, precum și mentalul românesc. Tinerii au fost rugați să răspundă la câteva întrebări. Pentru 136 dintre ei prima întrebare era: 1) *Ședința de miercuri viitoare a fost transferată cu două zile înainte. În ce zi a săptămânii va avea loc ea?* 106 respondenți au avut prima întrebare un pic modificată (era vorba deja de săptămâna trecută): 1) *Săptămâna trecută ședința planificată pentru miercuri a fost transferată cu două zile înainte. Când a avut loc ședința?* Am evitat să includem aceste întrebări în aceeași anchetă, întrucât considerăm că respondenții puteau fi influențați de răspunsul la întrebarea precedentă. Am admis, astfel, posibilitatea schimbării vectorului mișcării temporale în prezent și în trecut.

Referitor la săptămâna curentă, 106 de respondenți români (77,3%) au ales *luni* ca zi de ședință și numai 24 dintre ei (ceea ce reprezintă 22,6% din numărul total) au ales *vineri*¹. De aici rezultă că majoritatea românilor adoptă modelul ne-egocentric al mișcării temporale (*moving Time*) și doar 22,6% adoptă modelul *moving Ego*, adică văd timpul ca o linie statică de-a lungul căreia ne mișcăm noi, observatorii. Pentru cel de al doilea tip de anchetă (referitoare la săptămâna trecută), situația nu diferă prea mult: 83 (78,3%) au optat pentru *luni* și 19 (17,9%) pentru *vineri*². Și aici majoritatea optează pentru modelul *moving Time*. Menționăm totuși că nu contează cine sau ce se deplasează în raport cu evenimentele – Ego-ul sau evenimentele în timp în raport cu ego-ul static: *vineri*, în ambele cazuri va fi mai aproape de observator.

Experimente asemănătoare au fost realizate cu vorbitorii de limbă rusă și engleză. Demn de remarcat e faptul că englezii, conform rezultatelor, au o percepere asemănătoare a timpului cu românii (*moving Time*), rușii preferând modelul egocentric (*moving Ego*). (cf. [7, p. 82]).

Următoarele două întrebări la care au fost rugați să răspundă toți respondenții au fost:

2) *Deseori spunem că timpul fuge sau zboară. În ce direcție se mișcă timpul? Răspundeți verbal și indicați printr-o săgeată.*

3) *Se apropie sărbătorile de iarnă. Din ce direcție, în opinia dvs., se apropie acestea? Răspundeți verbal și indicați printr-o săgeată.*

Răspunsurile la aceste întrebări urmează să aducă lumină în problema vectorului mișcării temporale la români. După cum am mai menționat, în mentalul diferitelor popoare, timpul se asociază cu diverse coordonate spațiale: la majoritatea popoarelor, timpul se mișcă pe o axă orizontală, ceea ce e determinat biologic. Or, omul se deplasează spre un scop de-a lungul axei orizontale. O astfel de viziune liniară a fost determinată și de religia creștină, conform căreia timpul sau viața reprezintă un drum pe care pornim pentru a ne mântui.

În ceea ce privește răspunsurile oferite de către respondenți vizavi de direcția de mișcare a timpului (ei au fost rugați să indice direcția și prin săgeată), am vrea să menționăm caracterul foarte neomogen al acestora. Majoritatea respondenților –

¹ Nu am luat în calcul răspunsuri ca *duminică* (2), *joi* (2), *luni sau vineri depinde* (2).

² Nu am luat în calcul răspunsuri de felul *nu va avea loc, miercuri viitoare, nu înțeleg, va fi inopinat* etc.

160 (65,8%) – interpretează timpul ca fiind unidirecțional, mișcându-se *de la stânga la dreapta* (cu precizări de tipul: „înainte”, „de la început la sfârșit”, „din prezent spre viitor”, „spre infinit”, „spre moarte”etc.). Direcția inversă – *de la dreapta la stânga* – a fost indicată de către 22 (9,05 %) de respondenți. Unii cercetători sunt tentați a crede că în viziunea antică, omul se mișca conform vectorului temporal întors cu spatele la viitor și cu fața spre trecut. Această viziune a rămas „cristalizată” în limbile indiene din Aymara vorbite la nordul Republicii de Chile, al Republicii del Peru, precum și Malagasy vorbită pe insula Madagascar (cf. [5, p. 410]). Dovadă ne-ar putea servi și enunțurile românești *Înainte vreme așa se zicea; Înainte totul era altfel* ș.a. În concepția modernă însă viitorul e plasat în față. Ceilalți respondenți au menționat că timpul e o iluzie, deci nu se mișcă (8); timpul se mișcă în toate direcțiile concomitent (depinde unde îl risipim) (13); timpul nu se mișcă, cei care ne mișcăm suntem noi (adoaptă modelul *Ego moving*) (9); timpul zboară, dar nu are o direcție constantă (indicând prin săgeată atât mișcarea de la stânga la dreapta, cât și de la dreapta la stânga) (5). Câțiva respondenți au menționat că timpul zboară (metaforă zoomorfă)¹, indicând direcția de la stânga la dreapta *în amonte* (26).

Lipsa de concordanță în răspunsurile la chestionar denotă faptul că timpul e perceput, în mare parte, ca abstracție, perceperea lui este subiectivă, așa precum subiectivă este și perceperea duratei sale. Desigur interpretarea timpului are și un caracter egocentric. Răspunsurile la această întrebare confirmă ipoteza emisă anterior că românul adoptă modelul *Time moving*. Mai mult, o serie de proverbe românești scot în evidență ideea supremației timpului asupra omului. Cf. *Dacă nu ți se pleacă ție vremea, pleacă-te tu vremii; Nu-s vremurile sub cârma omului, da-i bietul om sub cârma vremii; Întoarce jocul după vreme; Timpul face și desface; Vremea toate le găsește toate le topește; Vremea pe toate le rostuieste;*

Menționăm faptul că posibilitatea mișcării timpului în ambele direcții, schimbând viteza de mișcare e cristalizată în proverbele românești *Vremea anevoie vine și fuge numaidecât*, precum și *Vreme vine, vreme trece*. Or, *vine* presupune „a se deplasa înspre persoana care vorbește; a se apropia”, iar *fuge* „a se deplasa cu pași repezi, a se mișca iute într-o direcție”. De aceea, devine neimportant în care direcție sunt orientate săgețile pentru a exprima modelele cognitive ale temporalității de la stânga la dreapta sau invers. Admitem că viziunea vectorului mișcării temporale de la stânga la dreapta a fost potențată de arta picturii, unde există o regulă conform căreia la stânga era reprezentat ceea ce e cunoscut, iar în partea dreaptă – necunoscutul. Posibil că faptul dat e determinat și de tradiția citit-scrisului textului de la stânga la dreapta (deși trebuie să menționăm că există culturi – bunăoară cea arabă – cu o localizare temporală inversă). În plus, anatomia umană ne spune că mai mult de 70% din oameni, genetic, sunt „dreptaci”, și, după cum se cunoaște, anume mâinii drepte îi revine rolul de căutare (a scopului/necunoscutului).

¹ Deși timpul capătă calități zooantropomorfe, în română nu se atestă compararea mișcării timpului cu mișcarea animalelor, a păsărilor etc., întâlnită, bunăoară, în limba rusă: *время летит птицей; годы летят как птицы; время ползет как черепаха; время летит как стрела; как молния* etc. Trebuie să menționăm că în limba rusă și diapazonul mișcării timpului e mai mare: *тащиться, лететь, бежать, течь, протекать, идти, приходиться, проходить, уходить* etc.

Caracter neomogen au și răspunsurile la întrebarea referitoare la *direcția din care se apropie sărbătorile de iarnă*. Aici opiniile respondenților s-au divizat. 90 (37,2%) dintre ei au indicat prin săgeată direcția venirii sărbătorilor de la stânga la dreapta, 80 (33%) au indicat direcția inversă: de la dreapta la stânga. Toți respondenții au precizat însă că sărbătorile vin din/dinspre viitor. Rezultă că aceste grupe au folosit repere diferite pentru mișcarea timpului: primii – locutorul, iar ceilalți – momentul vorbirii. 52 dintre respondenți (21,4%) consideră că sărbătorile coboară din cer sau ne vin de la polul nord, reprezentând mișcarea respectivă printr-o săgeată orientată de sus în jos. Credem că un astfel de răspuns este motivat de educația religioasă. Trebuie să menționăm că există popoare pentru care timpul se mișcă pe dimensiunea verticală. Bunăoară, e vorba de limba japoneză, chineză ș.a. Cf. *shanyue* (literal „luna înaltă”), care înseamnă „luna trecută”; *xiayue* (literal „luna joasă” „luna viitoare”, *shang-ban-tian* (literal „partea înaltă a zilei”) „dimineața”; *xia-ban-tian* (literal „partea joasă a zilei”) „zi” etc. În aceste limbi, evenimentele produse mai devreme se plasează deasupra celor produse mai târziu. Asemenea conceptualizare a mișcării timpului poate fi asociată cu o pantă. Aflați în partea de sus a pantei, ne vom mișca pe pantă în jos (la vale), impuși de forța de gravitație. Mișcarea se produce într-o anumită perioadă de timp, în care punctele (temporale) extreme se află în coraport: „sus /jos” – „devreme/târziu”. Asocierea imaginii timpului cu simbolul muntelui este explicabilă pentru cultura japoneză, pentru care muntele reprezintă un element indispensabil al mitologiei, influențată puternic de religie. Relevantă e imaginea lui Buddha coborând din munți, ce simbolizează deschiderea perspectivei viitoare. Modelul vertical al timpului din mentalul poporului chinez se asociază cu râul *Cháng Jiāng*, cel mai lung râu de pe continentul Eurasiatic.

Subliniem faptul că reminiscențe ale viziunii mișcării timpului pe verticală ne oferă și limbile română și engleză. Cf. rom. *descendent* „persoană care coboară din..., care se trage din...; urmaș”; *ascendent* „care urcă o linie ascendentă = linie genealogică ce suie de la fiu la părinți, de la nepoți la bunici etc.; rudă în linie directă care face parte dintr-o generație anterioară”. Cu toate acestea, în română nu putem spune că *Evenimentul va avea loc în jos, în viitor*, ci doar *Evenimentul va avea loc în viitor*. Relevăm, în acest context, și proverbul românesc *Veacul ca un râu, mereu curge la vale, da îndărăt niciodată*. De asemenea, și câteva enunțuri din limba engleză denotă o viziune antropocentrică a mișcării temporale pe verticală, când *ego*-ul se plasează deasupra trecutului și viitorului. Cf. *The new year is coming up. This year went down in family history*. Alteori însă viitorul se află deasupra *ego*-ului. Cf. *That's up in the future* (Radden 2003: 226). De aici rezultă că *ego*-ul aflat în poziție de observator al evenimentelor se poate plasa nu doar la același nivel cu evenimentul temporal (pe axa orizontală), dar și deasupra sau dedesubtul timpului (atât viitor, cât și trecut).

În concluzie, menționăm că omenirea a pornit de multă vreme să exploreze și să colonizeze spațiul în care trăiește; în ceea ce privește vastul teritoriu al timpului, această activitate se află abia la început. În studiul nostru ne-am propus să relevăm cum se racordează organismul uman la structurile secvențiale temporale ale mediului. Din cele analizate mai sus reiese clar că omul impune arhitectonica proprie lumii exterioare,

alias timpul este perceput în termeni spațiali corporali. Conceptualizarea timpului este direct legată de cultura poporului, întrucât se formează ca rezultat al activității practice cognitive, comportă trăsături specifice naționale, determinate de factori de ordin istoric, religios, natural, geografic, social etc. Cu toate acestea, imaginea timpului poate varia în mentalul aceluiași popor. Or, orice popor nu trăiește izolat, iar mentalul îi este „contaminat” de modul de percepere a lumii de către alte popoare, axat pe o experiență general-umană, de reflectare a realității. Iată de ce românul care percepe timpul, preponderent liniar, acceptă și caracterul ciclic al lui – o reminiscență a experienței general-umane. Sondajul realizat ne confirmă faptul că românul are o viziune proprie de percepere a timpului. Dânsul vede timpul ca un drum drept, care pornește de la picioarele noastre și merge până la linia orizontului, iar viața îi este o „călătorie” ce are ca *punct terminus* – sfârșitul vieții. Porțiunea pe care am parcurs-o din drum și am lăsat-o în urma (în spatele) noastră (nostru) reprezintă trecutul, iar cea care se întinde în fața noastră și e, deocamdată, neatinsă, e viitorul. Majoritatea românilor adoptă modelul neegocentric al mișcării temporale (*moving Time*). Timpul se mișcă, pentru ei, pe o axă orizontală de la stânga la dreapta (deși se admite și mișcarea bidirecțională: de la stânga la dreapta, precum și de la dreapta la stânga). Limba română mai cristalizează și câteva reminiscențe ale viziunii mișcării temporale pe verticală.

Referințe bibliografice

1. Coseriu, Eugeniu. *Tempo e linguaggio* // „Undici conferenze sul tempo”. Franco Angeli Editore, Pisa, 1988, p. 203-230.
2. Coșeriu, Eugeniu. *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Iași, Editura Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 2009.
3. Fillmore, Charles J. *Lecture on Deixis*, CSLI (Center for the Study of Language and information), Stanford, 1997.
4. Evans, Vyvyan. *The structure of time: Language, meaning, and temporal cognition*. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Pub. Co., 2004.
5. Nunez, Rafael; Sweetser, Eve. *With the future behind them: Convergent evidence from Aymara language and gesture in the crosslinguistic comparison of spatial construals of time* // <http://www.ppls.ed.ac.uk/ppig/documents/NSaymaraproofs.pdf>
6. Radden, Günter. *The metaphor «Time as Space* across languages»* // <https://zif.spz.tu-darmstadt.de/jg-08-2-3/beitrag/Radden1.htm>
7. Чугунова, С. А. *Экспериментальное исследование концептуализации времени с позиций корпорального подхода* // <http://iling-ran.ru/library/voprosy/10.pdf>

Universitatea de Stat „Alec Russo”
din Bălți

Lidia Colesnic-Codreanca

IDEOLOGIE DIGLOSICĂ ÎN CONTEXT BASARABEAN (1812-1918)

Conceptul *ideologia diglosică* ține de situațiile lingvistice de *diglosie conflictuală* și a fost introdus în uz în 1972 de către sociolingvistul catalan Rafael Ninyoles, care îl definește drept „ansamblu de obiective apreciative cu ajutorul cărora se fixează o anumită ierarhie a limbilor în conflict” [1, p. 100]. După el, pentru cercetător sunt deosebit de importante imaginile subiective ale situației obiective, deoarece în comportamentul lingvistic un rol determinant îl are aliajul dintre faptele sociolingvistice și aprecierea lor subiectivă de către locutori. Așadar, susține Ninyoles, faptele sociolingvistice trebuie privite nu doar ca fapte obiective, ci și ca reflectarea lor subiectivă. Privită din acest unghi, *ideologia diglosică* pare a fi o noțiune mult mai amplă decât o atestăm la mulți autori consacrați: Pierre Dumont, Bruno Maurer [2, p. 81], Christian Baylon [3, p. 256], Henri Boyer [4, p. 57]. Astfel, reperatele formulate de Ninyoles ne îndreptătesc a susține că termenul *ideologie diglosică* include atât *acțiunile asupra limbii* dictate de politica lingvistică (printre acestea fiind amenajamentul lingvistic/normarea, codificarea limbii/, limitarea sferelor de funcționare, substituția lingvistică, distrugerea normei literare și dialectizarea limbii, normalizarea lingvistică și patrimonializarea), cât și *conștiința lingvistică* (adică, competența lingvistică a locutorilor, fidelitatea lingvistică, prejudecățile) care controlează comportamentul lor lingvistic în situațiile de diglosie. Anume aceste caracteristici îi sunt proprii ideologiei diglosice în contextul basarabean din anii 1828-1871 conform investigațiilor noastre în sursele de arhivă și în cele bibliografice cu referire la funcționarea limbii române în Basarabia secolului al XIX-lea.

În prezentul articol vom elucida, pe baza documentelor istorice, atât factorii extralingvistici ce au favorizat stabilirea situației de diglosie în Basarabia în condițiile căreia apare ideologia diglosică, cât și unele dintre manifestările mai pronunțate ale conștiinței lingvistice în situația de diglosie din perioada investigată. De la bun început, e de reținut că acțiunile politice ce au consecințe negative asupra limbii române în Basarabia încep imediat după anexare (1812). Prin Regulamentul de la 23 iulie 1812, semnat de amiralul Ciceagov, comandantul armatei ruse, teritoriul Moldovei anexat la Imperiul Rus este numit integral Basarabia (și nu numai județele de sud: Akkerman, Ismail, Cahul). Articolul 19 din capitolul „Cu privire la administrația civilă” stipula: „Actele se vor întocmi în limbile rusă și moldovenească” [5, fila 11-14].

Astfel, în spațiul lingvistic basarabean anexat, și anume în sfera administrației publice, începând cu anul 1812, își face apariția cea de a doua limbă, limba rusa, adică capătă funcționare oficială în una dintre sferele sociale superioare de funcționare alături de limba română. Iar atunci când funcționarea limbii este fixată de *iure*, este stabilită

și o anumită situație lingvistică. În cazul dat, prin oficializarea celor două limbi, rusa și româna, în Basarabia s-a stabilit deja situația diglosică. Pentru promovarea celei de a doua limbi, se crează anumite condiții de funcționare. Mai întâi, sunt formate organele de conducere a teritoriului anexat, preponderent din persoane vorbitoare de limbă rusă, dar și dintre vorbitori de română. Cel mai important rol îl au acum posturile de traducători. La 2 februarie 1812 se formează Guvernul Regional al Basarabiei, alcătuit din două Departamente și Adunarea Generală a Departamentelor. Fiecare Departament avea două cancelarii, una formată din funcționari ruși, iar cea de a doua – din funcționari vorbitori de limba română [6, p. 20]. La 30 septembrie 1812 se înființează noua Eparhie a Chișinăului și Hotinului, iar la 2 octombrie este inaugurată Dicasteria Exarhicească ca organ de conducere a eparhiei. La 4 decembrie 1812 este constituită în mod oficial Cancelaria Guvernatorului Civil al Basarabiei cu 9 funcționari ruși, dintre care un traducător. În același an în toate orașele Basarabiei sunt instituite și organele de poliție de tip rusec. Iar la solicitarea polițmaisterului poliției orașului Chișinău, Dicasteria Exarhicească numește un preot, cunoscător de limbă română și rusă, pe lângă poliție pentru a lua jurământul de la persoanele intrate în slujba polițienească [7, fila 1]. În 1815 slujeau ca funcționari în Dicasteria Exarhicească 6 clerici vorbitori de română și 21 de preoți și diaconi ruși [8, p. 254]. În iunie 1816 în Cancelaria Guvernatorului Civil al Basarabiei toți funcționarii erau vorbitori de limbă rusă, tot aici erau angajați și trei traducători [9, fila 19-20].

La 29 aprilie 1818, cu caracter de probă, este promulgat Regulamentul privind organizarea regiunii Basarabia (în traducerea de epocă – *Așezământul obrazovaniei oblastei Bassarabiei*). Conform Regulamentului, Verhovnâi Sfat (Consiliul Suprem al Basarabiei) avea sarcina de a dirija toate activitățile de ordonare, executive, financiare, economice etc. Privitor la limba de lucru a acestui organ suprem de conducere, remarcăm: „Pricinile la Verhovnâi Sfat să vor lucra în limbile rusă și moldovenească, după cum să va cuvini ființei pricinii, adică celi de punire la cale a haznelii, rusăște și moldovenește cu păzire legiurilor imperiei Rossiei și cu ținere dreptăților și a obiceiurilor pământului la ceea ce să va atinge de apărarea dreptului particulariu; iar pricinile de giudecăți politicești și de hotărâtori să vor lucra în sânzură limba moldovenească și giudecățele să vor face pe temeiul legiurilor și a obiceiurilor Moldaviei” [10, p. 30].

Observăm că acest Regulament lărgeste aria de utilizare a limbii ruse în comparație cu româna, anume prin acele instituții de stat în care lucrările vor trebui să respecte legile Imperiului Rus, deși nu au fost stabilite „modalitățile concrete de transpunere în viață a principiilor juridice cu privire la funcționarea acestor două limbi” și nici „mecanismul relațiilor dintre instituțiile ce funcționau în baza limbii române și a celor care activau numai în baza limbii ruse” [11, p. 1-2]. Deși regulamentul prevedea efectuarea lucrărilor Consiliului Suprem „în limbile rusă și moldovenească”, chiar din 1818, un membru al Consiliului Suprem, vorbitor de română, și anume spătarul Vasile Roset, refuză a-și lăsa semnătura pe un proces verbal al acestui Consiliu făcând următoarea explicație: „Cetind jurnalul ci era închiet în limba rusă, care foarte puțin o înțeleg și pentru care de îndestuli ori în putere obrazovaniei am pus înaintea sovetului să se

contenească o așa lucrare în singur limba rusă, dar nu am avut ascultare” [12, p. 9]. În termeni sociolingvistici, Regulamentul de la 1818 a consolidat poziția funcțională a celei de a doua limbi, a limbii ruse, în sfera administrației publice a Basarabiei.

La 29 februarie 1828 este promulgat Regulamentul privind administrarea regiunii Basarabia. Conform noului regulament toate instituțiile publice ale Basarabiei au fost subordonate în mod direct organelor centrale ale Imperiului Rus, cu o singură excepție, în locul Consiliului Suprem este format Consiliul Regional păstrând oarecum specificul basarabean. Privitor la limba de lucru a instituțiilor publice din regiunea Basarabia, articolul 62 al sus-numitului Regulament stipulează: „Toate pricinile în locul prisutstfiilor din oblastia Bessarabiei să lucrează pe limba rossienească, iară când va urma nevoie cu tălmăcire și pre limba moldovenească” [10, p. 128]. Prin această lege, în mod oficial, limba română este eliminată din sfera administrației publice, dar nu se poate afirma că, deși eliminată *de iure*, ea nu a continuat să funcționeze *de facto* din moment ce numărul vorbitorilor de română aici era majoritar, iar purtători de limbă rusă erau doar funcționarii cancelariilor, ai organelor de conducere din instanțele judecătorești, polițienești, școlare ș.a. În accepția noastră, în perioada de după 1828 în comunitatea lingvistică basarabeană începe confruntarea în plan funcțional a celor două limbi: rusa, limbă minoritară cu statut oficial, și româna, limba majoritară cu funcționare *de facto*. Considerăm că în acești ani, când populația autohtonă nu cunoștea deloc rusește, limba rusă are o *funcționare formală*, numai la nivelul cancelariilor, este utilizată mai mult în hârtiile care se traduc în rusește. Așadar, limba rusă, după căpătarea statutului său de limbă oficială, după 1828 este mai cu seamă o limbă a traducătorilor. Îndrăznim să-i zicem *limbă de birou* ilustrând această aserțiune cu exemple concrete.

Bunăoară, peste un an de la adoptarea Regulamentului, în 1829 mareșalul interimar al nobilimii, Alecu Leonard, scrie guvernatorului Basarabiei despre „neapărata nevoie de a se permite în Basarabia persoanelor particulare să înainteze cereri în limba moldovenească, iar hotărârile noi să se publice cu traducere în această limbă” [12, p. 17]. Deși s-a permis acest lucru, totuși la 13 iunie 1836 este promulgată o altă lege imperială prin care se stabilește un termen de șapte ani pentru utilizarea limbii române în instituțiile publice din Basarabia. „Întrebuințarea limbii moldovenești, anume la scrierea cererilor, anunțurilor și a orice fel de hârtii înaintate instituțiilor de stat, se limitează la șapte ani începând din acest moment (termen stabilit în genere pentru încheierea studiilor liceale), după expirarea acestui termen, toate hârtiile vor fi primite nu altfel decât în limba rusă” [13, p. 692].

Au urmat și alte decizii imperiale ce au interzis utilizarea limbii române și în alte sfere sociale de funcționare de către posesorii săi, mai ales în sfera învățământului public. În 1866 s-a interzis predarea limbii române în Liceul Regional din Chișinău [14, p. 13-15], în 1867 – la Seminarul Teologic din Chișinău [15, p. 186], iar la 3 februarie 1871 este semnat înaltul ukaz care interzice predarea limbii române în școlile ținutale din Basarabia [16, p. 48-50].

Treptat, vorbitorii de limbă rusă, funcționarii țariști stabiliți în Basarabia după anexare, devin emițători ai ideii de superioritate a limbii ruse, limbă imigrantă, supranumită „otecestvennâi iazâk”, a ideii de necesitate a studierii acestei limbi de către toți vorbitorii

de română. Ei sunt promotori ai politicii de asimilare lingvistică a guvernului țarist. Devin, așadar, făuritorii unei *ideologii glotofagice*. Esența acestei ideologii este dezvăluită de faptele concrete, păstrate în diverse surse istorice. Funcționarii ruși, infiltrați în toate structurile statale, în organele de conducere, sunt ferm convinși că pentru basarabeni *cunoașterea limbii ruse este o necesitate vitală*, iar despre limba română ei susțin că aceasta *trebuie utilizată numai într-un singur scop – la studierea profundă a limbii ruse de către basarabeni*; că aceasta nici nu este limbă, ci *un grai local („mestnoe narecie”)* sau *un amestec de cuvinte și expresii de origine slavă*.

Spre exemplu, directorul Școlilor din Basarabia într-un raport din anul 1866 scrie: „E salutară vestea că unele școli basarabene de la sate și-au încetat existența pentru că elevii lor învățau numai moldovenește, iar nu erau învățați limba rusă care pentru *moldovanul simplu de aici înseamnă o necesitate vitală* (s.n.)” [17, p. 82]. Același funcționar rusofon se revoltă descoperind în 1867 în școlile de la sate 28 de învățători care îi învățau pe elevi în rusă și în română, „dar asta nu înseamnă că ei îi învățau rusește și moldovenește în același timp *folosind limba moldovenească pentru însușirea limbii ruse* (s.n.), așa cum ar fi de dorit, nu ei le explică unor copii tema după manuale rusești sau slavonești, iar altora după manuale moldovenești” [18, p. 126].

Reținem deci că în anii diglosiei din secolul al XIX-lea în sfera învățământului public din Basarabia, limba română a fost doar un important mijloc de studiere a limbii ruse, deoarece s-a predat în rusește, iar toate materialele didactice elaborate în acea perioadă au fost bilingve. Iar funcționarul țarist prin intermediul presei scrise încearcă să-i convingă și pe alții că limba română a basarabenilor este o limbă de origine slavă. Ziarul regional *Bessarabskie Oblastnâe Vedomosti* publică un articol, *Ocerki Bessarabii*, semnat cu inițialele K. H., care scrie: „Nicăieri în Rusia nu se întâlnește o asemenea împesțirare în amestecul de neamuri, popoare, persoane și stări ca în Basarabia...”, apoi ceva mai jos, autorul afirmă: „Limba dominantă a moldo-românilor, păstrând elementul de bază latin sau italian, prezintă însă *un amestec de cuvinte și expresii preluate cu totul din altă rădăcină, predominant slavă...*” [19, p. 78]. Constatarea ilustrează exact afirmațiile lui Ninyoles referitoare la acest subiect: „Ideologia diglosică explică situația subordinată a limbii B prin anumite calități sau neajunsuri ale structurii ei interne” [1, p. 100].

Acestei ideologii glotofagice i-a ripostat de nenumărate ori conștiința de limbă a diverselor pături sociale din Basarabia. La 5 iulie 1814 un grup de 54 de boieri semnează o scrisoare adresată țarului, prin care cer să fie utilizată limba română în viața publică a Basarabiei. „Prin pontul al 19-lea a aceii în scurt vremelnici obrezovării făcute de către domnul admiral Ciceagov pentru închipuirea oblastiului Basarabiei se cuprinde că toate pricinile întru această eparhie să se caute și să se puie în lucrare în limba rosieniască și moldovenească a pământului. Acest de pe urmă cuprinzătoriu de milostivire privelegiuri de a să căuta toate pricinile în limba moldovenească a pământului, fie îndurarea ce înlaltă a Măririi Voastre a se întări spre a păzi pentru de-a purure, căci toate arhivele Moldaviei nu sunt întru altă limbă decât în dreapta limba moldovenească. Toate documenturile pentru moșii și pentru feliuri de giudecăți și învoielile sunt alcătuite numai în limba moldovenească. Tot norodul acestei oblasti nu are înțelegere altei limbi decât a Patriei sale” [20, fila, 11-20].

În mai 1815 „toți neguțitorii și alți locuitori din Chișinău” se adresează Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni cu o petiție din care reținem: „Cu totul împotriva ne este a vedea pe fiii noștri lipsiți de hrana învățaturii limbii noastre...” [21, p. 17].

După cum am remarcat deja (vezi *supra*), în 1829 nobilimea basarabeană a cerut instanțelor imperiale, prin intermediul mareșalului interimar, Alecu Leonard, să permită utilizarea limbii române de către populația autohtonă în instituțiile de stat. În 1839 nobilimea este îngrijorată de succesele slabe ale elevilor la limba română din cauza insuficienței profesorilor și a manualelor la acest obiect și cere, la 30 iunie 1839, Eforului Circumscripției de Învățământ Odesa: „să fie intensificată predarea limbii moldovenești, adică: 1) să se acorde o atenție deosebită alegerii unor profesori bine pregătiți; 2) să se solicite un număr necesar de gramatici, lexicoane, cărți pentru citirea începătoare, biblii; (...) să fie găsite posibilități de a tipări cărți la tipografia din Chișinău” [22, fila 1-3]. La 25 septembrie 1841 atestăm o altă intervenție a nobilimii basarabene pentru introducerea studierii limbii române în toate școlile ținutale, unde „nu sunt profesori de limba moldovenească, nu sunt manuale la această materie de studiu”. Nobilimea cerea: „a) să fie numiți profesori de nădejde de limba moldovenească în fiecare școală ținutală; b) să fie comandată în Moldova și Valahia rezerva necesară de manuale școlare, după un catalog al edițiilor anului curent, consultat prealabil”. La aceasta a mai adăugat că dacă autoritățile școlare vor întâmpina dificultăți financiare la remunerarea profesorilor și la procurarea cărților, atunci nobilimea va găsi sursele necesare [23, fila 3]. La 28 ianuarie 1866 nobilimea a luat atitudine și față de „ameliorarea predării limbii române în Liceul Regional din Chișinău” [24, fila 120-121], dar nu a fost luată în seamă, pentru că în același an catedra de limbă română a liceului a fost suprimată, iar profesorul Ioan Donceev – disponibilizat.

În 1860 țărani din obștile sătești cer să fie inclusă în programa de studii a școlilor primare „citirea și scrierea moldovenească, învățătura rugăciunilor în moldovenește, gramatica moldovenească” [12, p. 21].

În 1863 semnalăm un exemplu de atitudine conștiincioasă față de limba română a unui profesor de naționalitate rusă, Ilia Voronov, care cunoștea limba română și avea adevărîta respectivă de „profesor de limbă moldovenească în școala ținutală”. După ce a efectuat un sondaj printre elevii școlii ținutale nr. 2 din Chișinău și găsind 35 de doritori de a studia româna, el insistă pe lângă autoritățile școlare să i se permită a preda limba română fără retribuție. Voronov era pătruns de ideea că „cunoașterea limbii moldovenești este atât de necesară în Basarabia pentru orice profesie și mai ales pentru elevii care după absolvirea școlii își continuă studiile la Liceul Regional” [25, fila 5]. Un alt profesor, de origine armeană, Vasile Muratov, între anii 1863 și 1867, la cererea sa, predă limba română tot fără remunerare la școala ținutală din Orhei [26, fila 377]. E de notat că ambii profesori au predat în acei ani concomitent și limba rusă în școlile respective.

Afirmațiile lui Ch. Baylon, conform cărora: „Comunitatea lingvistică nu este un ansamblu de locuitori care utilizează același cod, ci un grup care împarte aceleași norme relativ la limbă, *aceleași atitudini sociale față de ea* (s.n. – L.C.) [5, p. 272], raportate la comunitatea lingvistică basarabeană, ne-au dezvăluit, așadar, că unul dintre aspectele ideologiei diglosice vizate inițial este anume atitudinea locutorilor față de limbă, aspect asupra căruia am reflectat aici.

În procesul investigațiilor de arhivă și a consultării surselor bibliografice am constatat că nu numai normele limbii române în contextul Basarabiei degradează pe parcursul secolului al XIX-lea, dar și atitudinile sociale față de limba română se schimbă. Deși fidelitatea față de limbă și conștiința lingvistică a boierilor moldoveni s-a făcut remarcată mai mult decât la celelalte pături sociale, totuși acțiunile dure asupra limbii au cauzat, în cele din urmă, și apariția unei *conștiințe lingvistice rusofile* printre ei. Trecută fiind prin școala rusă, o bună parte a nobilimii basarabene vorbitoare de română și-a abandonat limba maternă în favoarea limbii ruse, „s-a rusificat și ca urmare s-a înstrăinat de neam, pe când o altă parte, într-un număr neimportant, a rămas fidelă tradițiilor românești” [27, p. 207]. Din cele elucidate, tragem următoarele concluzii:

1) ideologia diglosică în spațiul basarabean a apărut în rezultatul factorilor extralingvistici de natură politică; 2) acțiunile asupra limbii s-au manifestat printr-un șir de decrete imperiale de îngustare a sferelor sociale de funcționare a limbii române până la substituirea ei cu limba rusă; 3) ideologia diglosică a creat printre masele de vorbitori o imagine de inferioritate a limbii române față de limba rusă; 4) a calificat limba română majoritară drept *grai local; amestec de cuvinte și expresii de origine slavă*; 5) a format printre vorbitorii de limbă română o *conștiință lingvistică rusofilă*; 6) în context basarabean ideologia diglosică a purtat un caracter *glotofagic*.

Referințe bibliografice

1. Крючкова, Т. Б., Нарумов, Б. П. *Зарубежная социолингвистика (Германия, Испания)*. Москва, 1991.
2. Dumont, Pierre, Maurer, Bruno. *Sociolinguistique du français en Afrique francophone*. Edicef, 1995.
3. Baylon, Christian. *Sociolinguistique. Societe, langue et discours*. Nathan, deuxieme edition, 1996.
4. Boyer, Henri. *Introduction a la sociolinguistique*. Paris, 2001.
5. Arhiva Națională a Republicii Moldova, fondul 1, registrul 1, dosarul 3995 (În continuare: ANRM, fond., reg., d.).
6. Записки Бессарабскаго областного статистическаго Комитета, томъ II, 1867.
7. ANRM, fond. 205, reg. 1, d. 537.
8. Arhivele Basarabiei, an VIII, 1836, nr. 2-3.
9. ANRM, fond. 17, reg. 1, d. 15.
10. Mihail, Paul, Mihail, Zamfira. *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1930)*. București, 1993.
11. Negru, Gheorghe. *Limba română în instituțiile juridice și administrative din Basarabia (1812-1828)*. În: „Caiete de istorie”, 2012, nr. 5, p. 1-7.
12. Boga, L.T. *Lupta pentru limba românească și ideia unirii la românii din Basarabia după 1812*. Chișinău, 1932.

13. Полное собрание законов Российской Империи, 1837, томъ XI, отделение первое, nr. 9298, p. 692.
14. Циркуляръ по Управленію Одесскимъ Учебнымъ Округомъ, 1866, nr. 2.
15. Popovschi, Nicolae. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea*. Chișinău, 1931.
16. Сборникъ Постановленій по Министерству Народнаго Просвещения, 1877, nr. 1, p. 48-50.
17. Циркуляръ по Управленію Одесскимъ Учебнымъ Округомъ, 1867, nr. 2.
18. Циркуляръ по Управленію Одесскимъ Учебнымъ Округомъ, 1868, nr. 1.
19. Бессарабскія Оластныя Вѣдомости, 1860, nr. 19.
20. ANRM, fond. 2, reg. 1, d. 368.
21. Eșanu, Andrei. *Școala domnească la Chișinău la începutul secolului al XIX-lea*. În: „Revista de istorie a Moldovei”, 1993, nr. 3, p. 41-49.
22. ANRM, fond. 88, reg. 1, d. 987.
23. ANRM, fond. 2, reg. 1, d. 3665.
24. ANRM, fond. 88, reg. 1, d. 1715.
25. ANRM, fond. 152, reg. 6, d. 78.
26. ANRM, fond. 152, reg. 1, d. 112.
27. Poștarencu, Dinu. *Destinul românilor basarabeni sub dominația țaristă*. Chișinău, 2012.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Teodor Cotelnic

SILVIU BEREJAN – PROMOTOR AL ADEVĂRULUI ȘTIINȚIFIC

A lupta cu idei contrare e ușor, dacă ești cu adevărul.
(M. Eminescu)

Dacă însă iar vom promova neadevărul, vom rămâne sclavi,
pentru că doar adevărul ne va face liberi.
(Umberto Eco)

Regretatul academician Silviu Berejan s-a afirmat ca savant în perioada postbelică. Activitatea științifică și didactică și-a desfășurat-o în toiul „revoluției lingvistice” (Eugeniu Coșeriu), în condiții deosebit de dificile ale regimului sovietic totalitar, când filologii din stânga Prutului au fost puși în situația (mai ales, până la 1985) de a plăti tribut ideologiei comuniste a timpului respectiv, când toți specialiștii în materie, erau impuși să „caute” specificul așa-zisei „limbi moldovenești” (termenul oficial impus pe atunci, pentru *română*), pentru a o deosebi de limba istorică a strămoșilor – româna. Deși prof. universitar de la Moscova Dmitri Mihailci susținuse anterior mitul „limbii moldovenești de sinestătătoare” a declarat franc în public la Conferința unională a romaniștilor de la Chișinău (din iunie 1961) următoarele: „Toți oamenii de știință de până la mine, cum sunt M. V. Serghievski, V. F. Șișmariov ș.a., care au afirmat că limba moldovenească e desinestătătoare, au greșit. Până acum am recunoscut și eu existența limbii moldovenești așa cum mi se dictase de sus... Din punct de vedere politic limba moldovenească există, însă din punctul de vedere lingvistic este un *nonsens*” [1, p. 47]. După cum avea să mărturisească ulterior Domnia Sa într-un interviu realizat de Alexandru Bantoș, redactor-șef la revista *Limba română* [Chișinău]: „Lingvistica de la noi, cea care se încadra în «Frontul ideologic», m-a ținut mereu în tagma celor neagrați de puterea oficială și m-a obligat să accept în tăcere mulți ani la rând că româna din Moldova Sovietică este altceva decât româna din celelalte regiuni românești (strecurând numai în subsidiar ideea că ea e tot română), iar acum când lingvistica parcă nu mai este ideologizată, în loc să poți spune deja deschis adevărul elementar, interzis atâta amar de timp, conducerea, prin poziția pe care o deține, te silește să demonstrezi axiome evidente (că româna e română, că laptele e alb, adică) și iarăși nu-i ești pe plac. Așadar, chiar dacă și conducerea și regimul s-au schimbat, atitudinea față de limbă și lingviști a rămas la noi absolut aceeași. Situație de neînvidiat, precum vedeți” [2, p. 60].

Cu toate impedimentele enunțate, trebuie menționat că la sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut, grație „perestroikăi gorbacioviste” (1985) când în ex-URSS s-a produs

procesul de democratizare, în RSS Moldovenească se înscrie începutul redeșteptării naționale. Cum era de așteptat, primele revendicări ale majorității băștinașe erau legate de limba națională: extinderea funcției sociale, decretarea ca limbă de stat și revenirea la grafia latină. Însă aceste revendicări firești ale aborigenilor nativi au fost întâmpinate ostil de alogenii minoritari – vorbitori de limbă rusă, dominantă în Republica Moldova până atunci, în timp ce limba maternă, numită contrar adevărului *moldovenească* (alias română) se afla într-o situație deplorabilă, funcțiile ei sociale fiind reduse la maximum – lucru recunoscut chiar și de primul secretar al Comitetului Central al PC al Moldovei, S. Grossu [vezi: 3, p. 3].

În asemenea circumstanțe penibile savantul S. Berejan nu și-a precupețit eforturile pentru a adevări realitatea despre originea de neam și limbă a populației din toate teritoriile locuite de români, inclusiv a celor din Republica Moldova. Pentru aceasta a trebuit să deceleze cu acribie toate faptele și argumentele științifice referitor la identitatea glotică moldo-română, la adevărul despre numele corect al limbii noastre, pentru a-i convinge atât pe cei care nu cunoșteau adevărul istoric, cât și pe cei care-l falsificau intenționat, fără niciun fel de mustrare de cuget, ignorându-se astfel cu ostentație toate raționamentele și datele științifice.

Chiar în primii ani de directorie la Institutul de Limbă și Literatură al AȘ a Republicii Moldova (1987-1991), când a mai slăbit presiunea teascului ideologic comunist, în toamna anului 1988 demască falsul glotonim „limba moldovenească”, utilizat de potențaii puterii de atunci pentru denumirea limbii din RSS Moldovenească, inițiază o serie de discuții și dezbateri în scopul de a-i convinge pe demnitarii politicieni de necesitatea revenirii la grafia latină și de recunoașterea faptului că există o singură limbă literară comună, vorbită pe ambele maluri ale Prutului. Problema este expusă într-un studiu de sinteză, intitulat *Numai de pe poziții de adevăr științific*, discutat și aprobat practic de toți participanții la dezbateri și publicat drept opinia oficială a Institutului în varianta rusă a ziarului *Învățămintul public* din 23 noiembrie 1988. Cu părere de rău, materialul este lipsă în *Bibliografia* savantului. Au urmat apoi mai multe apeluri, declarații, rezoluții importante ale colectivului Institutului – toate purtând „amprenta distinctă a personalității acad. S. Berejan” (Ion Ețcu). Să numim doar câteva din ele: *Așa-zisa „limba moldovenească” recunoscută de așa-zisa „Republică Nistreană” e tot limba română, chiar și fiind scrisă cu chirilice* (LA, 3 decembrie 1992); *Să punem capăt atitudinilor antiromânești* (LA, 3 decembrie 1992), *O singură limbă – o singură denumire* (MS, 30 august 1994), *Să respectăm adevărul științific și istoric* (LA, 17 februarie 1994), *Declarația colectivului Institutului de Lingvistică al AȘM* (LR, 1996, nr. 1, p. 24) etc.

În același timp, trebuie menționat că atare opinii nu au fost pe placul alolingvilor. Pentru atenuarea disensiunilor apărute în societate, conducerea comunistă de vârf a republicii adoptă două hotărâri: *Cu privire la îmbunătățirea învățării limbii moldovenești în republică* și *Cu privire la îmbunătățirea învățării limbii ruse în RSS Moldovenească* – hotărâri care de fapt aveau grijă doar de consolidarea bilingvismului național-rus așa-zisul „bilingvism armonios”, obligatoriu în realitate numai pentru basarabenii băștinași, nu și pentru ruși. Referitor la așa-numita „limbă moldovenească” respectivele

hotărâri nu prevedeau extinderea funcțiilor ei – lucru sesizat rapid de cei care nu erau indiferenți de soarta limbii materne [vezi: 4, p. 6]. Desigur, o asemenea desfășurare a evenimentelor nu i-a mulțumit pe liderii de partid, majoritatea cărora erau emisari ai Moscovei sau „naționali” rusificați. E cât se poate de caraghioasă și impertinentă atitudinea acestora față de revenirea la grafia latină. Astfel, N. F. Bondarciuk, secretarul II al CC al PCM, președintele Comisiei permanente a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești pentru problemele relațiilor dintre națiuni și educația internaționalistă (!), spunea într-un discurs: „În oraș se răspândesc zvonuri despre propunerile unor reprezentanți ai intelectualității de creație cu privire la trecerea scrisului moldovenesc la cel cu caractere latine”.

Un alt exemplu de manifestare crasă antinațională au constituit odioasele *Teze ale Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, Prezidiului Sovietului Suprem și Consiliului de Miniștri ale RSS Moldovenești*, intitulată ipocrit – *Să afirmăm restructurarea prin fapte concrete* și publicate în toate organele de presă republicane, care declarau referitor la veșmântul limbii române următoarele aberații: „Trecerea la alfabetul latin <...> va aduce daune bunăstării populației (!), se va răsfrânge negativ asupra dezvoltării ei spirituale (!), o va face să rămână pe mulți ani analfabetă (!)”. Din lipsă de spațiu nu vom comenta aceste elucubrații greu de imaginat, debitate de conducerea supremă a republicii.

Firește, efectul acestor declarații a fost invers celor scontate, tensionând și mai mult relațiile interetnice în societate. Drept urmare, conducerea de partid și de stat s-a văzut nevoită să examineze situația, instituind în iulie 1988 *Comisia interdepartamentală a Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești*, avându-l în frunte pe A. Mocanu, președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești. Alături de nomenclaturii din vârful conducerii, din Comisie mai făceau parte oameni de vază din domeniul științei și culturii, scriitori, jurnaliști, profesori și mulți specialiști din afara Moldovei. Deoarece revenirea la grafia latină era considerată de foștii guvernanți drept o „diversiune ideologică”, dl acad. S. Berejan l-a invitat la Chișinău tocmai din Armenia pe cunoscutul lingvist Vladimir Grigorean, bun specialist în domeniul scrisului, ca să-și spună și el părerea despre problemele discutate. Și trebuie să amintim că atât lingviștii autohtoni, cât și cei străini (academicienii ruși V. Solnțev, R. Piotrowski, A. Domașnev (n-a putut participa prof. R. Budagov, dar și-a expus în scris opinia în privința aceasta), spre satisfacția protestatarilor din stradă, care exclamau „Limbă! Alfabet latin!”, au susținut la unison revendicările gazdelor, iar în ce privește revenirea la scrisul latin toți au declarat franc că nu văd nimic subversiv în aceasta, dacă alfabetul latin redă mai adecvat sistemul și structura limbii istorice a românilor moldoveni.

În calitate de membru al Comisiei interdepartamentale, distinsul om de știință Silviu Berejan a prezentat la prima ședință plenară raportul *Cu privire la statutul lingvistic și social al limbii moldovenești* (vezi: LLM, 1989, nr. 1, p. 13-31), ce avea drept obiectiv determinarea statutului lingvistic și social al limbii „moldovenești”. Dotat cu o solidă pregătire științifică, raportorul S. Berejan, bazându-se în expunerea logică a raționamentelor pe diverse argumente forte și pe un bogat material de fapte concludente, a dat dovadă

de erudiție, corectitudine și verticalitate. Iată doar unele din tezele enunțate: „O altă limbă standard („moldovenească” – *T.C.*) în această regiune (nordul Dunării – *T.C.*) n-a fost creată niciodată și de nimeni” (p. 19); „... identitatea lingvistică moldo-română este o realitate obiectivă ce stă la suprafață și nu se mai cere demonstrată; ea trebuie să fie recunoscută în sfârșit” (p. 23); „Cine va continua să nu recunoască aceste adevăruri, nu va face decât să compromită în continuare știința lingvistică din Uniunea Sovietică, să ne facă de râs în fața întregii lumi civilizate” (p. 24).

Se pare că ședința din 28 decembrie 1988 a fost decisivă în privința revendicărilor lingvistice. A fost pentru prima dată când cercetătorii de la Academie au făcut afirmații publice, apărute posterior în presă, despre comunitatea limbii moldovenești cu limba română și despre necesitatea trecerii celei dintâi la alfabetul latin. După mai multe discuții contradictorii, Comisia a adoptat la finele ședinței hotărârea, dată la 30 decembrie publicității, în care pe lângă concluzia: „Este necesar a se renunța la concepția cu privire la existența a două limbi est-romanice diferite, recunoscându-se *identitatea lingvistică moldo-română*”, se prevedeau următoarele: „1. A face un demers pe lângă Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Moldovenești cu propunerea ca limba moldovenească să fie decretată drept *limbă de stat* pe teritoriul RSSM și să fie introdusă completarea corespunzătoare în *Constituția* RSS Moldovenești, asigurându-se principiul bilingvismului național-rus și rus-național, dezvoltarea și funcționarea liberă a limbilor naționalităților conlocuitoare de pe teritoriul RSS Moldovenești. 2. A ruga Prezidiul <...> să formeze un grup de lucru <...> pentru a pregăti proiectele de legi și decretele respective cu privire la limbă. 3. A interveni pe lângă Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Moldovenești cu propunerea să aprobe *trecerea la grafia latină...*” (MS, 1988, 30 decembrie, p. 1).

În realitate, actuala hotărâre a devenit cu adevărat istorică, iar materialele Comisiei, larg publicate și examinate de opinia publică, au stat la baza luptei de mai departe pentru limbă și grafie și a ulterioarelor legi despre limba de stat, funcționarea limbilor vorbite în RSSM și revenirea la grafia latină. Îndată după ce a fost luată decizia, un grup de lingviști și de cadre didactice universitare, sub conducerea nemijlocită a acad. S. Berejan, începe să pregătească manuale, ghiduri și îndrumare de ortografie, reproduse în haina lor firească, străbună, conform normelor limbii române actuale și ale celor ortografice în vigoare.

Totodată trebuie să pomenim în treacăt că dintre toate revendicările cea mai dificilă a fost revenirea la scrisul latin. Ni se spunea, poftim treceți, dar cu condiția să creați un alfabet nou, specific moldovenesc: să se schimbe configurația literelor, să se treacă semnele diacritice de sus, jos, așa cum e la cehi și slovaci, numai să se deosebească de cel românesc. Anume „specificul” acesta a fost exploatat din plin de politicienii conducerii de sus, speculând ani în șir existența a două limbi est-romanice: moldoveneasca și româna, cu Eminescu și Creangă, să creeze norme proprii chișinăuiene [vezi: 5, p. 87-88]. Din fericire, eforturile de a impune norme lingvistice diferite de cele din România au fost zadarnice. Ca redactor și coordonator al *Dicționarului ortografic cu elemente de ortoepie* și al *Normelor ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române*, tipărite la Chișinău în 1990, temerarul academician promovează perseverent procesul de unificare a normelor literare ale limbii române, utilizate în România și Republica Moldova.

Invitat în zilele de 7 și 8 noiembrie 1991 să-și dea părerea la o masă rotundă în cadrul „Zilelor academice ieșene”, organizată de Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, determinată de propunerea Academiei Române din 31 ianuarie 1991 de a se realiza o reformă ortografică prin care să se revină la folosirea literei *â* în interiorul cuvintelor și la *sunt, suntem, sunteți* în loc de *sînt, sîntem, sunteți*, Domnia Sa participă activ la dezbateri. Din punctul lui de vedere, propunerea Academiei nu poate fi acceptată, întrucât în expunerea motivelor care ar fundamenta necesitatea acestor amendamente ortografice nu s-au avut în vedere argumente științifice, ci s-au invocat doar considerente subiective de ordin politic. Firește, orice ortografie este perfectibilă, dar numai printr-o cercetare din partea specialiștilor, iar modificările efectuate trebuie să contribuie la simplificarea ortografiei, și nu la complicarea ei.

Ascultând critica adusă argumentației partizanilor reformei ortografice, domnul academician a ținut să atragă atenția colegilor că „arhirevoluționarii din Rusia socialistă mergeau până acolo, încât vroiau să schimbe și vechile căi ferate sub motiv că ele sunt burgheze, lucru pentru care au fost ulterior condamnați chiar de reprezentanții noului regim comunist, dar acum, când luptăm împotriva comunismului, <...> să nu ajungem și noi tot un fel de troglodiți. În dorința de «revalorificare» a tot și toate de pe pozițiile unei noi ideologii, de astă dată democratice, riscăm să demonstrăm iarăși, odată cu ideologia veche, tot ce ține de trecut, în general, chiar și atunci când nu e vorba deloc de ideologie. Ar trebui deci să nu confundăm elementele exterioare de conformism ideologic cu esența lucrurilor, bazată pe argumente științifice” [6, p. 75].

Cu părere de rău, contrar opiniei tuturor participanților la masa rotundă, conducerea Academiei Române a legiferat modificările ortografice respective, neluând în considerație punctul de vedere științific dintotdeauna.

În funcția de director al Institutului de Limbă și Literatură (1987-1991) și al Institutului de Filologie al AȘM (1995-2000) S. Berejan inițiază o serie de discuții pentru a-i convinge pe liderii politici de la conducere de necesitatea trecerii la scrierea bazată pe grafia latină, de a recunoaște că există o singură limbă literară comună pe ambele maluri ale Prutului și că ea trebuie să aibă o singură denumire. Tot la sugestia directorului mai mulți cercetători de la Institut merg în satele și raioanele republicii pentru a se întâlni cu locuitorii, explicându-le și exemplificând pe viu tragismul în care a ajuns limba maternă, de ce este nevoie de revenirea la veșmântul ei strămoșesc, de ce trebuie să fie oficializată limba română literară în Republica Moldova.

În același timp, trebuie să relevăm și alte acțiuni ale Institutului, preconizate de directorul Berejan. Astfel, drept exemplu este o anchetă adresată locuitorilor din republică și difuzată pe calea presei scrise și audiovizuale, în care li se propunea oamenilor să răspundă la întrebarea: ce alfabet (rusesc sau latin) urmează să fie pus la baza scrisului în Moldova din stânga Prutului? După cum scria mai târziu Alexandru Dâru: „Într-un timp foarte scurt o cameră a Institutului se umple cu saci de scrisori. În urma examinării răspunsurilor s-a constatat că numai un număr foarte redus de respondenți s-au pronunțat în favoarea păstrării grafiei slave” [7, p. 117]. Rezultatele au fost publicate și comentate în presă, ca apoi să ajungă la Comisia interdepartamentală, care a avut ocazia să se bazeze în luarea deciziilor sale nu numai pe argumentele științifice și istorice ale savanților, ci și pe datele acestui improvizat sondaj.

Nu mai puțin importantă este contribuția dlui director și om de știință – animatorul și organizatorul a mai multor conferințe și simpozioane republicane și internaționale, cu participarea somităților lingvistice de peste hotare, ce abordau sub diferite aspecte culturale și istorice unitatea etnică și lingvistică moldo-română, combaterea falsei teorii despre existența a două limbi romanice diferite – româna și moldoveneasca, statutul limbii române din Republica Moldova etc. Să amintim cititorilor doar câteva din mulțimea acestor întruniri științifice, desfășurate la Chișinău: *Conferința unională în probleme de tipologie ale asemănarilor și deosebiriilor dintre limbile înrudite* (1972), *Congresul al V-lea al filologilor români* (1995), *Limba română este numele corect al limbii noastre* (1995), *Colocviul internațional „Lecturi coșeriene”* (1998), *Colocviul mono și bilingvismul în Republica Moldova în ultimul deceniu* (1999) etc.

O contribuție aparte a adus S. Berejan la elaborarea proiectelor de legi cu privire la limbile vorbite în RSSM. Publicate în 1989 în presa republicană, pentru a fi discutate pe larg (I variantă – la 31 martie, cea de-a II-a – la 20 august), proiectele în cauză au produs disensiuni în societate. Cele mai multe pretenții veneau din partea alogenilor, considerând că în proiecte le-au fost lezate drepturile lor naționale. Nu i-a satisfăcut nici *Hotărârea Sovietului Suprem al RSSM din 20 august* privind punerea în aplicare a acestor legi. Cu toate protestele din partea forțelor politice revanșarde (adeseori agresive), Sesiunea a treisprezecea a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești de Legislatura a unsprezecea, convocată la 31 august 1989, după dezbateri furtunoase, a reușit să adopte mult-așteptatele legi cu privire la: limba de stat, funcționarea limbilor vorbite în RSSM și revenirea la grafia latină. Cu regret, după cum se știe, majoritatea parlamentară a votat la 27 august 1995 menținerea în Constituție a noțiunii false de „limba moldovenească” în locul celei corecte de *limba română*, propusă de Președintele de atunci Mircea Snegur. Referindu-se la decizia adoptată, bunul și integrul nostru profesor avea să declare, nu fără amărăciune: „Dar dacă pe ei adevărul nu-i interesează, nu au încredere în știință și consideră că știu totul, *deciziile și hotărârile luate rămân pe conștiința lor și îi va judeca istoria*. Deci unicul lucru pe care îl poate face știința în această cu adevărat penibilă situație este să nu accepte minciuna <...> *În Constituție a fost promovată un neadevăr. Deci trebuie revizuită Constituția, nu adevărul*” [8, p. 53].

Nu ne permite spațiul să vorbim și despre alte acțiuni inițiate și susținute cu tenacitate de dl academician în promovarea adevărului științific și istoric pe această palmă blestemată de pământ. Fiind un adevărat lingvist patriot al neamului, el n-a precupețit niciun efort pentru a dovedi convingător originea de neam și de limbă a populației din Republica Moldova, el a readus acasă, în Basarabia, glotonimul corect limba română. Zbuciumatul și neastâmpăratul compatriot Silviu Berejan încă în 1992, într-un interviu și-a formulat cu valoare de testament crezul: „Aș vrea să subliniez că singura noastră salvare sub raportul cunoașterii limbii este întreținerea de contacte permanente cu partea dreaptă a Prutului, cu Țara adică, în toate domeniile și sub toate formele, căci dacă nu se poate pune deocamdată problema unității politice cu Țara, cel puțin unitatea culturală, spirituală să tindem a o înfăptui într-un termen cât mai scurt. Fără aceasta vom continua încă mult timp să nu știm nici cine suntem, nici ce limbă vorbim” [9, p. 127].

În pofida tuturor vicisitudinilor, marginalizărilor, piedicilor și ostracizărilor ce n-au lipsit de-a lungul anilor, Domnia Sa n-a regretat totuși viața trăită, chiar dacă n-a fost să fie așa cum ar fi vrut. După cum mărturisește în interviul deja citat: „La urma urmei, am studiat și mi-am apărut, cât și cum am putut, limba neamului. Și asta vreau s-o afirm acum, înspre apusul vieții, deschis: mi-am iubit dintotdeauna limba și neamul și anume aceste sentimente mi-au insuflat energie și putere de rezistență. Le voi iubi în continuare cu aceeași intensitate și le voi apăra cu aceeași perseverență în orice situație.

Cu convingerea fermă și cu credința nestrămutată că numai așa e bine, îmi voi duce crucea până la capăt” [2, p. 60].

Cu regret, inima înfocatului academician Silviu Berejan, care toată viața și-a consacrat-o idealului în numele socialului, a încetat să bată prea devreme, lipsindu-l de posibilitatea de a se bucura de realizarea visului sacru. Vreau să închei cu convingerea că toți colegii și prietenii Domniei Sale vor duce până la sfârșit crucea adevărului științific și istoric, iar mulțimea discipolilor și ucenicilor va rămâne mereu, în lumina ideilor și a raționamentelor, puse în circulație cu generozitate de îndrăgitul lor profesor.

Referințe bibliografice

1. Apud Gheorghe Negru. *Politica etnolingvistică în RASS Moldovenească*. Chișinău: Prut Internațional, 2009.
2. Berejan, Silviu. „Denumirea limbii noastre e cea știută de toată lumea – limba română” [Interviu cu Silviu Berejan, realizat de Alexandru Bantoș]. În: *Limba Română* [Chișinău], 1995, nr. 3.
3. Grossu, S. *Timpul acțiunilor concrete*. În: MS, 1998, 29 decembrie.
4. Detalii în acest sens ne oferă: Ețcu Ion, Răileanu Tamara în excelenta lucrare *Studiu introductiv*. În: „Situația sociolingvistică din RSSM reflectată în presa periodică (1987-1989)” [Volumul 1, partea 1]. Chișinău, Institutul de Lingvistică al AȘ a Republicii Moldova, 1999, p. 6.
5. Mățaș, Nicolae. [Discurs la discutarea proiectului asupra unor îndreptări ale ortografiei limbii române]. În: „Ortografia limbii române: trecut, prezent, viitor”. Iași: Institutul European, 1992, p. 84-92.
6. Berejan, Silviu. [Textul luărilor de cuvânt la discuția principiilor ortografice]. În: „Ortografia limbii române: trecut, prezent, viitor”. Iași: Institutul European, 1992, p. 75.
7. Dâru, Alexandru. *Cercetător cu o solidă pregătire științifică*. În: *Limba română* [Chișinău], 2002, nr. 9-10, p. 117.
8. Berejan, Silviu. *Denumirea limbii noastre e cea știută de toată lumea – română* (Dialog cu Silviu Berejan). Consemnare Alexandru Bantoș. În: *Limba română* [Chișinău], 1995, nr. 3, p. 53.
9. Berejan, Silviu. *Limba oficială în orice stat este, de regulă, una singură...* [Interviu cu S. Berejan, realizat de Al. Bantoș]. În: *Limba română* [Chișinău], 1992, nr. 2-3, p. 127.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Olga Cosovan

COERENȚA LEXICALĂ ȘI SEMIOTICĂ A TEXTELOR ARTISTICE

Lexicul unei limbi, ansamblu de elemente eterogene, cu vechime, frecvență, origine diferită, se regăsește în dicționare, aranjat în ordine alfabetică incontestabilă. În comunicarea purtătorilor limbii, în textele scrise, elaborate cu migală, cuvintele limbii urmează alte reguli, printre care sunt cele de combinare a elementelor, de realizare a unor solidarități lexice, de mutații semantice posibile, consacrate sau ocazionale. Procedurile complexe de analiză lingvistică a textului artistic nu pot rata comentarea logicii pentru care un cuvânt este preferat sinonimului său, iar alegerea semnelor conturează o anumită semiosferă.

Texte minime și elementare, proverbele se limitează la câteva cuvinte semnificative, unde fiecare element este „prins” în construcția echilibrată geometric [1, p. 4-6]:

Lupului bătrân îi plac mieii tineri

Lupului (îi)

mieii

plac

bătrân

tineri

Motanului bătrân îi plac puii de șoareci

Motanului (îi)

(de) șoareci

plac

bătrân

puii.

Deși ambele proverbe exprimă aceeași idee în aceeași construcție sintactică și unele cuvinte coincid, alte schimbări nu sunt posibile, proverbul, în virtutea specializării vânătorilor, nu poate lua forma **Lupului bătrân îi plac puii de șoareci* sau **Motanului bătrân îi plac mieii tineri*, **Lupului bătrân îi plac puii de miei* sau **Motanului bătrân îi plac șoarecii tineri*.

Textele de dimensiuni mai mari, mai ales cele narative, trec în revistă mii de cuvinte, iar alegerea lor tot nu este aleatorie, mai ales dacă e vorba de cuvintele-cheie, în urma cărora se construiesc rețelele tematice [2, p. 95-96]. Potrivirea semnelor și a cuvintelor la construirea unui text artistic ilustrează regulile conform cărora numele personajului, locul de desfășurare a evenimentelor, plantele, animalele și instrumentele alcătuiesc un sistem. Modelul dedus în Evul Mediu pornește de la trei tipare de personaje ale Antichității: ostaș, agricultor, păstor, respectiv – stil înalt, mediu și umil / (*Eneida*, *Georgice* și *Bucolice*). Roata lui Virgiliu, ca schemă circulară, nu este decât o constatare a coerenței creării/manifestării personajelor. Pentru fiecare stil, se presupune un tip

de personaj, cu un nume adecvat stilului, însoțit de un animal (cal – bou – oaie), cu un anumit instrument (sabie – plug – toiag), într-un anumit loc (tabără – ogor – pășune), marcat de o plantă (laur – măr/copac fructifer – fag). În procesul analizei stilistice și lingvistice a textelor, potrivirea semnelor și a unităților de vocabular cu statutul personajului creat implică actualizarea elementelor unor câmpuri lexicale și interpretarea semnificației care li se atribuie.

Dacă am încerca să examinăm în detalii texte de proporții în care personajele centrale sunt țăranii (*Ion, Moromeții, Povara bunății noastre*), am constata că inventarul prenumelor este dictat de contextul etnic, social și religios, prenumele este combinat cu un nume de familie: Ion Pop-Glanetașu, Ilie Moromete, Onache Cărăbuș, urmate de zeci de personaje cu nume compatibile, înlocuite sau însoțite de porecle, marcate de o rostire sau formă regională. Evident, numele generate de *Georgice* ar fi incoerente sau ridicole pentru țăranii români din secolul al XX-lea. Dar personajele cu alt statut trebuie să poarte și nume diferite: Titu Herdelea, Micu Miculescu. Animalele care apar în context sunt caii, alte animale domestice – câini, pisici, oi, vaci. Alături de plugul emblematic pentru toată țăranimea, instrumentele coerente cu muncile agricole sunt coasa, secera, sapa, iar plantele – cele cultivate aici și acum: porumbul, grâul, floarea-soarelui, macii. Diversitatea plantelor, animalelor, instrumentelor etc. nu se poate reduce doar la elementele simbolice expuse în schema menționată mai sus, raportabile perfect la Antichitate, dar mai puțin relevante pentru secolele ulterioare. Oricum, acestea trebuie să fie compatibile în limitele textului și să corespundă cronotopului stabilit. Roata lui Virgiliu funcționează ca idee, nu ca urmare totală a elementelor odată incluse acolo.

Pentru că evoluția literaturii a extins substanțial cercul personajelor literare posibile, în această abordare ar trebui văzut și cum se modifică sau cum se prezintă elementele tipice pentru alte categorii de personaje.

Extinderile pe care ne propunem să le analizăm aici se referă la:

1. Crearea altor tipuri de personaje (ca statut și ocupație). În afară de ostaș, agricultor și păstor, în pânza epică se perindă o gamă largă de regi, domnitori, aristocrați, oameni politici, înțelepți, artiști în sensul larg al cuvântului, meșteri și meșteșugari de toată mâna, oameni de afaceri, studenți etc., etc., până la limita personajelor fără o ocupație certă. Fiecare dintre acestea își merită semnele coerente cu statutul, pe care le putem anticipa printr-un demers logic și le putem identifica în textele analizate.

Astfel, dacă personajul este un domnitor, așteptăm să aibă un nume atestat în istorie și prin acesta raportat la contextul temporal (Ștefan cel Mare, Bogdan cel Orb, Petru Rareș, Ioan-Vodă cel Cumplit, Alexandru Lăpușeanul, Despot-Vodă, Grigore Ghica etc. La fel, în literatura universală apar zeci de nume de regi și aristocrați realmente atestați. În cazul unui personaj de ficțiune, numele inventat al acestuia se va crea după rigorile desemnării domnitorilor sau regilor în țara respectivă, cum se întâmplă în *O sută de ani de zile la Porțile Orientului*). Animalele pe care le anticipăm în anturajul acestor personalități, uneori tot reale sau legendare, sunt caii de luptă, câinii de vânătoare. Scenele de vânătoare, acolo unde sunt descrise, valorifică și potențialul expresiv al celor care sunt pradă. Instrumentele așteptate sunt cele de luptă – sabie, paloș, jungher, pumnal (în lipsa bătăliilor).

Locul firesc pentru derularea episoadelor este palatul, în concurență cu cetatea, câmpul de luptă, lăcașele de cult. Plantele așteptate în acest caz sunt, în primul rând, stejarii – potriviți cu flora zonei geografice mai mult decât laurul sau măslinul.

Dacă personajul este un meseriaș – meșter, numele lui se înscrie în contextul cultural, dar diferă de cel al agricultorului [3, p. 57-64]. Dacă apar animale în spațiul proxim, sunt animale de companie, instrumentele trebuie să fie specifice meseriei pe care o practică, de exemplu, topor, ciocan pentru lemnar, daltă pentru pietrar. Locul trebuie să fie atelierul în care lucrează, iar planta – una care are vreo legătură cu materia primă sau produsul muncii sale.

Pentru un intelectual, ca personaj literar, prenumele trebuie să fie marcat de descifrări și conotații, referiri la istorie, literatură: Horia Holban, Victor Petrini etc. Animalele, dacă vor apărea, vor fi cele de companie, locul – biblioteca, biroul, instituția de învățământ, plantele vor fi cele decorative, exotice.

Astfel, într-o coerență logică și clară, fiecare personaj își are linia proprie de elemente și semne. Cât timp personajul se află în zona lui firească, toporul nu este un obiect pe care îl mănuieste domnitorul sau savantul, cactusul exotic sau sacura nu se potrivesc în mod obișnuit personajului-lemnar sau zugrav.

2. O altă extindere a schemei circulare stă în introducerea tipurilor de personaje diferite ca vârstă și gender. Anterior, abordarea, prin similitudine cu cea din Antichitate, se orienta doar spre bărbatul adult, în putere. Ce s-ar modifica, dacă personajul ar fi copil, bătrân sau femeie?

Numele unui copil/prenumele în variantă hipocoristică diferă de cea a unui bărbat adult. Ionuț sau Nică, Petrișor sau Dănuț semnaleză o vârstă fragedă. Dacă în context apar animale, acestea sunt de companie, din curte, păsări sălbatice accesibile. Pe rol de instrumente vor apărea jucăriile sau obiectele care le substituie ocazional, locul de desfășurare a acțiunilor – casa, curtea, școala, comunitatea, iar plantele – cele cu fructe comestibile. Pe tiparul acesta se așază în egală măsură *La Medeleni*, *Arca lui Noe* și *Amintiri din copilărie*.

Prezența unui bătrân implică utilizarea unor indicii de vârstă atașate la prenume (bade, moș în raport cu cei mai tineri: moș Mihail, badea Cireș, moș Chiorpec), a unor animale la fel în etate, a instrumentelor adecvate pentru o muncă sedentară sau care servesc drept amintire a trecutului. Locul ar trebui să fie casa, curtea, reședința permanentă a personajului, poate chiar accentuându-se și o sursă de căldură – foc, sobă, vatră, cuptor, iar planta – una care susține ideea vieții, de la iarbă la vița-de-vie.

Un personaj feminin adult va avea, firește, un nume feminin, marcat și de epocă, și de statut, și de etnie (Jupâneasa Ilisafte, Ruxanda, Mia Roman Apostolescu de Jugastra, Lișca). Animalele fie că sunt cele domestice și crescute în gospodărie, fie nu se prea conturează: poate niște animale de companie. Instrumentele coerente aici pornesc de la fus, furcă, ac și se completează cu ustensilele de bucătărie (oale, cratițe, vase în ansamblu), iar locul este casa, bucătăria, gospodăria. Plantele care apar în context trebuie să fie cele consumabile în alimentație, medicinale sau decorative.

Nu încercăm să punem în discuție aici corectitudinea acestei viziuni pentru viața din afara textelor literare, doar încercăm a deduce tiparul unei coerențe de semnecuvinte prin care se construiește universul textului.

3. În încercarea de a descoperi în textul artistic logica și coerența semnelor, respectiv, a unităților lexicale, considerăm necesară o completare a schemei circulare și prin alte detalii, mai cu seamă obiecte vestimentare, podoabe, produse alimentare, băuturi, construcții care servesc drept locuințe sau lăcașe de cult, mijloace de transport, fenomene meteo. Dacă am adăuga în roata lui Virgiliu analizată câteva rânduri, documentându-ne în ceea ce ține de viața cotidiană a anticilor, am putea include cuvinte care conturează portul, masa și casa romanilor, dar aceste unități pentru noi sunt etnografisme sau exotisme: toga, tunica, pedales, palium, ca piese din vestimentație și încălțăminte, precum și bucatele sofisticate sau mâncarea frugală, rupte de contextul istoric, nu au relevanță.

Ce ar include liniile respective pentru țăranul român din secolul trecut, privit prin optica celor trei romane menționate deja și multe altele? Cămașă tradițională, cojoc sau suman, ținută, dulamă – azi aproape toate ieșite din uz, pantaloni (la fel, într-o succesiune de arhaisme, istorisme sau regionalisme: cioareci, bernevici, țătari, strâmțari, nădragi etc.), pieptar, bundă; o expoziție verbală care asigură coerența semnelor. Dacă acțiunea e localizată în Ardeal la începutul secolului al XX-lea, în Muntenia sau Basarabia în perioada interbelică, vestimentația personajelor trebuie ajustată la timp și loc. Textul artistic rareori descrie detaliat tot portul unui personaj și mai rar face specificările de schimbare a vestimentației de la o zi la alta. De regulă, sunt menționate unele detalii, iar cititorul avizat, „cititorul ideal” reconstituie întregul, pornind de la datele clare.

La fel e descrisă și alimentația. Meniurile complete se prezintă rareori, acolo unde există chiar un meniu și recepția e pe măsură, de exemplu, acest pasaj din *Alexandru Lăpușneanul*:

„În Moldavia, pe vremea aceea, nu se introdusese încă moda mâncărilor alese. Cel mai mare ospăț se cuprindea în câteva feluri de bucate. După borșul polonez, veneau mâncări grecești fierte cu verdețuri, care pluteau în unt; apoi pilaful turcesc, și, în sfârșit, fripturile cosmopolite”.

Cât privește alimentația cotidiană a țăranilor, este semnificativă scena din debutul romanului *Moromeții*, precum și a prânzului la seceriș. Momentele alimentare din romanul *Ion* se rezumă la o ceapă zdrobită în sare, niște oale puse la foc, rachiu îndulcit, preparate din carne la sacrificarea porcului înainte de Crăciun etc.

Locuința umană este casa cu încăperile ei tradiționale; sunt menționate sporadic unele detalii arhitecturale (pod, prispă, tindă) și acareturi (grajd, șopron, șură), la fel sunt specificate limitele gospodăriei (gard, porțiță, poartă). Lăcașul de cult este biserica, ceea ce proiectează anumite sărbători și tradiții. Mijlocul de transport este carul/căruța, iar fenomenele meteo sunt oarecum legate de activitatea de muncă și prognozarea roadei: ploaie, ninsoare. Coerența lexicală și semiotică este susținută de respectarea specificului temporal, etnic și regional, în limitele unui text artistic.

4. Deosebit de interesantă este analiza elementelor constituente ale schemei circulare pentru personajele care, pe parcursul anilor și în limitele volumelor de roman, își schimbă statutul. Ce modificări antrenează această schimbare? Cum se manifestă ea? De ce se produce?

Schimbarea contextului istoric și a statutului lui Victor Petrini (*Cel mai iubit dintre pământeni*: universitar – deținut – lucrător la deratizare – contabil) nu-i afectează numele, dar îi modifică esențial condițiile de trai și locuințele, instrumentele cu care lucrează, vestimentația.

Derogarea de la schema dată nu este exclusă. Efectele abaterilor calitative de la presupunerea inițială în raport cu un personaj al cărui traseu îl urmărim sunt din domeniul așteptării înșelate [2, p. 56-58], iar consecințele deseori țin de crearea efectului comic.

Coerența lingvistică a textului, a semnelor și cuvintelor se regăsește în alte arte, chiar se amplifică în cazul în care trebuie completate spațiile albe, posibile pentru un text verbal, dar imposibile pentru ilustrații, spectacole, pelicule cinematografice.

Referințe bibliografice

1. Cartaleanu, Tatiana, Cosovan, Olga, Cartaleanu, Elena. *Dicționar de proverbe comentate*. Chișinău, 2007.
2. Арнольд, И. В. *Стилистика. Современный английский язык*. Москва, изд. 5-ое, 2002.
3. Cartaleanu, Tatiana, Cosovan, Olga. *Textul: Aspecte ale analizei lingvistice*. Chișinău, 1993.

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
din Chișinău

Vasile Botnariuc

CONDIȚII DE DEPĂȘIRE A DIFICULTĂȚILOR COMUNICĂRII DE CALITATE

Fiecare știință este reprezentată de teoreticieni și practicieni, având misiuni distincte. Teoreticienii sunt chemați să descopere/să elaboreze și să prezinte concepte, legi, principii, teorii. Practicienii au menirea de a stabili cele mai eficiente metodologii de implementare a acestora.

Comunicarea, ca domeniu științific autonom, face parte din științele moderne de o importanță și actualitate indiscutabilă, confirmate de autori notorii, precum Morris, Berne, Montagner, Freud, Piaget, Rogers, Steiner, lung, Harris etc. La prima vedere s-ar părea că nu există nimic mai simplu decât *a-l saluta politicos* pe aproapele tău, pe vecinul sau colegul de breaslă sau *a-i da un răspuns călduros și corect* unui necunoscut, care ți-a cerut o informație uzuală concretă. Altfel spus, ce poate fi mai simplu decât să comunici eficient și frumos? Numeroase exemple de situații comunicative demonstrează însă cât de complicat este deseori să-l asculți pe cineva fără a-l judeca și întrerupe sau să fii ascultat tu însuși, de exemplu, de către șeful tău, atunci când intenționezi să-i ceri să-ți majoreze salariul. Cât de greu este să-l facem pe un interlocutor pe post de șef să ne asculte nevoile, deseori retrăgându-ne cu problema nici chiar expusă, deoarece n-am avut curajul/n-am știut cum s-o prezentăm inteligibil și convingător. De ce nu i-am vorbit șefului/altcuiva sincer, de ce am evitat să ne expunem în mod firesc, cu pasiune și durere, dacă-i cazul, preferând să suportăm disconfortul psihologic sau chiar stresul ce urmează nerealizării unei comunicări de calitate, care să fi soluționat problema?

Or, anume comunicarea este condiția și instrumentul cel mai important care atribuie existență unui individ, instrument care însă nu poate nici chiar exista și nici funcționa dacă nu este bine cunoscut, stăpânit și mânuit cu dibăcie. Cunoașterea și realizarea corectă, eficientă și plăcută (= frumoasă) a comunicării sunt legate de cunoașterea mecanismelor de funcționare a comunicării, a elementelor constitutive ale acesteia, a caracteristicilor sale ascunse, a punctelor sale forte și a părților vulnerabile. Buna cunoaștere a comunicării îl înzestrează pe comunicant cu capacitatea de a utiliza cu abilitate resursele ei și a depăși sau ocoli impedimentele și capcanele comunicării corecte.

Pentru a o defini și a ne da seama de caracterul ei complex, formulăm câteva întrebări, răspunsul la care ne-ar putea da esența fenomenului *comunicare*, deoarece încă de la Aristotel se știe că întrebarea este motorul cunoașterii adevărate [1]:

- Ce înseamnă a comunica?
- Cum comunicăm și care-s acele virtuți/calități, pe care trebuie să le stăpânească un comunicant cult?

• Ce pași ar trebui făcuți pentru a-ți spori capacitatea de comunicare eficientă cu alți oameni?

- Care-s limitele de relaționare a omului cu alți oameni?
- În ce constă puterea enigmatică a comunicării umane?

Pentru a răspunde la prima întrebare, specialiștii în domeniu operează diferite viziuni, modalități de interpretare, axate pe diferite experiențe de viață, pe care le analizează și descriu din diverse perspective, însă în toate răspunsurile vom atesta un adevăr neîndoielnic – omul, ca ființă socială, are nevoie de relaționare cu alți oameni. Să ne imaginăm doar pentru o clipă că cineva ar fi lipsit de capacitatea de a comunica. O astfel de ființă s-ar asocia necuvântătoarelor – n-ar vorbi, deci n-ar gândi; n-ar mai visa și deci n-ar mai crea; nu și-ar mai face planuri de viitor, deci ar acționa exclusiv în baza instinctelor.

Dar un germen congenital, pe care nu-l au și celelalte ființe, îl determină pe om să devină ființă culturală, adică o ființă care se autodesăvârșește prin educație. Fiecare individ uman își dorește să se dezvolte și obține dezvoltarea prin comunicare intraversă (cu sine însuși) și extraversă (cu alți oameni, în context social). Astfel comunicarea și dezvoltarea dau esență ființei umane: o creează ca ființă culturală și socială. Comunicând cu alți oameni, omul, scria T. Vianu, *nu numai comunică, ci și se comunică* [14], adică își oferă spre cunoaștere celorlalți oameni propria ființă: își împărtășește emoțiile și sentimentele, ideile și planurile. Comunicând, omul este auzit, apreciat și recunoscut de către ceilalți oameni ca membru al comunității, ca valoare socioculturală a acesteia.

Oricine dintre noi tinde să comunice cu cei din jur de o așa manieră ca să transmită și să înțeleagă mesajele recepționate și să relaționeze cu ceilalți oameni. Deseori însă nu reușim să realizăm decât parțial intențiile noastre de comunicare, fie din cauza complexității lumii exterioare, fie din cauza caracterului închis al propriului univers intim, fie din ambele cauze.

Specialiștii în domeniu însă afirmă că omul își poate depăși problemele fundamentale de comunicare și că această acțiune este posibilă exclusiv prin educație și autoeducație. Altfel spus, pentru a beneficia de capacitatea de a comunica corect, eficient și frumos, trebuie să învățăm comunicarea, devenind noi înșine vorbitori (= comunicanți) culti, înainte de a cere acest lucru de la alții.

S-a constatat, de exemplu, că omul, cu cât relaționează mai frecvent, cu cât comunică mai mult, fiind axat pe sinceritate și adevăr, cu atât devine mai bogat cultural-spiritual. El avansează și prosperă în funcție de gradul de confidență și de împărtășire a adevărului despre lumea lui interioară, care diferă, uneori tranșant, de la individ la individ.

Comunicarea se rezumă la ceea ce suntem capabili să oferim, să transmitem și să împărtășim altora. Comunicarea tratată ca rezultat al interacțiunii dintre două sau mai multe persoane poartă un caracter pragmatic, fiind axată pe diferite mesaje emise și recepționate de protagoniștii implicați în actul discursiv. Când mesajele comunicate sunt clare și explicite, ele pot fi cu ușurință recepționate, analizate, descrise și interpretate, ceea ce permite receptorului să înțeleagă și să aprecieze modul de gândire al interlocutorului, starea sa afectivă și intențiile sale de comunicare. Sporirea capacității de a percepe, decodifica și înțelege mesajele emise și recepționate constituie garantul și parametrul unei comunicări eficiente.

Reperetele sau indiciile mecanismelor și mijloacelor comunicării nu pot fi stabilite de o terță persoană în cazul în care două persoane necunoscute discută în apropierea acesteia, deci terță persoană nu poate da seama nici de gândurile și intențiile de comunicare ale celor doi. Specialiștii în comunicare totuși se întrebă dacă există condiții ce ar face posibilă pătrunderea în subiectul discuției celor doi.

Firește, la asemenea întrebări este destul de dificil a da un răspuns imediat și adecvat. Se poate doar bănuși ce discută cele două persoane. Se poate stabili însă motivația care i-a determinat pe cei doi să discute, deoarece aceasta este una comună tuturor comunicanților: dorința de a transmite – recepta un mesaj, de a afla o anumită informație.

Comunicarea se constituie dintr-o totalitate de mesaje măsurabile, deci este o acțiune concretă. În calitate de entități inteligibile, mesajele sunt formulate într-un cod traductibil verbal. Din sfera verbalului fac parte și alte subsisteme simbolice, precum Codul Morse, notele muzicale, indicatoarele rutiere, codul maritim etc., care au semnificații precise și pot fi răstălmăcite întotdeauna în cuvinte și enunțuri în calitate de entități colaterale, sunt utilizate ca însoțitori ai unităților verbale, cu scopul de a scoate în evidență modul cum vorbim, felul cum ne îmbrăcăm, cum ne comportăm, ce atitudine luăm într-un caz sau altul, cum privim interlocutorul și la care gesturi apelăm etc. De regulă, vorbitorii culți consideră mesajele verbale (cuvintele, textul, enunțurile etc.) prioritare sau de primă importanță, deoarece prin mijlocirea acestora ei gândesc, comunică și-și comunică ideile, gândurile și sentimentele.

Cu toate acestea, mesajele, în viziunea unor specialiști, reprezintă doar 20% din comunicare, pe când segmentul nonverbalului îl constituie 80%, pe care vorbitorii, din motive greu de explicat, nici nu-l conștientizează. Un avocat la tribunal, un cadru didactic în sala de cursuri sau un actor pe scenă sunt în permanență destul de atenți la mesajul enunțat – la cuvinte și expresii, la ideile lansate, la argumentele invocate etc. Mai puțin îi preocupă (cu excepția actorului) mimica, gesturile, poziționarea corpului etc. Explicația este simplă: emitențul/oratorul se concentrează asupra discursului, asupra calității mesajului, pe când privirea, gesturile, ținuta, vocea etc. sunt lăsate pe seama subconștientului. Prin urmare, în cadrul comunicării interpersonale, atât emițătorul, cât și receptorul exagerează în ceea ce privește utilizarea unităților verbale, considerându-le dominante și de primă importanță, pe când componentele nonverbalului involuntar sau din necunoaștere sunt marginalizate, ignorate, trecute cu vederea [Baylon Ch., Mignot X., 3].

Situația respectivă nu poate fi tolerată și acceptată din motivul că adeseori nonverbalul, prin componentele sale, asigură calitatea și adevărata dimensiune a comunicării interpersonale. De fapt, unitățile verbalului constituie veriga sau, mai exact, puntea de legătură între lumea reală exterioară și cea interioară (= universul intim), preponderent imaginară și reflexivă [Vl. Pâslaru, 11], unde cuvintele și enunțurile permit actorilor sociali implicați în actul de comunicare să se informeze, să ia niște decizii, să cadă de acord sau să respingă ceva sau pe cineva. Atâta doar că mesajele verbalului nu pot fi emise și actualizate fără suportul nonverbalului, reprezentat de gesturi, mimică, poziționare a corpului, voce, pauze, intonație etc. – indicatorii intrinseci, ce vădesc trăirile emițătorului

și ale receptorului, împărtășesc reciproc atare trăiri și experiențe. Mesajele nonverbale deci fac parte din categoria celor calificate „greu inteligibile”, care reprezintă realitatea relației [I. O. Pânișoară, 10].

Realitatea relației se poate constitui dintr-un spectru destul de variat de componente, precum:

- acțiuni de așteptare, lipsă de acțiune, fugă, semnale de agresivitate, stare de inhibiție;
- sentimente și emoții – bucurie, teamă, frică, ură, furie, nostalgie, tristețe, calm;
- poziția subiecților implicați în discuție: dominată, de superioritate, de inferioritate, de egalitate, de putere, agreabilă, echilibrată etc.;
- manifestări comportamentale: armonie, acord, dezacord, indiferență, cooperare, lipsă de înțelegere etc. [F. Lacombe, 9].

Comunicarea didactică. Printre tipurile de comunicare, cea didactică se impune drept primordială, fiind destul de frecvent folosită în mediile academice, unde actorii implicați sunt atât educatorii, profesorii, cât și elevii/studentii. În procesul educativ-didactic acest tip de comunicare este utilizat de către persoanele cu pregătire specială (educatori, profesori, manageri școlari etc.), care, în instituții de stat și private, învață și educă, modelează caractere și comportamente prin formarea de dexterități și aptitudini, deprinderi și atitudini la elevi și studenți. Instituțiile educative formează astfel din indivizi – personalități – și din grupuri sociale – o generație cu caracteristici distincte.

Deoarece omul este o ființă comunicativă, el a inventat și un sistem inteligent și ingenios specific uman, prin mijlocirea căruia adună, sistematizează și depozitează, edificând astfel tezaurul experiențial și spiritual al umanității [D. Sălăvăstru, 13, p. 170-178].

Comunicarea este abordată din varia perspective: lingvistică, informațională, semiotică, sociologică, psihologică etc., fiecare autor lansând modele și teorii proprii, pe care le consideră drept cele mai importante și mai perfecte în raport cu altele. Constatăm deci un tablou destul de pestriț de concepte și definiții eterogene, privind, pe de o parte, obiectul și problematica cercetării, iar pe de alta, noțiunile de bază și metodologia aplicată. Termenul *comunicare*, de exemplu, este definit și interpretat din perspectivă transformățională drept „transformarea de mesaje și de semnificații ale acestora” de la emitent către destinatar sau „transmiterea și receptarea informației între cel care o emite și cel care o primește” într-un proces complex, pe câțiva pași concreți: formula mesajului, codificarea acestuia, transmiterea și decodificarea-receptarea mesajului de către destinatar [D. Crystal, 6, p. 72-74].

Vol. 2 al *The Encyclopedia of Language and Linguistics* definește comunicarea drept „o informație care se procesează între cei mai neînsemnați doi comunicatori umani, introduși într-un context și puși într-o situație”, sau ca „orice mesaj utilizat în diferite contexte și situații”, sau ca „modelele ale comunicării” [2, p. 614-620].

Comunicarea didactică, în viziunea specialiștilor, reprezintă în fond o relație paideică în care sunt implicați diferiți actori educaționali, o parte dintre care sunt specialiști cu pregătire temeinică, ce transmit cunoștințe, formează deprinderi și atitudini, inițiind și declanșând o mulțime de activități de educare a tineretului studios. Astfel, L. Iacob

o definește drept „o comunicare instrumentală, direct implicată în susținerea unui proces sistematic de învățare” [8, p. 190]. Vom observa că definiția respectivă conține o gamă largă de posibilități privind acumularea de cunoștințe și formarea unei serii de deprinderi și atitudini, practicarea liberă a comunicării didactice și în afara activității școlare, când parteneri devin și alți actori: un alt elev, un grup de elevi, un text.

Abordând cele două entități apropiate – *comunicarea didactică* și *comunicarea educațională*, cercetătoarea D. Sălăvăstru face câteva precizări importante, optând în final pentru delimitarea acestora. Astfel, comunicarea didactică neapărat trebuie să întrunească câteva condiții de principiu:

- datorită actorilor săi instruiți, va declanșa neapărat o serie de schimbări ce țin de nivelul de cunoaștere, afectivitatea și comportamentul educaților;
- are loc întotdeauna într-o structură/organizație de stat sau privită în conformitate cu anumite planuri de învățământ și programe curriculare;
- trebuie neapărat evaluată sistematic și la fiecare etapă, în funcție de obiectivele prestabilite, pentru a determina eficiența sa ca proces bilateral [7, p. 13].

Autoarea își îndeamnă cititorul să mediteze asupra unor aspecte mai puțin studiate de către specialiști:

- actul educațional se produce nu doar într-un cadru instituționalizat, adică în grădinițe, școli, universități, ci și în comunități, familie, în organizații profesionale, în cluburi, în grupuri de copii, elevi și studenți;
- profesorii, în procesul de predare-informare și învățare a educabililor, relaționează, modelează caractere și educă tinerii în regim non-stop;
- desfășurând atare activități, profesorii produc schimbări cantitativ-calitative asupra personalității educabililor;
- nu orice formă de comunicare educativă este și o formă de comunicare didactică;
- comunicarea educativă este cu mult mai complexă și mai amplă decât comunicarea didactică, deoarece procesul educativ se manifestă pe parcursul întregii vieți a omului, pe când actul didactic se produce doar la anumite etape de formare a personalității [13, p. 191-195].

Comunicarea are drept scop desfășurarea a două activități magistrale:

- a) informarea, învățarea și documentarea amănunțită a elevilor/studenților;
- b) influențarea, modificarea și modelarea personalității educaților în vederea formării unor aptitudini, deprinderi și comportamente de durată [Ibid.].

Pentru a-și atinge scopul și obiectivele indicate mai sus, profesorii recurg la anumite metodologii (tehnologii) – metode-procedee/tehnici educaționale, care vor declanșa activități cu efecte benefice asupra educabililor – de natură afectivă, cognitivă și comportamentală. Schimbările și modificările provocate vor avea un garant sigur: întemeierea pe puterea de convingere a cuvântului și pe forța persuasiunii discursului didactic [Ibid., p. 190-195]. Astfel convingerea devine un instrument destul de important și util, la îndemâna profesorului și educatorului, cei doi factori ai educației reușind să-i motiveze pe educabili în acumularea-formarea-dezvoltarea de cunoștințe, abilități, aptitudini,

atitudini, trăsături și comportamente necesare individual și adecvate social, căci numai astfel se formează și se manifestă personalitatea umană, numai astfel devii liber spiritual și util social – în familie, în comunitatea socială, la școală, în raport cu propriul eu.

Convingerile și persuasiunea sunt deosebit de importante în instruire și educație. Valorificându-le potențialul educativ, cadrele didactice și educatorii reușesc să modeleze personalitatea educabilului, în consecință acesta înzestrându-se cu viziuni și convingeri proprii, cu capacitatea de a interpreta faptele și fenomenele studiate. Potrivit D. Sălăvăstru, omul nu se naște cu convingeri; acestea urmează a fi formate încă de la o vârstă fragedă, când dezvoltarea psihică a copilului îi permite să „urzească” diverse raționamente sau acte de întemeiere rațională. Acest proces avansează odată cu vârsta și continuă toată viața, caracterizându-se printr-o vădită creștere, sporire cantitativă, succedată, implicit, și de o schimbare conținutală de ordin calitativ. În școală sau universitate, ambele tipuri de convingere au un impact direct în formarea dimensiunii raționale a educaților, care-s strâns legate cu *cogniția*, adică cu actele cunoașterii, cu formarea unor comportamente și cu modul de a acționa și a lua anumite decizii [13, p. 192-193].

Cercetătorul american Ch. Peirce, cu mulți ani în urmă, atrăgea atenția asupra faptului că anume „convingerile ne călăuzesc dorințele și ne modelează acțiunile <...>. Fidelii „bătrânului din munți” erau gata să moară la cel mai mic ordin al acestuia, deoarece credeau că slujindu-l își vor asigura fericirea veșnică. Dacă s-ar fi îndoit de acest lucru, ei n-ar fi acționat în felul în care au acționat. Același lucru se întâmplă cu orice convingere, în funcție de gradul ei. Sentimentul de convingere este un indiciu mai mult sau mai puțin sigur al faptului că în natura noastră s-a statornicit o anumită deprindere, care ne va determina acțiunile” [12, p. 82].

Același rol îl are și *conflictul de opinie*, care-i strâns legat de actul convingerii. În procesul educativ, în special la clasele liceale și la facultate, este firesc să apară polemici și dezbateri în contradictoriu, să se emită opinii divergente sau diametral opuse între profesori și elevi/studenti. Primii informează și lansează idei, iar elevii/studentii recepționează informația și realizează comprehensiunea raționamentelor și ideilor, activități care-i determină pe educabili să-și formeze puncte de vedere proprii, care să nu coincidă cu cele ale profesorului. Acest dezacord între emitent și destinatar poate fi acceptat și înțeles.

Conform lui I. O. Pânișoară, conflictele pot fi: a) negative-pozitive; b) distructive-constructive. Conflictele în procesul educațional pot fi generate de factori, precum stresul, tensiunea, comportamentul neadecvat, contrazicerea unor idei sau opinii bazate pe nivelul mult prea diferit de cunoaștere etc. Conflictul apare între cele două părți, mai exact între profesori și elevi sau studenți din motivul că încrederea dintre aceștia lasă de dorit sau lipsește cu desăvârșire, încredere care poate fi restabilită doar prin comunicare didactică de calitate. Intensitatea conflictelor în mediul academic este dictată atât de incidentele involuntare, care creează disconfortul între cele două părți, cât și de neînțelegerile și tensiunea care apar uneori între cele mai diferite motive cunoscute sau necunoscute [10, p. 141-146].

A. Cosmovici și L. Iacob menționează că procesele afective declanșate în procesul educativ denotă relațiile dintre educator și educabil sub formă de trăiri atitudinale. Când există o comunicare bună, exactă, concordantă și înțelegere, ambii subiecți ai educației

trăiesc stări de plăcere, bucurie și satisfacție, iar când comunicarea este de proastă calitate intervin neînțelegeri și nepotriviri, succedate de contradicții între cei doi. În astfel de situații aceștia simt un disconfort total, neplăcere și indignare. Pentru a depăși situațiile de conflict, evitarea lor fiind aproape imposibilă, autorii citați propun o serie de soluții, printre care:

- ocolirea, evitarea conștientă sau retragerea dintr-o situație neplăcută: uneori chiar este înțelept să nu ne implicăm în conflict, alteleori abandonul acestuia duce la izbucnirea lui cu o putere și o violență greu de imaginat;

- reprimarea conflictului pe diverse căi, când educatorul, profesorul sau conducătorul unității școlare dorește liniște sufletească cu orice preț. Se întreprind diverse acțiuni „de dragul păcii”. Utilizarea exagerată a unei atare strategii generează însă o serie de dezavantaje: În primul rând, se trece cu vederea existența conflictului; în al doilea, educatorii demonstrează incapacitate și nedorința de a se implica în asemenea situații dificile, vădind slăbiciune și superficialitate;

- confruntarea celor două părți (educatori – educabili) se produce sub semnul principiului *unul câștigă, altul pierde*, strategia *victorie-înfrângere* fiind una dintre cele mai răspândite în mediul academic; înving, de regulă, cei mai pregătiți, cei mai dotați, care se impun prin autoritatea indiscutabilă recunoscută de ceilalți;

- acceptarea compromisului, care este un element necesar și extrem de important în procesul de negociere, în căutarea soluțiilor pertinente între cele două părți ale procesului educativ; apelând la dialog, cei doi parteneri întotdeauna ajung la un anumit consens, care-i acceptat pentru moment, ceea ce înseamnă că situația de conflict a fost aplanată [5].

În concluzie:

- comunicarea didactică reprezintă sau este un transfer complex, multifazial și prin mai mult canale a fluxului informațional între două entități (indivizi și grupuri), ce-și asumă simultan și succesiv rolurile de emitenți și destinatari, semnificând conținuturi dezirabile în contextul procesului instructiv-educativ;

- comunicarea didactică este o formă a comunicării pedagogice prin intermediul căreia sunt predate conținuturile diferitor discipline de învățământ elevilor/studentilor;

- discursurile didactice sunt structurate și tălmăcite de o așa manieră ca educații să înțeleagă și să pătrundă în esența lucrurilor explicate și nu doar să asimileze partea informativă a materiilor;

- profesorul, de regulă, selectează, structurează judicios și personalizează materiile predate, ținând cont de curriculum și manuale;

- personalizarea cursurilor/materiilor predate de către diferiți profesori generează rezultate cantitativ-calitative diferite;

- funcțiile comunicării didactice sunt destul de diversificate: de informare-formare; de evaluare și control; de reglementare a problemelor tânărului și ale grupului de elevi/studenti; de motivare și de stimulare în rezolvarea sarcinilor; de fortificare și coeziune a grupului; de protecție și valorizare a grupului etc. [C. Cucuș, 7; I. Bontaș, 4].

Valoarea generalizată a comunicării este exprimată de următoarea butadă a lui D. Webster: „Dacă ar trebui să renunț la toate darurile mele cu excepția unuia, m-aș hotărî să-l păstrez pe cel al vorbirii, căci el mi-ar permite să le recuperez rapid pe toate celelalte”.

Referințe bibliografice

1. Aristotel. *Categorii*. București: Humanitas, 1994.
2. Ashier R. E. (editor). *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Vol. 2, Pergamon, Oxford, Massachusetta, 1992.
3. Baylon Ch., Mignot X. *Comunicarea*. Iași: Ed. Univ. „Al.-I Cuza”, 2000.
4. Bontaș I. *Tratat de pedagogie*. București: ALL, 2008.
5. Cosmovici A., Iacob L. *Psihologie școlară*. Iași: Polirom 1998.
6. Crystal D. *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*. Cambridge, New-York, Seul, Tokyo, 1994.
7. Cuco ș C. *Pedagogie*. Iași: Polirom, 2002.
8. Iacob L. *Comunicarea didactică*. În: *Psihologia școlară*. Iași: Polirom, 1998.
9. Lacombe F. *Rezolvarea dificultăților de comunicare*. Iași: Polirom, 2005.
10. Pânișoară I. O. *Comunicarea eficientă*. Metode de interacțiune educațională. Iași: Polirom, 2004.
11. Pâslaru VI. *Introducere în teoria educației literar-artistice*. București: Sigma, 2013.
12. Peirice C. S. *Semnificație și acțiune*. București: Humanitas, 1990.
13. Sălăvăstru D. *Psihologia educației*. Iași: Polirom, 2004.
14. Vianu T. *Estetica*. București: Minerva, 1968.

Universitatea de Stat din Tiraspol
(cu sediul la Chișinău)

Adela Novac

UNITĂȚI LEXICALE-TERMENI DE RUDENIE ÎN CREAȚIA VIEREANĂ

La ora actuală, studierea termenilor de rudenie prezintă interes pentru lingviști, or studiul termenilor ce reflectă relațiile de rudenie este esențial pentru înțelegerea modului în care limba reflectă structurile și ierarhiile familiale. În același timp, comunitățile umane sunt organizate și prin relațiile de rudenie, fiind construite din grupuri de rude, familia fiind unul dintre acestea.

Astfel, în limba română, relația de rudenie se reflectă prin cuvinte numite termeni de rudenie. Claude Levi-Strauss a constatat că modalitatea de structurare a câmpului semantic al termenilor de rudenie reflectă mecanismul de organizare a familiei și modul de a percepe familia și relația de rudenie. Antropologul precizează, de asemenea, că „între structura limbii și aceea a sistemului de înrudire există o corespondență formală” [3, p. 78].

Astfel, reuniți în câmpul numelor de rudenie, toți termenii de rudenie se definesc prin următoarele proprietăți semantice (seme comune): *relație de rudenie* și *de un anumit tip*. În ceea ce privește semul *relație de rudenie* trebuie să precizăm că acesta implică un alt sem *dintre oameni* sau *persoane*. Primul sem *relație de rudenie* este comun tuturor lexemelor câmpului. Dimensiunea semantică fundamentală în analiza și descrierea numelor de rudenie, în orice limbă, o constituie *tipul de rudenie*. Astfel, cel de-al doilea sem, *tipul de rudenie*, prin valorile sale semantice distinctive, include două clase de termeni: *rudenia naturală* (sau *de sânge*) / *rudenia socială* (sau *prin alianță*) [1, p. 81]. Termenii din seria *rudenia naturală* sunt: *bunic*, *bunică*, *tată*, *mamă*, *părinte*, *fiu*, *fiică*, *copil*, *nepot*, *nepoată*, *frate*, *soră*, *unchi*, *mătușă (tanti)*, *văr (verișor)*, *vară (verișoară)* care se opun termenilor din seria *relație socială* alcătuită din: *logodnic*, *logodnică*, *mire*, *mireasă*, *soț*, *soție (nevastă)*, *socru*, *soacră*, *ginere*, *noră*, *cumnat*, *cumnată*, *cuscru*, *cuscră*, *văduv*, *văduvă*, *cumătru*, *fin*.

Între termenii dați se stabilesc anumite opoziții cu condiția ca ei să aibă un număr de seme comune. În analiza realizată de E. Coșeriu, opozițiile distincte sunt organizate de cinci dimensiuni, or câmpul numelor de rudenie este pluridimensional [2, p. 159]: **genul** (cu semele masc./fem.); **tipul de rudenie** (rudenie naturală/rudenie socială); **linia** (linie directă/linie colaterală: *tată/frate*); **direcția** (raportat la linia directă, ascendent/descendent); **gradul** (relații stabilite pe linia directă sau colaterală: primul grad/al doilea grad: *tată/bunel*).

Opozițiile semantice din seria *relație naturală* se stabilesc prin semul *generație* (cu cele două valori ascendent/descendent), sem care subsumează celelalte opoziții stabilite prin *linie* și *grad*. Toate opozițiile se grupează în perechi prin semul *gen* (m/f).

În creația viereană, *relația de sânge* își găsește reflectare în sintagme ca: *frați de sânge, rude de sânge, copii ai sângelui meu: Frați de grai, de sânge frați./ De la inimă furați* (Podul, 259); *Rude apropiate, de sânge./ Copii ai sângelui meu./ Deveniseră cuiele* (Poarta, 182);

În spațiul versului vierean, atestăm *relații de sânge* de gradul întâi între persoane:
mamă-fecior: *Mamele își plângeau feciorii/ Pierduți în război* (Răniții, 338);
tată-fiu: *Tu, fiule, să nu te superi/ Că-ți dau mereu povețe* (Cinstirea proverbelor, 172);

mamă-copil: *O țin în brațe pe mama/ Ca pe un copil* (Umbra străinului, 254);
frate-soră: *Mă-ntorc, o, soro, iar la tine/ Cu vorbe cât mai pământești* (Albina, 154);

părinți-copii: *Tu știi că un copil/ Nu merge nicicând/ Degeaba pe drum:/ Sau l-au trimis/ Părinții cu treburi,/ Sau îl așteaptă/ Un zeu undeva* (Tu știi, 295); *Duminică dimineața/ Copiii noștri amândoi/ Se urcă în pat/ Între noi* (Joc de familie, 60);

frate-frate mai mare: *Frate mai mare/ Numai Hristos/ Ne poate fi* (Numărarea cuielor, 341);

frate-soră mai mare: *Și numai lacrima Lui/ Soră mai mare* (Numărarea cuielor, 341);

bunic-nepot: *Hai, puiu, nani-na./ Că mama te-a legăna .../ Pe amintirea lui bunicu* (De leagăn, 51);

părinți-strămoși: *În viața de dincolo/ A părinților/ Care-au plecat la strămoși* (Un semn, 290);

Opozițiile semantice din paradigma *rudenie naturală* pot fi reflectate într-un tabel de tipul:

Semne comune de paradigmă „relație” + „de rudenie naturală”			„linie”					
			„directă”		„colaterală” (indirectă)			
			L1		L2		L3	
			Sm	Sf	Sm	Sf	Sm	Sf
„generația”	„ascendentă”	Gr. 2	<u>bunic</u>	bunică				
		Gr. 1	<u>tată</u>	<u>mamă</u>	unchi	mătușă	văr	vară
	„zero”		<u>eu</u>		<u>frate</u>	<u>soră</u>		
	„descendentă”	Gr. 1	<u>fiu</u>	fică	<u>nepot</u>	nepoată		
		Gr. 2	<u>nepot</u>	nepoată				

În seria *relație socială*, opoziția *linie* presupune relația de *linie directă* (prin căsătorie), semul *generație* comportă două valori: *generația ascendentă* și *generația zero*, un alt sem, *periodizarea alianței*, e distinctiv numai în cazul *generației zero*. Opozițiile semantice din paradigma *rudenie socială* pot fi redată în tabelul ce urmează:

Semne comune de paradigmă „relație” + „de rudenie soc.”	„linie”							
	„directă”				„indirectă” (colaterală)			
	L1		L2		L3		L4	
	Sm	Sf	Sm	Sf	Sm	Sf	Sm	Sf
			socru	<u>soacră</u>			cuscruc	cuscră
„înaintea căsătoriei”	logodnic	logodnică						
„în momentul căsătoriei”	<u>mire</u>	<u>mireasă</u>						
„în timpul căsătoriei”	<u>soț</u>	<u>soție</u>	ginere	<u>noră</u>	cumnat	cumnată		
„după căsătorie”	divorțat	divorțată						
	văduv	văduvă						

La nivelul relațiilor sociale, atestăm următoarele relații:

Soacră-noră: *Ia mai bine **noarei**, lasă./ Că ea-i tânără, frumoasă./ Iar eu, **fule-s** bătrână./ Cine m-o vedea-n țărână?! (Cântecul mamei, 43); Acuma/ așezându-și-le/ pe-a mesei albă față,/ între fecior și **noră** stea./ Doamne./ prima dată în viață/ își vede mâinile **ea!** (Mâinile mamei, 41);*

Mire-mireasă: *Rămâi, o nu pleca./ tu clipa mea târzie./ târzia mea **mireasă!** (Rămâi, 317);*

Soț-soție: *Împăcarea între doi **soți** după un lung război arată ca și frunzele toamnei, care sunt frumoase, dar totuși căzânde (Mișcare în infinit, 375); Deși nu se iubesc, viața și moartea se ajută între ele ca doi **soți** care se urăsc, dar trăiesc sub același acoperiș (Mișcare în infinit, 377).*

Astfel, în creația lui Grigore Vieru, câmpul semantic ce ține de termenii de rudenie numără 18 unități lexicale: *mamă, tată, fiu, băiat, fecior, noră, copil, soț, soție, frate, soră, bunic, nepot, strămoș, părinte, neam, rudă, gemeni.*

De exemplu: *A venit una singură/ **Mama.**/ –Tu m-ai strigat/ **fule?**! (Mică baladă, 29); Hai, puiu, nani-na./ Că **mama** te-a legăna/ Pe amintirea lui **bunicu.**/ Pe nesomnul lui **tăticu;** (De leagăn, 51); Trec prin ploaie/ Înduioșat/ Ca printre **copiii/ Moldovei** (Baladă, 52); Bine ai venit în țara noastră./ **Neamule,** tu, floarea mea albastră (Eminescu, 164); Copacii bătrâni/ Acasă rămân/ ca niște **bunici** (Mai spune-mi ceva, 94); Vin **rudele** să mă vadă/ Vorbesc în șoaptă afară (Acasă, 105); Eu unde te oprești tu, **soro.**/ Acolo, stau să-nalț sobor (Albina, 155); Cuvintele sunt **surorile** mele pierdute și regăsite prin mila și dragostea lui Dumnezeu (Mișcare în infinit, 401); Doi ochi merg pe același drum, doi **gemeni** vor merge pe căi diferite (Mișcare în infinit, 401) etc.*

Dintre lexemele-termeni de rudenie cea mai mare frecvență o are substantivul *mamă*, care are în text formele: *mamă, maică, măicuță, mumă: Când sunt eu lângă*

mama,/ *somnul ei pe deal e adânc...*(Când sunt eu lângă mama, 40); *Ai, ai/ S-a lipit de ceruri Luna/ Ca obrazul meu de muma!* (Când sunt eu lângă mama, 40); *Ușoară, maică, ușoară,/ C-ai putea să mergi călcând...*(Făptura mamei, 67); *Dormi, măicuța mea albită./ Dormi, măicuța mea iubită* (Cântec de leagăn pentru mama, 44) etc.

Dintre formele de caz cele mai solicitate sunt cele de vocativ: *Iar buzele tale sunt, mamă./ O rană tăcută mereu* (Buzele mamei, 70); *Acum, când nu te poți, mamă./ De sarea din șale pleca* (Buzele mamei, 70); *Dormi-adormi, măicuță dragă* (Cântec de leagăn pentru mama, 44); *Tăcută ești, draga mea mamă./ Tăcută* (Tăcerea mamei, 72) etc.

Frecvența sporită a substantivului *mamă* e confirmată și de titlurile poeziilor: *Măinile mamei, Mama în casa noastră, Cântecul mamei, Cântec de leagăn pentru mama, Cuvântul mama, Făptura mamei, Ochii mamei, Buzele mamei, Noaptea mamei, Tăcerea mamei, Mamei, Învățăturile mamei, O, mamă, Așa ai mers tu mamă, Chipul tău, mamă, Ultima dorință a mamei, Măicuța ta, măicuța mea; Măicuța* etc.

La o analiză de suprafață, constatăm că unitățile lexicale – termeni de rudenie, sunt însoțite de calificative:

Mamă nevăzătoare (226); *mamei dragi* (269); *simplă măicuță* (223); *mama sărmana* (245); *maică sfântă* (76); *măicuță dragă* (44); *măicuță albită* (44); *măicuță iubită* (44); *maică ușoară* (67); *mamă tânără* (127); *copilă mare* (44); *copilă mică* (44); *copilului mic* (212); *prunci mititei* (38); *frate bun* (161); *fratele meu cel drag* (258); *frate mai mare* (413); *fiul cel sfânt* (79); *înnemuiți părinți* (179); *soțiile tinere* (42); *noră, tânără, frumoasă* (43) etc.

Analizând îmbinările de mai sus, observăm preferința autorului pentru structurile în componența cărora calificativul este postpus cuvântului-determinat, autorul reușind astfel să individualizeze calitățile care s-au impus mai pregnant sensibilității sale.

Constatăm și faptul că funcționând ca epitete și primind articole hotărâte, adjectivele antepuse regentului sugerează o relație intimă în plan semantic: *Nu sunt mai mult / Decât o simplă măicuță* (Jăratecul, 223); *Să lupt cu tine ori să-ți iert păcatul,/ Căci iată-avem înnemuiți părinți?!/ Dar m-ai lovit în creștet cu placatul,/ Vroind să-mi vâri istorii noi în minți.*(Glonte internaționalist, 179); *Băiatul ei, cel drag băiat./ Cu ce se-mbracă dacă vine?* (Cămășile, 48); *Ce mică e mama acum!* (Mai mică decât iarba, 140); *Dulci frați de dincolo de Prut,/ Mi-e dor de voi și vă sărut* (Scrisoare din Basarabia, 162) etc.

Observăm că adjectivele, din exemplele de mai sus, sunt la gradul pozitiv, dar atestăm și situații când adjectivele indică calitatea și la alte grade de comparație. Astfel, în creația lui Grigore Vieru, gradația lingvistică se realizează prin diverse procedee:

a) prin adjective calificative (la diverse grade de comparație):

De frați mai mari:/ Iertați-vă dorința (Numărarea cuielor, 341); *Frata mai mare/ Numai Hristos/ Ne poate fi* (Numărarea cuielor, 341); *Și numai lacrima Lui/ Soră mai mare* (Numărarea cuielor, 341); *Bunica/ tot mai mică, tot mai mică:/ Cât o floare, o furnică* (Cântece pentru copii, 35); *Și vei râde cu băiatul/ Ca doi prunci prea mititei* (Casa mea, 38) etc.

b) prin sufixe diminutivale:

Eu viața întreagă, frate al meu/ Îmi caut măicuța (Oglinda de gheață, 358); *Că mama te-a legăna.../ Pe nesomnu lui tăticu.../ Pe-amintirea lui bunicu* (De leagăn, 51); *Aș veni, măicuță-n prima zi,/ Aș veni la tine-ntâi și-ntâi* (Mamei, 77);

De asemenea, ne interesează și raporturile care se stabilesc între elementele componente ale îmbinărilor analizate. Astfel, putem atesta:

a) **un raport calificativ** în structura următoarelor îmbinări de cuvinte: *mamă tânără* (127); *copilă mare* (44); *copilă mică* (44); *copilului mic* (212); *prunci mititei* (38); *frate bun* (161); *frate mai mare* (341); *fiul cel sfânt* (79); *înnemuți părinți* (179); *fratele meu cel drag* (258); *soțiile tinere* (42); *noră tânără, frumoasă* (43) etc.;

b) **raport posesiv**: *părinții mei* (31); *pruncul lor* (33); *mamele noastre* (42); *nepoții tăi* (44); *păr al mamei* (45); *maica lui* (48); *amintirea lui bunicu, nesomnul lui tăticu* (51); *fiul meu* (79); *copiilor tăi* (127); *fratele tău, frați ai mei* (219); *frații mei* (232); *măicuța ta* (282); *maicii mele* (306); *fetița mea* (308); *măicuței mele* (311); *copiilor noștri* (341); *frate al meu* (358);

c) **raport completiv**: *îl am pe tata* (31); *am luat-o pe mama* (38); *pentru mama* (82); *de mama* (132);

d) **raport atributiv**: *numele mamei* (31); *boabele copiilor* (36); *palma mamei* (40); *copiii Moldovei* (52); *ochii mamei* (68); *părul mamei* (73); *gura mamei* (75); *pletelor mamei* (98); *suftetul mamei* (102); *lacrima mamei* (124); *chipul mamei* (129); *locul mamei* (133); *mâna copilului* (212); *brațele mamei* (271); *mormântul măicuței* (281); *vrajbei frățești* (319); *milă frățescă* (349); *amintirea mamei* (269) etc.

Interesează și funcțiile sintactice pe care le îndeplinesc unitățile lexicale-termeni de rudenie în propoziție. În acest sens, am preciza că lexemele date apar în funcții sintactice de:

1. subiect:

Copiii noștri amândoi/ Se urcă în pat (Joc de familie, 60); *În fiecare dimineață/ Îmi bate la geam/ Copilul care am fost* (Copilul care am fost, 167); *Poate că numai/ Mamele sunt născute aici* (Cu ce ne putem lăuda, 266); *Mama mă mângâie,/ Soarele lucește./ Soarele e unul,/ Mama una este* (Mama, 305); *Mama intră-n mare./ Asfințire lină* (Cutremur, 81); *Trebuie să mutăm/ În alt perete fereastra/ La care mama ne-aștepta* (Nebunul de piatră, 301);

2. atribut:

Ruginește cheia sub piatra/ De lângă pragul/ Casei părintești (Piatra, 217); *Greșit a fost, poate, chiar/ locul în care Domnul/ A zidit falnicii Carpați/ în mijlocul vrajbei frățești* (Cântec de iubire, 318); *Din mila frățescă,/ Țintașul pe-alături a tras* (Glonte-le, 349); *Pășeam prin sfânta rourare/ pe-al mării țarmure frățesc* (Urme pe nisipul auriu, 357); *Pâinea împodobind/ Mâna copilului mic* (Iată și gloria, 212); *I-am pus ca grave strune harpei/ Alătura de coarda poamei/ Și sfântul fir de păr al mamei* (Harpa, 45); *Și cu părul mamei/ Părul ei se-ncurcă!* (Cutremur, 81); *Copil de ochii mamei/ Eu fruntea îmi lipeam/ Cum mă lipeam în taină/ De oul ciocârliei/ Cu care suntem neam* (Ochii mamei, 68); *Ce izvor/ Se ia dupa om?/ Glasul mamei./ Ce e dulce/*

Și nu se aduce?/ Buzele **mamei**./ Care spice cresc/ Cu vârful în jos?/ Brațele **mamei**./ Care stele pe cer / Cad amândouă odată?/ Ochii **mamei**./ Ce se ară/ Cu lacrima?/ Chipul **mamei**./ Ce este nemărginit/ Și nu calcă iarba străină?/ Sufletul **mamei** (Ghici-toare fără sfârșit, 312);

3. complement direct:

– Rubedenii peste hotare ai?/ – Da. **Pe tata**. Îngropat/ în pământ străin. Anul 1945. (Formular, 31); Ți-am luat-o și **pe mama**/ Și-ați rămas acum, ia,/ Vai, nici tu în rând cu lumea/ Și nici orășeancă ea (Casa mea, 38); Tu, iarbă, tot ai **mamă**?/ De ai, de bună seamă:/ Atunci când îverzești,/ De ea îți amintești (Tu, iarbă, tot ai mamă?, 310); Atunci când/ Ne sărutăm **soțiile** tinere (Mama în casa noastră, 42); Părinții?/ Am numai **mamă** (Formular, 31);

4. complement indirect:

Ai, ai,/ s-a lipit de ceruri Luna/ ca obrazul meu **de muma**! (Când sunt eu lângă mama, 40); Ia mai bine **norei**, lasă,/ Că ea-i tânără, frumoasă (Cântecul mamei, 43); În viața de dincolo/ A părinților/ Care au plecat la **strămoși** (Un semn, 290).

5. nume predicativ:

Există o pasăre/ care cântă sus până când/ **mamă devine** și moare (Poem, 108); **Erai frate** cu mine/ Și erai împărat, trandafirule (Trandafirul din vază, 145); Nu **sunt** mai mult/ Decât o simplă **măicuță** (Jăratecul, 223); Multă e marea!/ Mi-e **neam** și aproape (Multă e marea, 107).

Unitățile lexicale-termeni de rudenie oferă un spațiu vast atât pentru cercetări teoretice, cât și pragmatice.

Referințe bibliografice

1. Bidu-Vrănceanu, A., *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*. București, Editura Universității din București, 2008.
2. Coșeriu, E., *Pentru o semantică diacronică structurală*// Antologie de semantică, TUB, 1964.
3. Levi-Strauss, Cl., *Antropologia structurală*. București, Editura Politică, 1978.
4. Scurtu, V., *Termeni de înrudire în limba română*. București, Editura Academiei Republicii România, 1966.
5. Vieru, Gr., *Taina care mă apără*. Opera poetică (ediție realizată de Grigore Vieru și Daniel Corbu). Iași, Editura Princeps, 2008.

Universitatea de Stat „Alec Russo”
din Bălți

Iraida Costin

CREANGĂ ÎN RE-LECTURA LUI VLAD IOVIȚĂ

Rezumat. Trăsătură constitutivă a literarității, intertextualitatea reprezintă în același timp și un concept important la analiza textelor literare sau nonliterare. Formele de intertextualitate se manifestă prin citat, aluzie, referință (lexicală, frazeologică, stilistică, tematică, ideatică), plagiat, repriză, comentariu, parodie, adaptare (de formă pe baza unor principii de structurare a textului precum manifestul literar, registrul de limbă, stilul funcțional; sau de conținut, altfel spus, alinierea la anumite teme, subiecte, probleme abordate anterior într-un context bine determinat.

Un interesant dialog intertextual atestăm între textul lui Ion Creangă „Ivan Turbincă” și nuvela cinematografică „Se caută un paznic” de Vlad Ioviță, fapt care dovedește că trecutul și prezentul, dar și viitorul coexistă pe dimensiunea intertextualității.

Cuvinte-cheie: intertextualitate, dialog intertextual, context, sociabilitate.

Trăsătură constitutivă a literarității, intertextualitatea reprezintă în același timp și un concept important la analiza textelor literare sau nonliterare. Introdus de Julia Kristeva (1969) în contextul investigației dialogismului bahtianian, termenul de intertextualitate a permis nu doar includerea în literatură a contextelor în calitatea lor de participant la dialogul dintre text și un alt text de referință, ci și depășirea concepției lineare și evolutive a fenomenelor literare și culturale pentru a o înlocui cu o reprezentare spațială, în stilul unei biblioteci infinite, în care textele din prezent, trecut și viitor coexistă în virtutea relațiilor lor intertextuale. (Rabeau, 2002)

Roland Barthes (1973), în definiția formulată pentru „Text” în *Encyclopaedia Universalis* afirmă: „Orice text este un intertext, alte texte sunt prezente în el, la niveluri diferite, în forme mai mult sau mai puțin recognoscibile, atât textele culturii anterioare, cât și cele ale culturii actuale; fiecare text este un țesut nou constituit de citate învechite. Intertextualitatea, condiție sine qua non a oricărui text, oricare ar fi factura acestuia, nu se reduce, bineînțeles, la o problemă de surse sau influențe. Din punct de vedere epistemologic, conceptul de intertext îmbogățește teoria textului prin dimensiunea sa de sociabilitate, înglobând orice comunicare interferentă textului, fie anterioară, fie prezentă nu pe calea unei afilieri reperabile sau a unei imitații deliberate, dar pe calea diseminării imaginii acestuia, fapt care îi asigură textului statutul de productivitate și nu cel de reproducere”.

Cu alte cuvinte, sunt depășite noțiunile de influență sau de sursă, de originalitate sau de imitație. Conform noii concepții, autorul, cititorul, realitatea, semnificația, trecutul, prezentul și viitorul participă în calitate de interlocutori arbitrari ai dialogului literar. În țesutul imens al intertextelor, modalitățile relaționale sunt vaste, complexe, instabile.

Pentru Genette (1982), intertextualitatea este redusă la coprezența sau la incluziunea dintre două texte, în timp ce hipertextualitatea cuprinde în integralitate relațiile de imitare sau transformare existente între texte. Astfel, incluziunea și derivarea devin repere fundamentale ale intertextualității.

Formele intertextualității sunt de ordin incluziv sau derivativ și se manifestă prin citat, aluzie, referință (lexicală, frazeologică, stilistică, tematică, ideatică), plagiat, repriză, comentariu, parodie, adaptare (de formă pe baza unor principii de structurare a textului precum manifestul literar, registrul de limbă, stilul funcțional; sau de conținut, altfel spus, alinierea la anumite teme, subiecte, probleme abordate anterior într-un context bine determinat.

Un interesant dialog intertextual atestăm între textul lui Ion Creangă „Ivan Turbincă” și nuvela cinematografică „Se caută un paznic” de Vlad Ioviță, fapt care dovedește că trecutul și prezentul, dar și viitorul coexistă pe dimensiunea intertextualității.

Povestea lui Ion Creangă „Ivan Turbincă” este un model stimulator în transfigurarea realităților crunte ale regimului totalitar. Personajul crengian devine un reper fascinant în nuvela cinematografică „Se caută un paznic”. Este primul scenariu amplu, realizat de Ioviță imediat după absolvirea Cursurilor Superioare de Scenariști de la Moscova (atelierul lui Leonid Trauberg) în 1964 [1, p. 7]. Trecem peste calitățile artistice ale peliculei „Se caută un paznic” (1967) în regia lui Gheorghe Vodă, care alături de alte două dintre cele mai reușite filme, „Gustul pâinii” și „Ultima lună de toamnă”, sunt criticate dur și interzise.

Versiunea cinematografică a basmului tinde evident să reproducă fidel firul narativ al originalului, fapt consemnat chiar în capul textului. Această mențiune justifică pe deplin referințele total explicite la textul lui Ion Creangă și salvează textul de o eventuală acuzație de plagiat. Or, relația intertextuală se conturează atât la nivel tematic, cât și lexical prin citarea exactă a unor pasaje întregi din original. În primul rând, este reluat de mai multe ori celebrul dialog, care transferă imediat cititorul în contextul poveștii „Ivan Turbincă”:

- *Hei, care- acolo? Tabacioc aveți?*
- *Avem, răspunse cineva dinăuntru.*
- *Da votcă?*
- *Și votcă.*
- *Da lăutari?*
- *Avem și lăutari.*
- *Da femei?*
- *Ho-ho-ho!*
- *Multe?*
- *Câte poștești!*

Un rol nu mai puțin important în stabilirea relațiilor intertextuale îl are reproducerea fidelă a firului narativ al basmului, fără ca să fie omis vreun moment al narațiunii: istoria cu cele două carboave și testul de bunătate și receptivitate pe care personajul principal îl trece, dezmățul din iad, izgonirea lui Turbincă din iad cu ajutorul tobei care bătea „ca de război”, băgarea Morții la turbincă, poruncile date Morții de a mânca trei luni de zile pădure bătrână, apoi pădure tânără, rugămintea lui Ivan de a i se oferi trei zile

pentru a-și alege loc de mormânt, de a-și ciopli racla și a-și săpa groapa, ulterior istoria cu încarcerarea Morții și, în final, amenințarea Morții de a-l lăsa pe Ivan să trăiască veșnic pe pământ. În felul acesta, constatăm predilecția autorului Vlad Ioviță pentru procedeul tematic de focalizare a intertextualității basmului său.

Un interes deosebit prezintă imitarea registrului stilistic al originalului care se caracterizează prin expresivitate, spontaneitate, oralitate, umor, calități indeniabile ale limbajului popular. În acest sens, cităm frazeologisme (înarmat până în dinți, cât ai clipi din ochi, drac în piele și oase etc.), proverbe (Ți-ai trăit traiul, ți-ai mâncat mălaiul.), împrumuturi din limba rusă în replicile lui Ivan (Pașol na turbinca, nacialnic, tocino, raz, dva, tri, solovei, ptașecica, dobro pajalovati, drug, horoșo, zdorovo, bratva, vidma etc.), injurii (hătu-ți dumnezeii mătii și altele), comparații (sări în sus și bătu din aripi ca o găină etc.), interjecții, sintaxe emotive, onomatopee, expresii argotice. Toate aceste caracteristici ale limbii reușesc să stabilească o diferență între artă și viață, să asigure o legătură dintre text și extratext. Orice raport de temporalitate fiind confundat, intertextualitatea creează nu numai relații noi, dar și sensuri inedite.

Reflectând asupra poveștii „Ivan Turbincă” de Ion Creangă, Constantin Trandafir afirmă că „avem de-a face tot cu o dublă răsturnare: o lume întoarsă față de a noastră, dar și față de imaginea convențională, prinsă în dogma creștină”. Mai mult: „Optica populară a lui Ivan Turbincă, a lui Ion Creangă, care adoptă această optică, presupune o nouă răsturnare, o «românizare», o «moldovenizare», o re-umanizare și, mai mult, o schimbare a «semnelor»: raiul e plictisitor, de o «sărăcie lucie»; iadul are tot ce pofteste corpul uman, poftitor de regenerare: tabacioc, votci, femei, lăutari” (5, p. 135).

În acest sens, lumea lui Ioviță, cu toate contrastele ei spectaculoase, are o anumită „normalitate”, care e tălmăcită în înțelesul profan al protagonistului, dar care sens, din punctul de vedere al „celor de sus”, e considerat bizar, anormal.

Astfel, formele intertextualității atribuie textului pondere de ordin cultural, estetic și identitar.

Referințe bibliografice

1. Bakhtin, Mikhail. 1978. *Esthétique et théorie du roman*. Paris: Gallimard.
2. Barthes, Roland. 1973. „*Théorie du texte*”. In *Encyclopaedia Universalis*.
3. Creangă, Ion. 1989. *Opere*. Vol. I. Chișinău: Literatura artistică.
4. Genette, Gérard. 1982. *Palimpsestes*. Paris: Seuil.
5. Ioviță, Vlad. 1985. *Friguri*. Chișinău: Literatura artistică.
6. Kristeva, Julia. 1969. *Sémoitikè. Recherches pour une sémanalyse*. Paris: Seuil.
7. Rabeau, S. 2002. *L'intertextualité*. Paris: Flammarion, Coll. „Corpus et lettres”.
8. Samoyault, Tiphaine. 2005. *L'intertextualité. Mémoire de la littérature*. Paris: Armand Colin.

Universitatea de Stat „Alec Russo”
din Bălți

Oxana Gherman

CONSTRUCȚIA FRACTALĂ A ROMANULUI „VIAȚA ȘI MOARTEA NEFERICITULUI FILIMON...” DE VLADIMIR BEȘLEAGĂ

Abstract. One of the most important aspect of Vladimir Beșleagă's novels is their modernist construction. In the novel *Viața și moartea nefericitului Filimon...* is attested a fractal construction, which consists in an irregular structure including a sum of similar units. This particularity makes the proces of text reception much more difficult, as the artistic world has not a fixed, clear and coherent image, but a dinamic and unsteady one. At the same time, especially this kind of construction is the most free and formative for the reader.

Keywords: novel, fractal construction, narrative techniques, dialogism.

Una dintre particularitățile inovatoare ale prozei românești a lui V. Beșleagă stă în modalitatea de organizare a materialului artistic. Construcția romanului său evoluează de la structura tradițională (liniară, inelară) la cea de tip modernist (fractală). Atestăm modele de construcție liniară în romanele *Acasă*, *Ignat și Ana*, *Durere* și în romanul istoric. În *Zbor frânt* se pierde liniaritatea firului narativ, construcția este inelară, sfârșitul fiind în raport de contiguitate cu începutul. Iar poemul tragic *Viața și moartea nefericitului Filimon...* are o construcție mult mai amplă. Ea presupune un grad înalt de complexitate tehnică și compozițională, clar definită prin intermediul unui termen împrumutat din științele exacte – „fractal”, ceea ce înseamnă „o figură geometrică fragmentată sau frântă, care poate fi divizată în părți, astfel încât fiecare dintre acestea să fie (cel puțin aproximativ) o copie miniaturală a întregului” (Mandelbrot B. B., *The Fractal Geometry of Nature*, 1982). Geometria fractală studiază formele neregulate ale obiectelor în unicitatea lor, nu ca pe elemente statice, ci în evoluție, atât în natură, cât și în artă.

Modelul fractal în proză potențează receptarea imaginii lumii în mișcare continuă. Imaginea nu este gata formată și impusă cititorului, ci se generează în procesul lecturii, în strânsă interdependență cu particularitățile lui intelectuale. Structura neregulată a construcției romanului face anevoioasă înțelegerea lui. Iată de ce, în analiza poemului tragic trebuie să se ia în calcul principiile fractalității: primatul examinării, supremația detaliului, nonliniaritatea, omotetia interioară și dimensiunea fractală [1, p. 226]. Aceste principii stau la baza construcției romanului și aplicarea lor aduce aparentul haos compozițional la condiția unui model structural determinat.

Pentru a releva efectele hermeneutice ale construcției fractale în *Viața și moartea nefericitului Filimon...* este necesar de a se porni de la analiza po(i)eticii romanului.

Principalele particularități structurale ale poemului tragic sunt efecte ale fragmentarismului, mozaicului, contrapunctului și punerii în abis. Textul fracturat într-o multitudine de secvențe are proprietatea de a se desfășura simultan pe mai multe planuri, în cheia unor specii romanești diferite. Fabula este pulverizată într-o multitudine de „particule” în care se oglindește întregul. Fiecare particulă (devenită plan independent) își are propria structură, tehnică, chiar propriul limbaj și sistem ideatic, coexistând și interacționând în cadrul întregului cu celelalte și cu întregul, după principiul sistemului în sistem. Fiecare plan, ca posibilitate diferită de ființare (dar și ca un mod aparte de interpretare) a conținutului, contribuie la formarea sistemului hermeneutic integral al poemului tragic. Astfel, viața lui Filimon este reflectată în mai multe oglinzi, fiecare formând o imagine specifică, dar niciuna dintre ele nefiind propusă drept adevăr absolut.

Investigațiile lui Filimon, ale lui Dionisie, ale Cristinei (în dialog cu vocea colegului medic) asupra stării „nervului rupt”, formează viziunea psihanalitică asupra realității interioare. Are loc o minuțioasă analiză a fenomenelor și a proceselor psihice. În acest mod se tratează, de pildă, problema cunoașterii: „...cum rămâne cu introspecția? Ori, poate, e mai bine să nu știi, să nu cunoști, și: ferice de cei săraci cu duhul, că a lor va fi... ori vorba poetului: nu cerceta aceste legi – lasă-mă! – atâta ți-a rămas, colega, să te lași dusă de torentul asociațiilor, să abandonezi orice analiză, și la nivelul simplelor senzații: vizuale, auditive, tactile etcetera, după teoria dumată, pe care încercăi s-o susții în teza... (...) Colega, slăbește-mă cu întrebările, ocupă-te de introspecții și autoanalize psihologice asupra dumată însuși, nu mă folosi de cobai... – dar parcă cobaiul are psihic? – uf! Își trece ea dosul palmei peste frunte, am transpirat, dacă deschid ochii, am să-l găsesc imediat, dar atunci se va pierde farmecul experienței – autoexperienței, că doar dumneata susții că unele halucinații s-ar putea combate prin altele, astfel deformarea pe care o suferă...”. Această polemică, reconstituită din frânturi de replici pulverizate în tot cuprinsul romanului, are loc în conștiința dialogală a Cristinei. Pe de o parte, ea contrapune două posibilități opuse de existență umană: în cunoaștere și în necunoaștere. Iar pe de altă parte, cele două voci ale medicilor (care reprezintă cunoașterea științifică/ profană) polemizează cu perspectiva religioasă, în care cunoașterea absolută e accesibilă doar divinității – „ferice de cei săraci cu duhul”, și cu viziunea poetică – „vorba poetului” (cunoaștere artistică). Dar ironizându-le, nu fac decât să le accentueze ca posibilități de cunoaștere a lumii și modalități de depășire a obstacolelor cognitive ale protagonistului aflat pe „anevoioasa cale a cunoașterii de sine”.

În lumina planului psihanalitic devine mai clar și planul romanului de idei (observația aparține cercetătoarei Felicia Cenușă). Conflictul interior al protagonistului este declanșat de o idee, care trece ca un fir roșu prin întreg romanul. „Nervul rupt” este ideea-forță (devenită convingere), care-i copleșește interioritatea și ajunge să-i schimbe destinul. Ideea este superioară eului, îl domină, îl modifică, deși nu este ideea lui, ci e una străină – este „vocea-idee” a intelectualului Dionisie. De fapt, în roman se accentuează natura dialogică a ideii, care este spațiu de întâlnire/ coabitare/ confruntare dintre două sau mai multe conștiințe. Or, așa cum afirmă Bahtin, „ideea prinde viață,

adică se formează și se dezvoltă, își găsește și își înnoiește expresia verbală, generează idei noi numai din momentul în care leagă raporturi dialogale temeinice cu alte idei, aparținând *altor* indivizi” [2, p. 121].

Fiecare conștiință este dominată de o anumită idee, care determină viziunea asupra realității, dar și asupra propriului eu. În raport cu ideea „nervului rupt”, Filimon se percepe ca fiind lipsit de integritate; în legătură cu ideea/ viziunea totalitară a conducătorului, Fătu se consideră un Dumnezeu; în funcție de ideea despre „mamă”, „casă”, „vatră”, Cristina e închisă și crizată, iar lumea din exteriorul casei ei devine pentru ea amenințătoare. La baza fondării imaginii lumii în roman (o lume lipsită de unitate și coerență) stau diferite idei. Dar importantă nu este atât ideea în sine, ci modul în care aceasta devine o poziție spirituală.

La confluența dintre planul psihanalitic și cel al romanului de idei are loc simbioza modernului cu tradiționalul, a naționalului cu universalul, a unor elemente de natură diversă și contradictorie, care se complinesc reciproc cu semnificații. Modalitatea extraordinară prin care Beșleagă asociază simboluri de factură psihanalitică (labirintul, cubul, nervul, pătratul, groapa, căderea, culorile) cu „simbolurile arhetipal-culturale, etnice, cum sunt casa, vatra, focul din vatră, bătrânul, mama...” [3, p. 135], reprezintă un alt element inedit al romanului.

Unele conexiuni intertextuale alcătuiesc planul unui roman-parabolă. În text își găsesc reflecții intertextuale câteva pilde biblice. Un bun exemplu este scena cu „spălarea picioarelor” (Isus le spală picioarele celor 12 ucenici ai săi drept pildă de dragoste și dăruire față de cel apropiat; Maria-Magdalena îi spală picioarele lui Isus, ca semn al lepădării de sine), care are rezonanțe tulburătoare atât în conștiința Cristinei, cât și a lui Filimon: „liniștește-te, ți-am scos bocancii, am să-ți spăl picioarele – Cristina mi-a spălat picioarele – chinuitele, cât au umblat ele, pe unde au călcat... (...) numai astă-seară Cristina m-a descălțat și le-a spălat, picioarele, ori poate am visat?” Această relație intertextuală cu parabola biblică face aluzie la responsabilitatea morală a omului față de aproapele său, accentuată prin relația afectivă, strânsă, sacră dintre cele două personaje. Ei sunt legați nu numai prin datele genetice (frați gemeni), ci și prin spiritualitate. În relația dialogică Filimon-Cristina are loc o unire relațională dintre eu, tu și El, întru atingerea idealului de fraternitate. Dragostea de celălalt este egală cu dragostea de sine și de Dumnezeu.

Raportul Filimon-Fătu este zugrăvit prin altă parabolă – cea a răstignirii. În răspăr cu semnificația biblică a răstignirii, în roman acest act apare în conștiința lui Fătu ca o satisfacere a dorinței sadice și plăcerii de a-l vedea pe El suferind. Relația dintre personaje, în acest caz, este răsturnată. Răstignirea e actualizată ca metodă de pedeapsă pentru „hoțul” (Filimon) care este „vânat” în casa lui Fătu. Conștiința lui proiectează un monolog triumfător și diabolic în fața fiului prins în capcană: „și acum privește în colțul din dreapta, ce vezi? o cruce, o răstignire: știi că acum multe sute de ani pe cruce ca asta erau bătuți în cuie hoții, bandiții, ucigașii, știai? și acum ia-o în spate, așa, și pornește, îi grea? Ei, vezi? Criminalii de altădată erau gentelmenii, și-o duceau singuri, apoi urcau pe scăriță, mătăluță nu vrei să urci?” Interpretarea păgână a mitului biblic al răstignirii, accentul sarcastic, nu face decât să identifice soarta de ființă jertfită a lui Filimon cu cea a lui Hristos. Planul biblic aduce o altă lumină asupra existenței lui Filimon.

Dintr-un alt punct de vedere, Filimon, care este victima tatălui său tiran, poartă vina a tot ce i se întâmplă. Conștiința sa ascunde multe nedreptăți făcute chiar de *mâinile* proprii. Crima, urmărirea, amenințările, colonia pentru copii, închisoarea, obsesia gratiilor, pistolul, ancheta sunt elementele esențiale ale planului polițist desfășurat în *Viața și moartea nefericitului Filimon*.... În cadrul acestuia, aceleași personaje au o cu totul altă distribuție: ei se împart în victime, inculpați și martori. Acuzațiile sunt emise din toate părțile, raporturile acuzator-acuzat, vinovat-victimă este răsturnat de mai multe ori. Procesul judiciar devine cu atât mai complex, cu cât este sesizată mai acut lipsa unei instanțe superioare, care ar pronunța „sentința”.

Ancheta se desfășoară prin recuperarea (în stil juridic) a trecutului protagonistului. Sunt interogate mai multe persoane, dar procesul de chestionare este, ca și în cadrul celorlalte planuri, disproporțional fracturat și repartizat mozaical în mai multe capitole ale poemului tragic. Linia polițistă aduce o nouă perspectivă asupra fabulei poemului tragic, presupune o nouă modalitate de reconstituire a evenimentelor și relațiilor dintre eroi, înregistrându-le în „copertile negre” ale unui dosar de existență. La nivelul discursului narativ, dar mai ales al fabulei, secvențele juridice au un rol organizator.

Realitatea romanescă se reflectă cu totul diferit prin prisma planului socio-politic din *Viața și moartea nefericitului Filimon*..., care oglindește societatea în perioada totalitară, evidențiind defectele de sistem și consecințele lor asupra individului, reprezentant al diferitor categorii sociale. Se insistă asupra problemei oprimării intelectualității care opune rezistență sistemului, depersonalizării clasei muncitoare, răsturnarea ierarhiei de valori sociale și general-umane, atribuirea unei conotații pozitive/ constructive tuturor actelor de violență în mediul social și privat etc. Aceste aspecte au cele mai profunde ecouri ale ideologiei politice în roman, reflexe ale vocilor lumii totalitare.

În structura intimă a textului sunt/intră și anumite probleme de creație, care constituie planul metaliterar: meditația asupra felului în care se scrie, asupra transfigurării vieții/ morții în operă, asupra raportului dintre realitate și ficțiune, reflectării concepției asupra timpului/ spațiului și a legăturii dintre viață și text etc. Elemente de metaroman în poemul tragic se atestă nu numai în discursul naratorial, ci și în vocile eroilor. Spre exemplu, concepția despre transpunerea artistică a timpului este reflectată în monologul interior dialogizat al Cristinei: „și timpul, ca și spațiul se dilată, se comprimă... care-i interdependența? (...) colegul meu zice că există un timp obiectiv și unul subiectiv: al meu, al tău, al lui, al nostru... ce enigmatic e timpul, doar spațiul e clar: iată-mă stau aici...”. Alte fragmente ale vocii narative au un puternic caracter de eseu metaliterar: „...și când să gândească celălalt cuvânt, gândul îi fugi departe, într-o depărtare atât de mare, unde să fi mers cuvintele mii de ani, că nu l-ar fi ajuns și, pomenindu-se acolo în depărtarea aceea, gândul gol se repezi îndărăt să-și caute găoacea, forma, lutul, cuvântul, și nu-l găsi, ori poate că văzu de departe gura neagră a cuvântului care-l aștepta să-l înghită, întrupându-l, pentru ca apoi să i-l pună tare, bolovan de cremene în față, înfingându-se în chiar mijlocul creierului, adică, gândul se sperie, nu nimeri, și așa gol, trecu vâjâind prin capul lui...”. Transpunerea gândirii în „cuvânt” se mitizează printr-o serie de abstracțiuni, procesul dat devenind un mic tratat în cunoașterea universului rațiunii umane. Adevărul despre lume apare la nivelul mecanismelor judecătii,

de care omul este de cele mai multe ori inconștient. „Calea” ideii în căutarea cuvântului care ar putea s-o exprime fidel, este o temă ce vizează nemijlocit procesul creației literare. Autoreflexivitatea romanului constituie o formă de acces la sistemul lui hermeneutic.

Enumerarea și analiza planurilor prin care se transfigurează conținutul poate continua la nesfârșit, or fractalitatea presupune o multitudine de piste de interpretare. Efectul construcției fractale asupra mecanismului de formare a imaginii artistice a lumii și asupra procesului de receptare a textului merită atenție. Nu-i o descoperire că fiecare tip de construcție este fidelă convenției romanului, fie că prin intermediul ei se prezintă fabula/ conflictul/ caracterul într-o imagine cât mai deplină, exactă, clară și aparent obiectivă în raport cu realitatea sau invers – se creează suspans și confuzie. Ordinea sau haosul în transfigurarea artistică a lumii sunt efecte ale construcției. E un lucru acceptat că V. Beșleagă are romane care aparțin mai multor convenții artistice epice. Însă romanele sale exponențiale nu se includ perfect în niciuna, ilustrând fenomenul tranziției de la doric la ionic, sau de la ionic la corintic. Desigur că acest fapt nu putea să nu se reflecte și la nivelul construcției romanești. Așa se explică eterogenitatea interioară și po(i)etica hibridă a poemului tragic, în care imaginea lumii în dezagregare, a pierderii coeziunii și identității ei, este reflectată la toate nivelurile textualității, dar mai ales la cel al formei.

Construcția fractală, în fine, exploatează la maxim percepția, reprezentarea, creativitatea, memoria, experiența, axiologia și ideologia cititorilor. Interacțiunea cu textul este intensă și profundă, deoarece implică niște conștiințe vii, active, înrădăcinate în spațiul, timpul și societatea lor. Fractalitatea provoacă acestor conștiințe o stare de încordare, care determină spre retroacțiune, fiind primul factor care dă curs dialogului textului cu lumea.

Referințe bibliografice

1. Voicu C. G. *The fractal identity in Jean Rhys' fiction*. Cluj: Presa Universitară Clujeană, 2014, p. 225-232 // <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A8187/pdf> (vizitat 02.07.15)
2. Bahtin M. *Problemele poeziei lui Dostoievski*. București: Univers, 1970, 382 p.
3. Ghilaș A. *Romanul lui Vladimir Beșleagă: valențe psihanalitice*. În: Akademos, 2011, nr. 2, p. 135-137.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Magdalena Rusnac-Frăsineanu

„POVARA BUNĂȚĂȚII NOASTRE” DE ION DRUȚĂ: NUȚA FAȚĂ ÎN FAȚĂ CU DESTINUL

Abstract. The article „Povara bunătății noastre” de Ion Druță: Nuța față în față cu destinul is a study about the philosophical concept concerning life, reflected in the novel „Povara bunătății noastre” written by Ion Druță. It has been elucidated balanced ratio between divine will and free will, like basic elements of human destiny.

The study is focused on destiny of Nuța examined both from past to future and on the inside. In first case is revealed the course of a fated destiny, analyzed in normal time flow. Is found that heroine life steps are the outcome of a multitude of personal choices, which, in a more or less, however remain a predestination, because the path of life is far to be only in the action of individual. Is shown that destiny in conception of I. Druță, is the product of two factors: decisions string and occurrence string, which are woven into each other and modify each other.

Keywords: Destiny, free will, divine will, fate, universal scenario, existence, stages of life, inner development.

Conceptul filozofic asupra vieții reflectat în opera lui Ion Druță a constituit un subiect important în dezbaterile criticii literare. În nuvele, romane și drame naratorul exprimă „straturile abisale ale ființei noastre în timp, spațiu și istorie, poeticitate ce provoacă uimire și farmec estetic prin descoperirea de noi fațete și semnificații ale cosmosului omenesc, cu parametrii lui constituenți: spiritual, etic, ontologic, religios, filozofic, metafizic” [2, p. 698]. Raportul dintre ființă, timp, spațiu și istorie, se esențializează artistic în destinul uman transfigurat exemplar în romanul „Povara bunătății noastre”.

Problema destinului a avut pe parcursul istoriei extrem de variate interpretări. Pe de o parte, se consideră că destinul ar fi o forță ineficientă fără înțelepciunea divinității supreme, care-i supune pe muritori legilor etern prestabilite, iar pe de altă parte, acesta este considerat un ansamblu de decizii umane. Contradicția dintre cele două elemente, divinitate și inițiativă umană, a dus la apariția unei concepții superioare asupra ideii de responsabilitate umană, care nu mai plasează distincția între bine și rău în actele materiale, ci în cele morale, astfel că liberul arbitru uman se profilează ca un redutabil adversar al destinului. Reconcept ca rezultat al deciziilor umane sau al voinței divine, destinul, după cum remarcă Artur Schopenhauer, „se poate asemăna cu călătoria unei nave” [10, p. 32].

În creația lui Ion Druță problema destinului, ca voință a lui Dumnezeu sau consecință a liberului-arbitru, e sublimată în personajul feminin Nuța, fiica lui Onache Cărăbuș și a Tincuței, soția lui Mircea Moraru. Abordarea complexă a subiectului este destul de elocventă

atât în planul acceptării, cât și în cel al combaterii ideii de destin. Și dacă înainte de a vorbi „despre destinul cuiva, trebuie să vezi ce a făcut el din natura sa, cum a prelucrat-o în chip liber și conștient” [4, p. 70], cum și-a obținut identitatea prin „ansamblul limitelor atinse și depășite de-a lungul vieții”, chiar dacă uneori „nici o limită atinsă și nici una depășită nu epuizează sensurile împlinirii” [4, p. 71], vrem să menționăm că destinul Nuței presupune o baladă ce străbate intermitent întregul roman cu toate câte le are a trăi o femeie de la adolescență până la maturitate (a iubi, a greși, a ispăși, a aștepta, a suferi, a ierta, a proteja, a perpetua etc.), etape ce reliefează menirea femeii pe pământ cu ceea ce i-a pregătit destinul și ce are a îndura în urma rolului de liber-arbitru.

Biografia Nuței e o modalitate prin intermediul căreia scriitorul poartă cititorul prin curbele labirintice ale evoluției trăirilor și sentimentelor, îl ciocnește de marile pasiuni și intrigi umane, care au însoțit femeia de-a lungul secolelor, făcându-l să trăiască la aceeași intensitate momentele fericite și dramatice din viața dânzei. Nuța devine subiectul central pentru cititor la vârstă la care Ion Druța o descrie ca „Un drac de fată de șaptesprezece ani”, care „făcea minuni cumplite”. Minunile Nuței din adolescență se rezumă la influența ei asupra tinerilor din sat, veniți la șezători în casa lui Onache, așa încât „cei ce până nu demult buni de gură, plecau ochii sfoși, iar rușinoșii, prinzând la îndrăzneală, turnau poveste după poveste. Nuța părea că nici pe departe nu știe ce se petrece în jurul ei – „stătea tăcută, torcea și apoi de unde putea ea să știe că pentru fiece zâmbet, pentru fiece glumă a ei se dau bătăi cumplite”, scrie Druța.

Naratorul, prin forța sugestivă, face ravagii în acest roman din destinele celor ce se vor iubiți, cei ce încă nu știu ce-i dragostea și cei ce trăiesc în iubire. Cu o dexteritate deosebită sunt relevate emoțiile și pasiunile tinerilor antrenați în „cadrul” artistic amoroș, în care Nuța ajunge a fi o „bijuterie” în jurul căreia acțiunile iau amploare: „Fetele mai mari din Ciutura, întâlnind drăcușorul cela de șaptesprezece ani, căutau să lege prietenie cu dânsul. Părinții flăcăilor ce-și petreceau serile la Onache găseau multă înțelepciune spusă în vorbele lui Cărăbuș, iar ciuturențele erau gata să pună mâna în foc că Nuța, și mai ales mamă-sa, știu o vrajă scârboasă, și vede unul Dumnezeu, odată și odată au s-o pățească ele, au să-și blesteme și zilele și neamul”. Citatul, cu încărcătură semantică, anunță într-un fel cititorul despre o eventuală „răsturnare de situații”, cum este și secvența când lui Onache „destinul îi șoptește la ureche că geaba sunt toate”.

Și dacă scriitorul însuși menționează că „destinul îi șoptește” omului despre niște eventuale întâmplări, de ce îl modelează pe Onache indiferent în ași proteja propriul său copil? Proiecția lui Ion Druța, privind atitudinea tatălui pentru destinul fiicei, am racorda-o la concepția filozofică asupra destinului a lui Hesiod, care susține ideea că în destinul uman nici zeii nu pot interveni, încât fiecare individ, stăpân al propriei sorți, trebuie să-și aleagă singur cursul vieții.

Pe parcursul romanului, naratorul lasă să se înțeleagă că forța divină își are totuși rolul său în destinul uman, pentru că în rol de liberi arbitri ne dăm bine seama că nu noi suntem cei care decidem unde să ne naștem, nici unde să murim, fapt hotărât deja în cadrul marelui scenariu universal, în care noi nu prevedem niciodată rezultatul final: „precum lucrătorul întrebuințat la zidirea unei case nu cunoaște planul sau nu-l are totdeauna înaintea ochilor,

tot așa e și omul care își cunoaște tortul vieții zi cu zi și oră cu oră, față cu întregimea existenței sale și cu caracterul ei” [9, p. 141]. Relevantă în acest sens este secvența în care Ion Druță descrie perioada în care au loc pregătirile pentru nunta Nuței cu Nică, în care fata devine „ascultătoare și priitoare cum nu se mai poate” pentru că intenționa „să lase casei părintești imaginea unei bune surori, unei fiice harnice și iubitoare”. Receptivă la apelul tatălui său de a merge să are pământul de pe dealul cel mic (care urma să-i revină ca zestre), o zi întregă s-a spetit ducând caii de căpestre. Și totul mergea bine, când, speriați de o vulpe, caii „au smuls plugul din brazdă” lovind-o la picior, după care Nuța „se vedea de departe că șchioapătă”. Parcă ruptă dintr-un destin veridic, în care totul „fuge și piere” și din care nimic „nu se lasă nici transportat, nici răsturnat, nici șters de fluxul universal”, care „are două caracteristici fundamentale: prima – imprevizibilitatea, cea de-a doua – irevocabilitatea” [8, p. 33], întâmplarea lasă loc pentru meditații asupra destinului, labirintul căruia are curbe și cel mai des acestea se dovedesc periculoase.

În romanul „Povara bunătații noastre” Druță jonglează cu destinul Nuței încât uneori cititorul se abate de la evoluția evenimentelor propriu-zise și se face preocupat de maniera narativă a scriitorului, care redă intensitatea sporită a evenimentelor într-o formă ispititoare. Astfel se face ca „nunta să fie amânată pe două săptămâni”, iar „Ciutura a început a-și lua rămas bun de la dânsa. Când o nuntă se amână de două ori – gata: poți să-i pui cruce”. Ion Druță, pentru a combate pronosticul Ciuturii și a menține nota imprevizibilității, adaugă: „Totuși n-a avut dreptate atotștiutorul sat, pentru că, până la urmă, a fost o nuntă cum nu se mai poate spune, acolo, pe dealul cel mic”. La descrierea nunții naratorul antrenează cititorul într-o farsă a descrierii metaforice, care începe cu imaginea mirelui: „Nică era un mire cum nu mai văzuse Ciutura. Tot ce mai avea a se împlini, a se lega, a se coace, totul s-a petrecut în câteva zile, și a înțepenit întreaga Ciutură atunci când a ieșit el să-și joace pentru ultima oară mireasa.

Ciutura se făcea a nu o vedea, pentru că nu îi plăcea nici cătătura, nici dansul, nici felul ei de-a fi. Ciutura se simțea oarecum jignită – să duci în fața altarului o asemenea frumusețe de flăcău alături de o asemenea pocitură de fată?! Ciutura se miră, Ciutura întreabă în șoaptă: «Cine o fi fiind mireasa, de unde-o fi găsit-o Nică?»”.

Nunta lui Nică este prezentată ca un spectacol feeric la care Nuța apare în calitate de spectatoare cu fața trasă de plâns, însoțită de cei doi frați ai săi. Imaginea ei este a unei fetișcane nenorocite, betege în sensul propriu și figurat al acestui cuvânt. Nuța-i amărâtă de destinul ei, care de data aceasta i-a dat o lovitură neprevăzută de ea, dar intuită atât de Onache, cât și de întregul sat. Ion Druță o plasează pe Nuța față în față cu destinul, stăruind parcă asupra armonizării acestuia cu Dumnezeu din ea. Zvonurile precum că „s-a otrăvit biata Nuță, în dimineața când muzica a cântat primul cântec”, naratorul le risipește dovedind satului că nu-i știa firea, „Nuța nici gând să se otrăvească”, pentru că are împlântată undeva în suflet o responsabilitate deosebită față de destinul pe care i l-a hărăzit Dumnezeu. Sfârșitul poveștii de dragoste dintre Nică și Nuța naratorul o lasă pe seama forței divine, iar în urma alegerii liberului-arbitru să formeze, în consecința „noptilor de vară”, cuplul Nuța-Mircea, dragostea cărora, ca cea a lui Dafnis și Cloe, este o lecție de castitate și decență pe care cititorul o învață pas cu pas.

În contextul liberului-arbitru, prin dezbateri de natură etică asupra problematicii libertății, se expune Luigi Pareyson, care consideră că ființa și ființarea prezintă în sine libertatea originară și libertatea derivată, or, altfel spus, libertatea divină și libertatea umană: „Libertatea astfel înțeleasă e început și alegere: la fiecare nivel ea izvorăște cu deosebită vigoare și intensitate impetuoasă și se împarte dublu” [8, p. 267], adică se afirmă pe ea însăși și totodată decide o alternativă. „Datorită libertății se ivește binele, dar tot datorită libertății se ivește răul, iar aceasta are loc din purul fapt că ea nu se afirmă decât în prezența unei forțe contrare care totuși ar putea fi preferată. O aceeași energie animă atât binele cât și răul, și tocmai de aceea, atât unul cât și celălalt au o vigoare atât de puternică și consecințe atât de incalculabile” [8, p. 274].

Despre libertatea umană metaforic vorbește Ion Druță prin acțiunile Nuței în jocul nebun cu gățele, preluat din folclorul nupțial, în care despletitul gățelor are loc la imediatul hotar de trecere de la fată la nevăastă. Gestul comunică despre intențiile Nuței, cu care cititorul trăiește emoțiile evenimentelor „noptilor de vară” asumate pe propria ei răspundere. Procesul de evoluție interioară spontană a Nuței începe de la examenul de maturitate redat, într-o modalitate figurată, prin gesturi, mimici, sentimente, trăiri, toate menite să evedențieze geneza familiei, proces dificil, care cere tot atâtea eforturi morale, spirituale, intelectuale, fiziologice, ca și întreaga viață.

De fapt Nuța „parcurge până la un anume punct traseul existențial al familiei Cărăbuș” [6, p. 42]. Detaliul că Ion Druță îi croiește Nuței un destin al său propriu, ține de aspectul structural al casei ei, la descrierea căreia naratorul atenționează asupra unor semne ale vremii. Astfel, casa Nuței este diferită de cea a părinților săi, așa cum diferite sunt și unele viziuni asupra lumii. Așa se face că Nuța este individuală și deosebită în serile vesele petrecute împreună cu cei ce urcau seară de seară dealul cel mare, în drama primei dezamăgiri, în noaptea de vară cu miros de fân, în examenul susținut la capitolul căsnicie cu profunde învățăminte pe viață etc. Totuși o calitate de la mama sa Nuța a purtat-o cu sine peste ani – frumosul chip al femeii în calitatea sa de mamă. La fel ca Tincuța, Nuța găsește marele sens al adevărului vieții, marele sens al dreptății pe pământ în conștiința de sine, prin a-și realiza misiunea de mamă: „Nuța a scăldat copilul, l-a lăsat puțin să gângăvească așa în voie, fără a-l înfășa. Pe urmă l-a înfășat, i-a dat să sugă, și cum numai copilul a adormit cu sfârșul în gură, ea, pornită de-o curiozitate sfântă de mamă, a început să-și poarte privirea peste chipul lui micuț, fraged, căutând vreun sens, vreo semincioară, vreo aluzie măcar la viitoarea soartă a acestei micuțe făpturi. (...) Nuța a tot stat aplecată asupra copilului, până nu i-a amorțit gâtul, dar tot stătea, se temea să nu piardă acest început de asemănare. Copilul hotărât semăna cu Onache, și Nuța s-a gândit – sfinte dumnezeule, prin câte n-a mai trecut și câte n-a îndurat, și cum se tot întoarce el viața, neamul acela al Cărăbușilor”. Secvența vine să conchidă perpetuarea pastei „etico-civice din care-i coagulat conturul cărăbușian” [7, p. 320-321]. Și cum „sufletul omenesc e în stare să priceapă foarte multe lucruri” [12, p. 66], la final o găsim pe Nuța mulțumită de ea însăși, iar „mulțumirea de sine este în realitate cel mai mare bine pe care-l putem nădăjdui” [12, p. 217] și una din coordonatele etice dominante a existenței umane în împlinirea unui „destin fericit”.

Ion Druță, prin destinul Nuței „cu labirinturile și tainele lui psihologice” [1, p. 259], prezintă cu pedantism și profunzime numeroase destine feminine contopite în acest personaj, care, după cum susține Mihail Dolgan, „posedă simțul cuvântului frumos, se înfiorează în fața sacrului și a sublimului, caută cu înfrigurare adevărul și rostul trecerii prin lume a omului”.

Ca un corolar al observațiilor de mai sus, urmare a prezentării celor mai importante sentințe din destinul Nuței, este raportul dintre rezultatul voinței divine și consecința liberului-arbitru uman. În „Povara bunătății noastre” identificăm un echilibru în acest sens, deoarece privind din prezent spre trecut, se creează impresia că eroina în timp a urmat cursul unui scenariu pe care noi îl numim destin. Urmărite însă pe interior, în trecerea normală a timpului, etapele vieții ei nu sunt altceva decât o multitudine de alegeri personale, care, într-o măsură mai mare sau mai mică, rămân totuși o predestinație, întrucât „mersul vieții e departe de a fi numai fapta noastră, ci este produsul a doi factori: a șirului întâmplărilor și a șirului hotărârilor noastre, care se țeș unele în altele și se modifică unele pe altele” [11, p. 213].

Referințe bibliografice

1. Dolgan, M., *Refuzul canoanelor* (reflecții despre plăsmuirea eroilor druțieni). În culegerea colectivă: Fenomenul artistic Ion Druță. Chișinău, 2008.
2. Dolgan, M., *Rezumat*. În culegerea colectivă: Fenomenul artistic Ion Druță. Chișinău, 2008.
3. Druță, I., *Povara bunătății noastre*. În: Scrieri, vol. 2. Chișinău, Literatura artistică, 1989.
4. Liiceanu, G., *Despre limită*. București, Editura Humanitas, 1994.
5. Marcus Tullius Cicero, „Despre destin”. Iași, Polirom, 2000.
6. Moraru, A., *Ion Druță: opera epică și dramatică*. Chișinău, Ed. ARC, 2010.
7. Palladi, T., *Darul ceresc al bunătății noastre sau Druță după Druță*. În culegerea colectivă: Fenomenul artistic Ion Druță. Chișinău, 2008.
8. Pareyson, L., *Ontologia libertății*. Constanța, Pontica, 2005.
9. Schopenhauer, A., *Asupra înțelepciunii în viață*. Chișinău, Gheorghe Asachi, 1993.
10. Schopenhauer, A., *Viața, iubirea, moartea*. Cluj, Editura ETA, 1992.
11. Simion, E., *Scriitori români de azi*. București, Cartea Românească, 1987.
12. Stănescu, C., *Cronici literare*. București, Cartea românească, 1971.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Inga Sârbu

ALEXEI MARINAT: POVEȘTI DE DRAGOSTE ÎN LAGĂRUL MORȚII

Rezumat. În acest articol sunt examinate trei proze antologice pe tematică intimă, inspirate din realitățile din lagărele morții, semnate de Alexei Marinat. Accentul e pus pe specificul metodei de creație a scriitorului, pe poetica prozei documentare, pe comportamentul protagoniștilor. Sunt relevate atrocitățile regimului totalitar, tragismul unor destine umane, cazuri și situații oripilante, insistându-se pe limitele de manifestare ale „omului din om”. Tema dragostei este abordată în mod variat de la o proză la alta.

Cuvinte-cheie: Gulag, regim totalitar, penitenciar, proză comportamentală, dialog hemingwayan, memorie involuntară, monolog interior, figuri narative, construcție narativă.

Euforia pentru literatura nonfictivă, ca o alternativă la ficțiune, a stimulat, pe bandă rulantă, apariția editorială, în anii '90, a mai multor jurnale intime. Se poate afirma, fără teamă de a exagera, că literatura română a trăit chiar un boom al modei pentru jurnale și memorii. Fenomenul dat nu a luat amploare în spațiul dintre Prut și Nistru, dar nu putem face abstracție de remarcabila carte de memorii, îngrijită de scriitorul Serafim Saka, „Basarabia în GULAG” (1995). Până în anii '90 despre destinul omului în lagărele morții s-a scris puțin în literatura noastră. Cercetătoarea Oxana Mititelu, preocupată de problema totalitarismului comunist în literatură, remarcă, pe bună dreptate, doar nuvela lui Vlad Ioviță „Păienjeniș”, „... cu un subiect care camuflează realitatea lagărelor comuniste cu un pretins lagăr german. Oricum, mediul concentrațional era același, odată ce naziștii nemți au deprins organizarea acestor instituții punitive de la comuniștii sovietici” [1, p. 96].

Viața așa cum este ea în cele mai dureroase și reale ascunzișuri ale ființei umane își află reliefare artistică în destine și evenimente excepționale, axate pe povești de dragoste, în care ne regăsim cu toții, chiar dacă nu ne place să recunoaștem. Între prozele erotice, cu subiecte din mediul infernal al GULAG-ului, se disting nuvelele „Taina primei nopți”, „Damen-vals”, incluse în „Scrieri alese” (1991), de Alexei Marinat și povestirea din fragmentul 8 cu Alexandrina Kavalerova din „Pe traseul siberian”, cuprins în „Călătorii în jurul omului” (2004) de același autor. E o proză de caracter local, în care se zbate dragostea de adevăr, de omul din om.

Prozele acestea exprimă, fără frustrări, într-o formă esențializată, partea sublimă sau abjectă, uneori neașteptat de proaspătă, s-ar putea spune, paradoxală, aproape ireală a realităților intime ale deținuților, de altfel personaje inedite, privilegiate un timp doar în „literatura de sertar”. „Taina primei nopți” este memorabilă prin detalii exacte și crudități de expresie, prin profunzimea observației și atmosfera dezolantă a așteptărilor

pentru „etapă”, a istovitoarelor „popasuri” ale pușcărișilor în drum spre lagăr, dar înainte de toate, e remarcabilă prin măiestria artistică în reflectarea tragediei intelectualului în regimul totalitar.

Nuvela are în centru relatarea unei scene cu un „om cu ochelari”, numele nu îl cunoaștem, la înfățișare de vreo cincizeci de ani. Întâmplarea are loc într-o cameră a închisorii, în care se înghesuie la vreo două sute de inși. Unii așteaptă săptămâni, alții sunt chemați și sar bucuroși din loc, „de parcă îi așteaptă poarta deschisă a închisorii!... Se duc, de parcă ar sări cu parașuta din avion, se duc în van, în neștire, se mistuie în întuneric”.

Construcția povestirii are la bază o expozițiune puțin cam întinsă, în raport cu celelalte elemente ale subiectului care mizează pe senzaționalul evenimentului.

Ceea ce urmează întrece orice fantasmagorie și devieri patologice. Utilizarea limbajului ca modalitate de caracterizare a personajelor este foarte elocventă. Dialogul pune în evidență raportul de forțe, relevă mentalități izbitoare ale două colectivități situate la poluri opuse ale societății, valorile și nonvalorile acestora.

Politizarea agresivă a vieții comuniste are repercusiuni și în lagărele și penitenciarele regimului totalitar. Intelectualul e numit fascist, dușman al poporului. În acest sens construcția narativă este bine gândită. Linia de subiect constituie un montaj de scene, sintagme, elipse și rezumate narative (cum e și în cazul cu concluzia „ai mâncat banii statului degeaba”, pusă în gura „pahanului”) aflate în raporturi de antiteze, paralele, desfășurate în gradație ascendentă cu o poantă care aruncă o nouă lumină peste tot textul.

Ca și în cele mai izbutite proze, finalul este de o relevanță cutremurătoare, el aruncă o nouă lumină peste lumea internă a „omului cu ochelari”, peste viața lui intimă, intensifică puterea de expresie a sentimentului erotic. De obicei, Marinat este un bun și consecvent explorator nu numai al resurselor artistice ale finalului, dar și un bun strateg al debutului operei.

Dacă în „Taina primei nopți” dragostea este învăluită de misterul sacralității, care, profanat, îl duce pe protagonist la catastrofă personală, apoi „Damen-vals” deslușește treptat forța brutală și irezistibilă a chemării instinctului erotic și este în definitiv o „industrie” de produs noi jertfe în fața lui Moloh. „Damen-vals”, așa cum remarcă Ion Ciocanu, este „cea mai reușită povestire” din creația prozatorului. În legătură cu această operă, criticul opinează: „Atmosfera vieții din fosta Uniune Sovietică, nărvurile și obișnuințele funcționarilor, lozincile din lagărele de concentrare și cele din afară, care pătrundeau și în lagăre, – toate dovedesc ochiul ager al scriitorului de talent, de vocație” [2, p. 322].

Proza documentară a lui Marinat are, în linii mari, o poetică veche de cel puțin o sută de ani, dar acest lucru nu face mai puțin valoroasă explorarea artistică a noilor destine și realități tragice, absolut inedite în literatura din spațiul dintre Prut și Nistru.

Nu sunt eficiente nici stimulentele materiale: haine mai bune pentru supraîmplinirea normelor de lucru, un pachet de mahorcă la brigadă, o turtă dulce etc. Fiecare șef de colonie născocea ceva, dar unul dintre cele mai puternice stimulente era așa-zisul damen-vals. Ce presupunea acesta, depășea orice fantezie: „Doi șefi de colonii – unul de bărbați, și altul la femei, se înțelegeau înde ei să facă un «damen-vals», cum spuneau ei, adică să împerecheze bărbații cu femeile pentru o oră-două”. Dimineața, de exemplu,

într-un lagăr de bărbați se anunța că cine va îndeplini azi norma de lucru cu 200 procente, va fi dus la femei, la „damen-vals”, iar șeful coloniei de femei spunea că celora mai harnice le vor aduce bărbați: „Exploda colonia de bărbați, exploda colonia de femei, râsete, gălăgie, replici – o înviore generală!... Cât ar fi fost de istoviți bărbații, tresăreau ca fiind loviți de curent electric. Zvâcnea în ei ceva ce îi chema spre mobilizare și renaștere... O bucurie îi lovea pe toți: ea le prevestea împlinirea dorului ce mocnea în ei zile și nopți. Goarna a răsunat. Cavaleriștii ședeau în șei, gata să pornească la galop!

La colonia de femei – euforie ascunsă, priviri invidioase față de posibilele concurențe, cochetări, neacceptări ale unor condiții de randevu, dar și o aprobare furtunoasă a ideii ca atare – dorul la femei fiind mai mare; femeile sunt mai emoționante și mai iubărețe...

Toți se duc la lucru gălăgioși, veseli, entuziasmați.

La colonia de femei se dădea ordin să fie pregătită o baracă pentru primirea oaspeților... adică, pentru «damen-vals».

Este greu de stabilit unde e copiere, imitație, o felie de viață, cum pretindeau zoliștii, și unde e invenție, unde spațiul geografic, specific prozei documentare, trece în spațiu artistic: „Pe șantier a început clocotul muncii... Bărbații mai zdraveni și mai cu virtute, care și-au pus de gând să facă seara o plimbare la femei, au pus mâna pe hârlețe, pe târnăcoape și dă-i bătaie! A început întrecerea! D-apoi întrecere, nu glumă! Au mai făcut cândva bărbații un lucru mai cu foc?! Și femeile, cele mai tinere și mai sănătoase, dornice să stea de vorbă cu un bărbat... lucrau, sârmane, de le scăpărau ochii. Interesul era mare. Fiecare își închipuia cum o să se întâlnească cu un Făt-Frumos! S-au trezit sentimentele, s-a aprins imaginația... Diseară! Diseară numaidecât avea să se întâmple ceva: dorul plus curiozitatea – nu-ți trebuie nici electricitate, nici mecanizare...”. Din punct de vedere etic Marinat este obiectiv, comentariul auctorial, nepărtinitor, efectul artistic e suscitată de paralele, relații de contrast, comparații scilicet, sugestii ambigue, rezumate potrivite pentru orice fenomen, orice situație: „La sfârșitul zilei de lucru s-au făcut totalurile întrecerii, s-a măsurat, s-a cântărit, s-a calculat, ca niciodată de precis. Șefii coloniilor s-au înțelese pentru o sută de inși. Vasăzică, trebuia să fie aleși o sută de bărbați care au obținut o depășire mai mare a normei de lucru. Și, respectiv, o sută de femei.

După ciorba de seară, bărbații au fost adunați la poartă, încolonați câte cinci în rând, numărați – verificați, strigați după listă – , ca să nu nimerească vreun codaș! Și, fiind luați în primire de către escortă: «Șag vlevo, șag vpravo, streleaiu bez preduprejdienia!», dă-i drumul, – «Șagom marș!» – la femei.

Femeile se aflau la doi kilometri depărtare. Bărbații cer voie să meargă cu cântece. Coloana este însoțită și de câțiva reprezentanți ai administrației. Bărbaților li se dă voie să meargă cu cântece. *Șli kazaki*... răsună în toată valea din taiga un cântec ce se revarsă din dornicile inimi a o sută de bărbați”.

În paralel și la femei „s-au făcut totalurile întrecerii socialiste: s-a măsurat, s-a cântărit, s-a calculat, s-a întocmit o listă a fruntașelor, a celor care au dat dovadă de abnegație și devotament... adică, ce mai tura-vura, a celor mai harnice!”. Orice cuvânt se umple de ironie și ambiguități la modelul social-politic al regimului. După cină, femeile care s-au evidențiat sunt adunate în baraca pentru „damen-vals”. Ochiul necruțător al naratorului fixează orice detaliu: „Temnicerele în uniformă militară, de la serviciul

de supraveghere, păzesc baraca, să nu se infiltreze careva «străine» – vreo codașă! Sunt agitate, nerăbdător le bate inima... Au îmbrăcat ce au avut mai bun, s-au pieptănat, s-au privit în oglindă...

Dispoziția-i bună. Și curiozitatea-i mare: cine o să-i nimerească? Cum o să fie el? Cam cum o să aibă loc «întâlnirea»? Șed ca miresele și așteaptă...”

Obiectivul de luat vederi înregistrează cu impersonalitate crâncenă: „La poartă încep să se adune femeii «străine», care n-au reușit să încapă în suta celor norocoase. Temnicerii trebuie să fie cu ochii în patru! E posibil să-l apuce pe careva din bărbați, când o să intre pe poartă, – du-te și-l caută! Femeile sunt alungate de lângă aleea centrală, pe unde era să treacă coloana de bărbați. Tot personalul administrativ se află în zonă, «acțiunea» e de mare răspundere și, ca să nu se întâmple vreun «ce-pe», sunt luate măsurile”.

Insistența pe aspectele comportamentale fac tot deliciul scenelor: „Poarta se deschide, bărbații intră cu ochi lucitori. Temnicerele de servicii îi numără: o sută! Oaspeții sunt escortați la baraca pentru «damen-vals»”.

Comentariul autorului despre „viața escortată” este mai greu ținută în obiectivitatea intonației: „Două ore li s-a rezervat pentru dragoste celor o sută de perechi. Timpul a început să fie folosit din capul locului: n-avea nici un rost să se pună pe vorbă sau să se privească în ochii...”

O sută de perechi, într-o baracă, își făceau norma de dragoste, cu silință și fără nici o sinchiseală, fiindcă totul se făcea legal, cu dreptul dobândit prin muncă, cinstit, ca și porția de pâine câștigată în sudoarea frunții; era o recompensă pentru străduință și zel, un premiu pentru locul câștigat în întrecerea socialistă pe marele șantier”.

Nu e vorba doar de „năravurile și obișnuințele funcționarilor”, ci de un sistem diabolic care funcționa în regimul totalitar: „Multe dintre ele au rămas gravide. Dar totul era prevăzut și pentru cazuri din acestea. Existau colonii speciale – în rusește li se spuneau «mamki». Gravidele erau transferate în alte lagăre. Acolo aveau regimul lor de muncă, își duceau sarcina, nășteau, își creșteau pruncii până la vârsta de doi anișori... Dar când copilul împlinea vârsta de doi anișori, venea ziua bocetelor, veneau clipele de despărțire, aveai loc scene dintre cele mai zguduitoare. Copilul era despărțit de mamă și dus la o colonie-grădiniță specială, cu gard și sârmă ghimpată, unde creșteau *nepoții lui Stalin*, cum li se spunea printre deținuți. Pe de o parte plâneau copiii, iar de alta urlau mamele, ca leoaicele”.

Nuvela are o construcție inelară sugerând și la nivel compozițional spațiul închis al dansului vieții escortate, al cotidianului, al cercului închis al GULAG-ului: „Coloniile de mămuce se vedeau de departe, chiar din fereastra vagonului, când au început să circule primele trenuri «locale» ale organelor de Interne. Scutecele înșirate pe toate gardurile, fâșii de stofă albă fâlfâiau în bătaia vântului ca niște semnale ale garnizoanelor militare ce au capitulat”.

În povestirea „Pe traseul siberian” dragostea platonică reprezintă o taină, un mare eveniment intim, mereu pândit de pericolul ca amorozații să fie descoperiți, ceea ce ar duce la o inevitabilă tragedie, la pierzania protagoniștilor. Cerberii lagărelor morții erau foarte vigilenți și infracțiunea este în definitiv descoperită. În virtutea unor împrejurări favorabile, protagonistul scapă cu viață. Povestirea este revelatoare în planul metamorfozării elementului biografic în cel imaginar. În nuvelele „Taina primei nopți”

autorul narator este martorul ocular al întâmplării, în „Damen-vals” naratorul omniscient și omnipotent are statut demiurgic, în povestea de dragoste din „Pe traseul siberian” naratorul este protagonist, un narator intradiegetic. Narațiunea se efectuează la persoana întâi și este o narațiune subiectivă. Însemnele povestirii sunt la suprafață: „Eu încălcam regimul și cu «Zilnicul Naturii», și cu multe altele, mai ales la completarea comenzilor de lucru. Mă înțelegeam cu cei care aduceau cu vagonul balast – civili din foști deținuți de drept comun – și La completarea comenzilor de lucru foloseam până și croncănitul cioroilor...”. Între autorul, deținut politic și contabilă Alexandrina Kavalerova, care verifica dacă este indicat corect procentajul lucrărilor efectuate se iscă o dragoste platonică. Ea, o femeie tânără și foarte frumoasă, de vreo 22 de ani, soția ajutorului șefului coloniei pentru aprovizionare.

GULAG-ul în creația lui Alexei Marinat este reflectat în amploare și profunzime romanescă. Cele trei proze, analizate aici, pun în lumină aspectul „intim”, dacă se poate spune așa, al infernului concentrațional, al înălțării și înjosirii demnității umane. Nimic mai senzațional ca sentimentul de dragoste în lagărul morții. Unele scene de natură intimă sunt strașnic frumoase prin delicatețea lor. Referindu-se la o scenă cutremurătoare cu o femeie care venea dincolo de sârma ghimpată a lagărului și sădea cartofi, apoi îi prășea și deținuții o rugau să mai vină, să vadă măcar de departe o femeie făcând ceva, Victor Teleucă, de exemplu, recunoștea: „Nu-mi imaginez cum ar fi redat aceste scene... neorealiștii din cinematografia italiană” [7, p. 3].

Dragostea este un mister, un dar al sacralității în „Taina primei nopți”. Destăinuirile făcute sub presiunea amenințărilor cu moartea îl duce pe omul cu ochelari la revelația că a comis imaginar o profanare, un act de pângărire a ființei iubite („de parcă își dase soția pe mâinile lor”), ceea ce îl face să-și pună capăt zilelor. În „Damen-vals”, dimpotrivă, dragostea e profanată și politizată, e în definitiv un rezultat al totalurilor „întrecerii socialiste”, cu întocmirea de liste de o sută de bărbați frunțași și o sută de femei frunțașe, cu profanarea instinctelor erotice, cu împerecheri pentru noi colonii-grădinițe. Într-o altă secvență din „Pe traseul siberian” dragostea platonică este tratată ca o infrațiune. prezintă pe viu imaginea caleidoscopică a unui roman al exilului. De altfel, unele subiecte din aceste proze au fost deja preluate în romanul „Temă pentru acasă” (2009) de Nicolae Dabija.

Referințe bibliografice

1. Mititelu, Oxana. *Singuri în fața lui Moloh. Totalitarismul comunist în literatură*. Studiu monografic, 2013, p. 96.
2. „Literatura română contemporană din Republica Moldova”. Chișinău, 1998, p. 322.
3. Saka, Serafim. *Basarabia în Gulag*. Chișinău, Editura Meridianul 28, 1995.
4. Marinat, Alexei. *Scrieri alese*. Chișinău, Editura Hyperion, 1991.
5. Marinat, Alexei. *Călătorii în jurul lumii*. Chișinău, Editura Prut Internațional, 2004.
6. Dabija, Nicolae. *Tema pentru acasă*. Chișinău, Editura Literatura și Arta, 2012.
7. Teleucă, Victor. *Dramatica singurătate dintre eu și lume*. În: Moldova Suverană, 1998, 16 iunie, p. 3.

Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)

Tatiana Butnaru

**ARHETIPUL ȘARPELUI ÎN POEZIA EPICĂ POPULARĂ:
O VIZIUNE SINCRETICĂ DE INTERPRETARE**

Printre reprezentările și sugestiile mitice cu o vastă sferă de circulație în epica populară, șarpele constituie un simbol arhaic totalizator, care persistă mai mult în credințe, superstiții, legende și care variază de la o specie folclorică la alta, în funcție de anumite probleme, situații, viziuni și semnificații artistice.

Folcloriștii au încercat nu o singură dată să explice simbolismul șarpelui și să-l încadreze în „granițele dintre materie și spirit” [1, p. 180], să-l prezinte drept „o întruchipare a materiei primare, a pământului și a apei, a amestecului dintre fenomenele naturii” [1, p. 180]. Este vorba de un fond mitic arhaic, trecut printr-un îndelung proces de generalizare, de amplificare a esențelor și de accentuare a motivațiilor psihologice, având tangențe cu niște arhetipuri mitice din imaginația populară. Mai multe specii ale creației folclorice aprofundează o tematică complexă, legată nemijlocit de mitologia șarpelui, găsindu-și expresie printr-o polaritate estetică și existențială specifică. În această ordine de idei, se poate vorbi de un context mitologic, care a dat naștere unui bogat material factologic, orientându-ne spre niște simboluri arhetipale apropiate de „viziunea prin suflet a unui fenomen primar” [2, p. 35]. În ultimă instanță, toposul șarpelui se manifestă prin niște valori epice și narative ce reflectă o realitate fabuloasă; se impune prin necesitatea primordială de a explica originea lucrurilor și a fenomenelor din natură, de a viza o sferă arhetipală, dictată de ritmurile primare ale existenței; este imboldul spre sâmburele germinatoriu al universului; dezvăluie „dialectica binelui și a răului universal” [1, p. 18].

Binecunoscutul subiect despre un voinic și șarpe este atestat, în special, în epica eroică arhaică. Aici este descrisă, așa cum încearcă să ne convingă acad. V. Gațac, „scena înfruntării unui crud monstru”, redat cu trăsăturile sale tipologice individualizatoare:

*Șarpe lung cu solzii vrezii,
Nici să-l vezi, nici să-l visezi* [3, p. 18].

Acțiunea malefică a șarpelui din exemplul enunțat se încadrează în planul unor funcții epice cu vădit substrat mitic. În acest context, șarpele este asemuit cu o alegorie hiperbolică a răului, iar voinicul transpare în ipostaza unui viteaz de poveste. Analiza comparată a mai multor texte din epica arhaică presupune „un impact eroic”, voinicul, luptând cu șarpele, se încadrează într-o tematică marcată de niște nuanțe magice și conotații mitice individualizatoare. Triumful binelui asupra răului spre care înclină mesajul scrierilor

respectiv devine un model ipotetic, simbolul emblematic al unui spațiu mitic vizionar, este o modalitate de a privi lumea, de a aprecia valorile ontologice ale existenței. În același timp, acțiunea malefică a șarpelui relevă o ambianță existențială specifică, este personificarea unui cadru natural văzut în dimensiunile descriptive ale imaginației populare, unde, după cum precizează în continuare V. Gațac, „prefigurează stihiiile dușmănoase ale naturii” [3, p. 18] și vieții sociale. Miezul textelor folclorice aflate în circulație sunt determinate de o structură mitică arhaică, unde înfățișarea luptei cu șarpele capătă niște tonalități epice majore. Înfrângerea monstrului este redată în cel mai autentic spirit al cântecului eroic și exprimă o culminație a bărbăției și sacrificiului. Astfel, la chemarea voinicului aflat „în gura de șarpe”, adică în preajma primejdiei, acesta va fi salvat de un

*...Tânăr huțman,
Pui de moldovan,
Viteaz și hiclean* [3, p. 85].

Înfrângerea monstrului este redată prin niște imagini dinamice, care într-un fel sau altul, aprofundează victoria omului asupra unor condiții existențiale malefice, proclamă valorile general-umane autentice.

Deznodământul specific este prefigurat în funcție de modele epice narrative, iar „patosul epic mare al luptei eroice redată idealizat” [4, p. 8] va fi substituit treptat prin niște forme noi. Reprezentările malefice prescrise din complexul mitico-ritualic original se manifestă printr-un joc al imaginației și fanteziei populare. În cele din urmă, firele narrative sunt influențate de o finalitate etică și capătă o orientare spre niște zone existențiale de alternativă, așa cum, bunăoară, se prezintă în *Sora otrăvitoare*, care își omoară fratele cu veninul strâns într-un pahar „de la un zmau” aflat într-un „petec de chirău”. Din acest complex arhaic s-au dezvoltat niște structuri independente, căpătând alte semnificații și forme de transfigurare. Fenomenul poate fi demonstrat în baza diferitor subiecte individualizate în cadrul eposului folcloric, atât din punct de vedere tematic, cât și prin natura sau amploarea suflului epic. Deosebirile ce s-au cristalizat între diferite forme și specii folclorice rezultă din însăși esența materialului folcloric, sunt influențate de conotațiile istorice, care au favorizat apariția și evoluția acestora. Este ceea ce Gh. Vrăbie numește „estetică diferențială” [5, p. 28], de care trebuie să ținem cont la estimarea unor imagini și simboluri de un substrat mitologic străvechi, orientate spre niște modificări succesive, ceea ce asigură flexibilitatea speciilor din eposul popular.

Dacă revenim la valoarea arhetipală a șarpelui, el poate fi atestat nu numai în epica eroică arhaică, dar și în celelalte forme-specii ale „cântecului bătrânesc”, acestea fiind „aranjate în ordinea apariției (nașterii) în timp, creșterii materialului poetic” [4, p. 8]. De menționat, atestările similare ale subiectului folcloric amintit nu mai prezintă șarpele drept „un monstru”, așa cum am încercat să demonstrăm în aserțiunile de mai sus, dar are loc o „remediere” stilistică și funcțională. Reprezentările simbolice baladești vor imprima arhetipului mitic al șarpelui o coloratură deosebită. Astfel, el devine expresia

unui concept existențial, este „un adevărat model simbolic în concepțiile și reprezentările arhaice despre univers”, „un arhetip al ambiguității specifice tuturor simbolurilor fundamentale și o ilustrare vie a anulării sau contopirii contrariilor în gândirea arhaică” [1, p. 180]. Diferențele de funcționalitate și inițiere mitologică prevăd niște mutații stilistice sau compoziționale, care se produc în sfera imaginarului. De aceea, toposul șarpelui se profilează printr-o orientare conceptuală, etică, estetică, gnoseologica și capătă un caracter sincretic. Narațiunea epică oscilează între fantastic și real, iar elementul de ficțiune aprofundează o situație dramatică prin esență:

*Foaie verde a bobului!
Pe marginea drumului, of,
Sub tulchina pomului,
Stă un șarpe-ncolăcit, of,
Și îl sughe pe-un voinic [6, p. 172-173].*

Episoadele descrise sunt caracteristice eposului universal și relevă tendința de a crea o lume cosmică, neordinară, contradictorie. Voinicul înghițit sau sugrumat de șarpe „jumătate l-o mâncat, jumătate nu-l mai poate”, este împlinirea blestemului matern:

*Mânca-ți-ar șarpia carnea,
Cum îmi mănânci tu inima,
Suge-ți-ar șerpele sângele tău,
Cum îmi sugi tu pieptul meu... [7, p. 190-191],*

iar prin asociație metaforică, se poate subînțelege fatalitatea destinului uman aflat sub puterea malefică a blestemului. A. Fochi atestă, în această ordine de idei, „o concepție tipic sud-est europeană”, care relevă „credința în eficacitatea blestemului” [8, p. 13]. Este vorba de un blestem funcțional, similar cu cel din balada **Voichița**, fiind contaminat „cu specifice accente ale unui anumit sentiment al destinului” [9, p. 125]. Soarta omului este prefigurată în șarpe, „fiecare om are șarpele său” [10, p. 99], care în cele din urmă, îi sugrumă existența. Resemnarea celui înghițit de șarpe, adică aflat sub puterea nefastă a destinului, este de sorginte mioritică și oferă noi orizonturi de interpretare a lumii, a cosmosului existențial, fiind privit în raport cu misterul trecerii și complexitatea problemelor de viață.

Într-un „Dicționar de simboluri”, M. Ferber atribuie șarpelui noi nuanțe și îl apreciază drept un „simbol al eternității”, „simbol al veșniciei”, [11, p. 271], „Marele șarpe Veșnicia” [11, p. 272], o metafora din **Daimonul lumii**, are legătură directă cu interiorizarea dramatică din scrierile baladești, prevede esențializarea universului sufletesc al omului. Semnificația fatidică a șarpelui încearcă să substituie așa-zisa „metaforă a înghițirii” [10, p. 211], printr-o coerență lăuntrică cu alte viziuni și semnificații din sfera creativității populare. Șarpele „încolăcit” în jurul eroului, așa cum ni se co-

munică în mai multe forme baladești, îl „suge” și îl strivește fără milă. Fenomenul de inițiere și resurecție mitică are deschidere către niște zone arhetipale, unde substratul arhaic este marcat de scene și întâmplări corelative. „Ne aflăm în fața unui topos deosebit de interesant, subliniază M. Coman, acela al șarpelui care înghite doar pe jumătate un cerb sau un tânăr erou. Imaginea apare în colinde, basme și balade, acțiunea șarpelui fiind întotdeauna identică: „el sugă pe voinic de putere” [12, p. 185], cu alte cuvinte, îi „devoră” existența. Or, așa cum încearcă să demonstreze în altă parte autorul respectiv, șarpele ar mai putea întruchipa „corespondentul din natură al omului și depozitarul mitologic al soartei sale” [10, p. 99].

În balada *Milea*, arhetipul șarpelui este dirijat de o logică mitică interioară, el se încadrează într-un „salt ontologic” cauzat „de un ritual magic” [12, p. 187]. Aflat într-un „impas existențial”, „cu șarpele în sân”,

*Șerpele mă-ncolăcește,
Cu venin mă otrăvește* [13, p. 58-59],

Milea cere ajutorul celor apropiați, mama, tatăl, fratele, sora, dar aceștia îl refuză, ceea ce amplifică gravitatea situației. Narațiunea este determinată de un moment funcțional, care se manifestă printr-o situație de încordare și maximă tensiune dramatică:

*Decât, Milea, fără mână,
Mai bine eu fără tine* [13, p. 58-59].

În cele din urmă, Milea se adresează iubitei, care va răspunde chemării eroului.

*Bagă-mi, puică, mâna-n sân,
Scoate-ni șerpe cu venin!* [13, p. 58-59].

Și va dirija narațiunea epică spre dezvoltarea sensului ei fundamental, „proba iubirii”, sacrificiul prin dragoste. Balada ia în dezbatere o problemă etică și, în conformitate cu aserțiunile aceluiași cercetător, prezintă „o prescripție etică, o anumită viziune colectivă despre normele de funcționare ale societății” [12, p. 182].

Metaforele și simbolurile poetice au deschidere către un spațiu de valori circumscrise printr-o viziune inițiativă, sunt orientate spre estimarea unor sensuri primordiale, cu un substrat mitologic străvechi. Drama lui Milea se desfășoară într-o atmosferă marcată de miracole și are tangență cu fabula unor legende biblice, în care motivul arborelui consacrat amplifică coloratura sacrală a inițierii mitice:

*Uite asară m-am sculat
Sub un pom mare, rotat,
De flori dalbe ’mpodobit
Și la vârfuli măciucat, –*

*Măciucile de argint,
 Că n-am văzut de când sunt,
 Nici pe cer, nici pe pământ,
 De când maica m-a făcut.
 Vântul din jos c-adia,
 Florile se scutura
 Și-un șarpe'n sân îmi intra –
 Un șarpe-balaure [14, p. 163].*

Arborele cosmic, omniprezent în această ipostază existențială a eroului, exprimă inițierea într-o situație specifică de viață, interpretată fiind drept „un axis mundi”, un „loc de contact între sacru și profan, punct de intruziune a lumii fabuloase cu cea cotidiană” [12, p. 183]. Atât în variantele baladei *Milea*, cât și în unele specii adiacente, colinde sau cântece bătrânești, arborele cosmic are menirea de a reda un peisaj natural privit sub un unghi specific al raportului dintre mit și realitate și, după sugestia lui R. Vulcănescu, își trage originea „din mitologia arhaică dacică și daco-romană” – prin aceasta explicându-se „sentimentul comuniunii dintre plantă și om” sau „mitul codrilor și al arborilor sacri” [15, p. 82]. *Milea* adoarme într-o ambianță arhetipală, „sub un pom mare, rotat” sau „un măr mândru-nflorit”, iar prin aceasta este circumscrisă dedublarea eroului în cadrul unor situații și stări ontologice existențiale. Mai bine zis, are loc integrarea sa într-un spațiu mitic, condensat până la saturație de niște resorturi și trăiri sufletești de excepție, ceea ce amplifică ideea înfloririi, a germinației totalizatoare, așa cum se întâmplă deseori în mai multe scrieri folclorice, bunăoară în colindele populare. De exemplu:

*Nici n-a nins, n-a viscolit,
 Vânt de vară ne-a bătut,
 Flori de măr s-au scuturat,
 Peste noi, peste-amândoi [16, p. 40].*

În ambele cazuri asistăm la un spectacol ceremonial, de o pronunțată efervescență lăuntrică, unde participă deopotrivă atât elementele cosmosului, cât și cele pământești. Căderea florilor de măr peste eroii adormiți nu semnifică altceva decât un „simbolism cristologic”, „ideea statorniciei din veac a ritmurilor primare ale vieții” [17, p. 27]. Se are în vedere personificarea germinativă a naturii, înțeleasă în succesiunea sa dialectică, revelația mitologică de reintegrare într-o ambianță sacră, unde predomină armoniile primare, iar geniul popular contribuie la redarea „unei stări primare, geomorfe a vieții pe pământ, reprezentată prin asocierea vegetalului” [18, p. 55].

Odată ce imaginea somnului în sânul naturii, într-un spațiu vegetal, capătă o accepție mitico-ritualică, printre numeroasele semnificații ce i le conferă mentalitatea populară, ar mai putea exprima „norocul sau nenorocul omului” [17, p. 307]. Arborele cosmogonic și orizontul floral vor transpune personajul baladesc într-o zonă a misterelor,

a resorturilor mitice, are loc suprapunerea diferitor tărâmurii ontologice. Declanșarea stărilor și trăirilor sufletești ale eroului se afla sub semnul interdicției mitice, de aceea la un moment dat, el este marcat de „formula imposibilului” [19, p. 138], redată metaforic prin șarpe. Este „o magie a realului” [20, p. 3], identificată cu aspectele primare ale vieții și materiei, cu perenitatea unui mit solar existențial. În această ambianță sacrală, arhetipul șarpelui ar putea fi substituit prin formele alegorice ale mitului și privit în corelație cu germinația naturii și a universului.

În *Dicționarul antichităților grecești și romane*, mitologia șarpelui este interpretată în legătură cu existența și cultul zeului Sabazios, „un zeu al vegetației și fertilității naturii” [21, p. 190-191]. Se creează impresia că, la un moment dat, eroul din balada *Milea* se află în contact direct cu încarnarea simbolică a „zeului-șarpe” și cultul lui Sabazios, „un șarpe – balaur cu solzii de aur”, înzestrat cu puteri miraculoase. Mai poate fi sugerată ideea că „zeul-șarpe” domină prin prezența sa tutelară anturajul selenar al cosmosului, universul terestru, el își găsește transfigurare într-o „lumină” arhetipală orientată spre nucleul interior al existenței, spre o fenomenologie a spiritului cu o vastă sferă de cuprindere a identităților mitice. Astfel, într-o formă baladizată a textului respectiv, sunt depistate versurile:

*Acolo-n vale într-o grădină,
Se zărește o lumină, mumă,
Parcă-i raza soarelui , măi,
Dar nu-i raza soarelui,
Ci sunt ochii șarpelui, mumă* [22, p. 43].

„Raza soarelui” și privirea inițiativă „din ochii șarpelui” presupune o complexitate de asociații metaforice cu un înțeles sublim. Recuperarea straturilor mitice are loc prin medierea metaforică a luminii, care variază în funcție de caracterul arhetipal al sensurilor folclorice și oscilează de la viziunea mitică spre cea metafizică, spre o concepție apropiată de miezul filozofiei populare. Este conturat un diapazon empiric al cunoașterii umane, în care legătura dintre om și tainele universului se manifestă într-o procesualitate continuă.

Numeroasele interpretări semiotice și estetice despre arhetipul mitic al șarpelui nu sunt epuizate, demonstrând cu perspicacitate gândul că eposul folcloric este „un sistem deschis” [23, p. 103], un domeniu în continuă resurrecție și evoluție, capabil de a păstra și a menține valorile perene ale spiritualității populare cu durată sigură în timp.

Referințe bibliografice

1. I. Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*. Timișoara, Editura Amarcord, 1994.

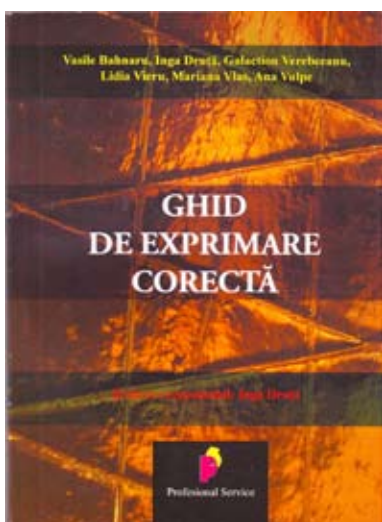
2. D. Bălăieț, *Eterna regăsire*. București, Editura Cartea Romanească, 1979.
3. *Eposul eroic*. Alcătuirea, articolul introductiv și comentariile de V. Gațac. Chișinău, Editura Știința, 1983.
4. *Ce este cântecul bătrânesc?* În: *Cântece bătrânești ale romanilor. Cântece istorice*. Antologare, introducere, glosar, comentarii: Grigore Botezatu, Andrei Hâncu. București-Chișinău, Editura Litera Internațional și Grupul Editorial „Litera”, 2003.
5. Gh. Vrabie, *Din estetica poeziei populare românești*. București, Editura Albatros, 1990.
6. AAȘM, 1968, ms.179, Frecăței (Limanscoe)-Reni-Odesa, inf. Elizaveta Balaban, 76 ani, culeg. A. Hâncu.
7. AAȘM, 1968, ms. 179, Frecăței-Reni-Odesa; inf. Teodora Ghețoi, 43 ani, culeg. A. Hâncu.
8. A. Fochi, *Coordonate sud-est europene ale baladei populare românești*. București, Editura Academiei, 1975.
9. A. Hâncu, *Geneza Mioriței – mit și realitate*. În: *Revista de lingvistică și știință literară*, 1993, nr. 5.
10. M. Coman, *Bestiarul mitologic românesc*. București, Editura Fundației Culturale Romane, 1996.
11. M. Ferber, *Dicționar de simboluri literare*. București-Chișinău, Editura Cartier, 2001.
12. M. Coman, *Izvoare mitice*. București, Editura Cartea Romanească, 1980.
13. AAȘM, 1950, ms. 30, Borisovca-Tatarbunar, inf. I. Moșu, culeg. I. Potângă.
14. *Vezi: Balada populară*. Alcătuirea, articolul introductiv și comentariile de A. Hâncu. Chișinău, Editura Știința, 1976.
15. R. Vulcănescu, *Mitologia romană*. București, Editura Academiei, 1985.
16. AAȘM, 1967, ms. 176, Cartal (Orlovca)-Reni-Odesa, inf. D. Reuțoi, 22 ani, culeg. E. Junghietu.
17. A. Fochi, *George Coșbuc și creația populară*. București, Editura Minerva, 1971.
18. A. Rusu, 15 iunie. În: *Mihai Eminescu. Buletin. Serie nouă*, 2005, nr. 2.
19. N. Roșianu, *Eseuri despre folclor*. București, Editura Univers, 1981.
20. M. Cimpoi, *Magia realului*. În: P. Boțu. *Scrieri alese*. Chișinău, Editura Literatura artistică, 1985.
21. Apud: M. Coman, *Izvoare mitice*. București, Editura Cartea Romanească, 1980.
22. AAȘM, 1968, ms. 178, Frecăței-Reni-Odesa, informator Ana Bunulu, culegător Gr. Botezatu.
23. T. Crețu, *Etnosul folcloric – sistem deschis*. Timișoara, Editura Facla, 1980.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

RECENZII

Vasile Bahnaru, Inga Druță, Galaction Verebceanu, Lidia Vieru, Mariana Vlas, Ana Vulpe. *Ghid de exprimare corectă*. Chișinău, Tipografia Profesional Service SRL, 2014, 132 p.

O CARTE DE RAFTUL I

Recomand tuturor cartea *Ghid de exprimare corectă*. Lucrarea prezintă cele mai frecvente greșeli care apar în audiovizualul național și cele mai serioase dificultăți ale limbii române. Astfel, în anii 2011, 2012 și 2013, la inițiativa *Consiliului Coordonator al Audiovizualului*, o chipă de experți de la Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, în număr de 6 (dr. hab. Vasile Bahnaru, dr. hab. Inga Druță, dr. Ana Vulpe, dr. Galaction Verebceanu, Lidia Vieru, Mariana Vlas) a monitorizat unele posturi de televiziune și de radio din Republica Moldova. În special, au fost urmărite sub aspect lingvistic emisiunile de știri, emisiunile matinale de divertisment, filmele dublate sau cu subtitrări, mesajele scrise (titluri, crawluri, subtitrări).

Ghidul de exprimare corectă reprezintă doar o sinteză a rezultatelor monitorizării și reflectă modul în care vorbesc prezentatorii, reporterii, editorii de programe.

Având ca sistem general de referință limba română în uzul ei literar, lucrarea este scrisă cu duct și mână sigură și se citește cu interes susținut. Înlănțuirea comprehensibilă a materialului, constituit în 8 paragrafe, abordează toate compartimentele limbii (ortografia, ortoepia, structura gramaticală morfosintactică, lexicul). Modul de prezentare a erorilor înregistrate și a variantelor corecte, cucerește prin simplitate și prin argumentare pertinentă, fiind accesibilă oricărui cititor.

Autorii, fără a neglija aspectul scrisului pentru „minte și inimă”, aduc la cunoștința cititorului interesat informații privind regulile gramaticale sau normele impuse de noul „Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române”, elaborat sub egida Academiei Române. 2005.

Fără a dezbate fiecare paragraf în parte și fără a mai insista prin diverse formule de „laudatio”, succinta prezentare a acestei lucrări se vrea un îndemn spre lectură. Vă invităm să parcurgeți această lucrare, căci, fără a ține seama de specializarea fiecăruia, veți găsi în paginile ghidului elemente de referință indispensabile oricărei abordări viitoare sau, cel puțin, subiecte susceptibile de interes.

Lucrarea se adresează, deopotrivă, jurnaliștilor, formatori de opinie, care, prin profesie practică, sunt, în același timp, moderatori și modelatori ai limbii române actuale, dar și tuturor celor preocupați constant de cultivarea limbii, interesați să vorbească și să scrie corect în limba română, în conformitate cu normele în vigoare.

Garantăm că după ce veți parcurge această carte, corectitudinea va deveni un blazon al fiecărui cititor!

Viorica Răileanu
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

**Anatol Eremia. Studii de sociolingvistică și onomastică.
Chișinău-Iași, Tipografia Elan Poligraf SRL, 2016, 284 p.**

Lingvistul Anatol Eremia a încheiat anul academic 2016 cu rezultate deosebite – cinci volume de carte editate, eveniment de rezonanță în condițiile noastre de astăzi. Sunt lucrări originale, inedite și de incontestabilă valoare științifică. Titlurile lor vorbesc de la sine: *Studii de sociolingvistică și onomastică* (Chișinău-Iași, 2016, 284 p.); *Atlasul hidronimic al Republicii Moldova* (Chișinău-Iași, 2016, 185 pag.); *Tezaurul toponimic românesc. Arealul Cahul* (Chișinău-Iași, 2016, 246 p.); *Tezaurul toponimic românesc. Arealul Cantemir* (Chișinău-Iași, 2016, 226 p.); *Județul Cahul. Dicționar enciclopedic* (Chișinău, 2016, 430 p.). Studiile însumează un volum total de 1371 de pagini.

Anatol Eremia este bine cunoscut în lingvistica românească: doctor habilitat în filologie, profesor cercetător, coordonator de proiecte științifice la Institutul de Filologie al AȘM. A editat peste 500 de lucrări în teoria și practica lingvisticii contemporane, inclusiv 30 de monografii, broșuri, dicționare, ghiduri informative și normative. Aceste rezultate, astăzi recunoscute și apreciate de specialiști, le-a obținut prin cercetarea în profunzime a literaturii de specialitate, prin utilizarea bogatelor informații din sursele documentare și de arhivă, prin efectuarea cercetărilor onomastice de teren în aproape toate localitățile din spațiul geografic pruto-nistean și în regiunile de la est de Nistru. Materialele colectate au fost sistematizate alfabetic, cronologic și tematic și depozitate în două fișiere capitale, astăzi aflate în posesia Institutului de Filologie: *Fișierul toponimic general* și *Cartoteca termenilor entopici*. Fondurile toponomastice create i-au servit savantului ca bază informativ-documentară în munca de reglementare lingvistică a numelor noastre de localități și a denumirilor de străzi din orașele și satele din republică.

Lucrarea prezentată este o culegere de studii ce pune în discuție importante probleme de teorie lingvistică și aplicativ-practică. Compartimentul „Sociolingvistică” cuprinde studiile: „Unitatea lingvistică românească”, „Mărturii ale unității de limbă și istorie a românilor”, „Limba română – factor primordial în procesul de integrare și consolidare a societății”, „Patimile limbii române în autonomii”, „Motivația lingvistică: aspecte sociale, culturale, istorice”.

Expunem succint principalele opinii și idei ce vizează cele mai stringente probleme care frământă astăzi lumea științifică și societatea noastră. Referindu-se la mult

discutata „limbă moldovenească”, autorul constată că acest fals glotonim a fost inventat de autoritățile țariste încă la începutul sec. al XIX-lea, fiind legiferat apoi de autoritățile sovietice în 1924, odată cu formarea RASS Moldovenească, și promovat cu insistență după 1940, când a fost formată RSS Moldovenească în cadrul URSS. Consecințele politicii de inspirație stalinistă, menționează autorul, au avut repercusiuni nefaste asupra limbii și culturii noastre: ridicarea la rang de limbă literară a unor subgrupuri de graiuri marginale, prigonirea termenilor standard din limba scrisă și vorbită și înlocuirea lor cu termeni rusești sau cuvintele neaoșe moldovenești, divagațiile de ordin gramatical și ortografic la toate nivelurile, interzicerea folosirii în lucrările științifice locale a trimiterilor și citatelor din lucrările autorilor români etc. Sunt de reținut concluziile autorului: prin dispoziții și directive oficiale limba nu poate fi restructurată, nu i se poate schimba caracterul obiectiv și statutul ei natural firesc; din primul mileniu românii și-au zis pe nume *români* și *română* le este limba pe care o vorbesc de aproape două milenii.

Drept dovadă a unității de limbă și istorie a românilor de pretutindeni este și onomastica. Românitatea toponimiei basarabene se manifestă sub multiple aspecte: etimologic, derivațional, lexical-semantic, gramatical, geografic-teritorial. Contactele cu alte limbi și dialecte locale, afirmă autorul, n-au afectat sistemul onomastic propriu, ele având drept rezultat doar niște preluări de nume, dar și acestea ulterior adaptate și acomodate la normele limbii române.

După cum se știe, în 1989 limba română a fost declarată limbă oficială de stat pe teritoriul Republicii Moldova, dar, cu părere de rău, ea nu a fost respectată conform legii de înșiși cei care au investit-o în drepturile sale legitime. Dovadă sunt evenimentele ce au urmat: definirea limbii de stat prin falsul glotonim „limba moldovenească”; lichidarea cursurilor de învățare a limbii oficiale de către cadrele de conducere și de către specialiștii alofoni care, în virtutea funcției de serviciu, vin în contact direct cu populația; desființarea Departamentului de Stat al Limbilor, a cărui misiune era supravegherea funcționării limbii de stat în toate domeniile și sferile de activitate publică etc. Autorul vine cu propunerea să se examineze funcționarea limbii oficiale și să se determine atitudinea față de limba de stat a autorităților administrației publice din autonomii, să se elaboreze un program de activități și acțiuni concrete în vederea repunerii în drepturile sale firești a limbii oficiale în întreg teritoriul republicii.

Un studiu aparte este consacrat motivației în sistemul limbii sub aspectele sale inerente: sociale, culturale, istorice. Relevante sunt observațiile autorului. Motivația în lingvistică are la bază conceptul universal conform căruia varietățile materiale, stările și schimbările în natură și societate sunt efecte ale unor anumite cauze precedente. Cauzalitatea reprezintă unul dintre principiile fundamentale ale gândirii și logicii. Între cauză și efect există un raport obiectiv și necesar, în sensul că fiecărui efect îi corespunde o cauză sau mai multe cauze și că fiecare cauză poate fi efectul unei cauze anterioare, procesul ca atare reprezentând un lanț nesfârșit de cauze și efecte.

În lumina acestor postulate logice și filozofice sunt tratate în lucrare problemele teoretice ale motivației în raport cu procedeele denominației obiectelor, fenomenelor și însușirilor din realitate. Sunt puse în evidență tipurile de motivație lingvistică

și extralingvistică, corelația dintre componentele dihotomiei lexical-derivaționale *motivată – motivant*, principiile și mijloacele denominației lexicale, dinamica motivației în timp și spațiu. Investigațiile în acest domeniu sunt calificate în lingvistica actuală drept studii de pionierat.

Și compartimentul „Onomastică” include studii și cercetări cu caracter divers, multilateral: „Premise teoretice în studiul toponimiei”, „Identitatea toponimică românească”, „Valorificarea patrimoniului onomastic național”, „Lexicul social-istoric în toponimia basarabească”, „Hidronimia pruto-nistreană”, „Toponimia de origine entopică”, „Fauna carpatină în onomastica și tradițiile populare românești”, „Ortografierea numelor geografice”.

Cercetările efectuate converg în următoarele concluzii de esență, fundamentale. Onomastica este o disciplină lingvistică, înrudită cu istoria limbii, lexicologia, derivatologia, etimologia, dialectologia și nemijlocit legată de istorie, etnografie, geografie. Toponimia, ca ramură a onomasticii, trebuie studiată în primul rând de lingviști, cu aplicarea metodelor lingvistice de studiere: comparativ-istorică, tipologică (în plan lexical-semantic și structural-derivațional), cartografică, statistică etc. Adecvate sunt și principiile de abordare a problemelor de toponimie: sincronic (static, pe orizontală în timp) și diacronic (istoric, pe verticală în timp). Studiul sincronic și cel diacronic în toponimie nu se exclud, ci se completează reciproc, pentru că limba, în general, funcționează sincron și se constituie diacronic, pentru că sincronia există în diacronie, iar diacronia se compune din mai multe stări sincronice succesive.

Noutatea studiului despre hidronimia pruto-nistreană constă în utilizarea unui material de fapte inedit, colectat pe teren din graiul viu al populației, dotat documentar și fondat din punct de vedere științific, precum și în modul de descriere și de prezentare a fenomenelor și faptelor, în multitudinea de principii și metode de cercetare în hidronime. Investigațiile efectuate în acest studiu au fost pe larg desfășurate în lucrarea deja nominalizată – „Atlasul hidronimic al Republicii Moldova”, în ambele lucrări fiind puse în evidență următoarele obiective: a) identificarea unităților hidronimice actuale și istorice pe baza informațiilor colectate prin anchete de teren și din surse documentare; b) localizarea obiectelor hidrografice pe baza surselor informative istorice, cartografice etc.; c) descrierea obiectelor hidrografice cu indicarea parametrilor geomorfologici: pentru râuri – locul de unde izvorăsc și unde se varsă, lungimea și direcția cursurilor de apă, afluenții principali; pentru lacuri, iezere, bălți – poziția față de localitățile învecinate, dimensiunile spațiale; d) stabilirea vechimii denumirilor de obiecte hidrografice, cu trimiteri la primele atestări documentare; e) determinarea originii lingvistice a hidronimelor, arătându-se formele lor inițiale, intermediar-evolutive și actuale; f) analiza structural-derivațională a hidronimelor formate pe teren propriu, în limba română; g) evidențierea particularităților fonetice și gramaticale ale hidronimelor de diferită origine; h) determinarea ariilor de răspândire teritorială a diverselor categorii de nume și fenomene hidronimice.

Toponimia, ca totalitate a numelor de locuri și localități, reflectă cu fidelitate principalele momente din viața materială și spirituală a oamenilor: ocupațiile, obiceiurile,

tradițiile, credința. Unele denumiri evocă evenimente, fapte și întâmplări demult petrecute, altele redau starea socială, fiscală și juridică a locuitorilor. Pe baza toponimiei istorice se poate stabili vechimea populării unui teritoriu, tipul și locul aflării vechilor așezări omenești, sistemul rutier de altă dată, diversele contacte etnoculturale și lingvistice între populațiile conlocuitoare. Numeroase sunt toponimele ce redau particularitățile fizico-geografice și naturale ale terenului. Numele topice reprezintă adesea cuvinte și forme rar folosite în limba curentă sau demult ieșite din uz. Fiecare nume, fiecă denumire comportă un anumit conținut semantic, ne comunică o anumită informație lingvistică, istorică, geografică etc. De aici interesul sporit față de toponimie din partea specialiștilor din diferite domenii ale științei. Aceste aspecte, repere și obiective au fost abordate și, în toată deplinătatea, și-au găsit soluționare în compartimentul dedicat onomasticii.

Îndemnul autorului este ca tinerii cercetători să studieze minuțios și sub toate aspectele nomenclatura topică locală, iar noi, cu toții, să utilizăm numele noastre proprii în formele lor autentice și corecte, să le păstrăm intacte, așa cum ni sau transmis din generație în generație, strălucite de înțelepciunea poporului, întru binele și folosul urmașilor, întru memoria strămoșilor.

Lilia Stegărescu
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Marcu Gabinschi

**O DISCUȚIE IMPUSĂ AUTORULUI
(Apropo de antroponimia Odesei)**

A discussion thrust upon the author concerning the family name of Odessa

Abstract. The paper reproduces the author's article rejected recently by the journal „Akademos” of Chișinău and analyses the two references on which the rejection was based.

Keywords: Moldova, Odessa, family names, adaptation.

Inițial acest articol a fost prezentat pentru publicare în revista „Akademos” din Chișinău sub titlul „O comunitate antroponomică dintre Moldova și Odesa”. La revistă însă a fost respins în baza a două recenzii anonime. Mai jos reproducem¹ textul articolului și analizăm amănunțit tezele celor doi recenzenți. Așadar reproducem mai întâi textul prezentat redacției:

După cum se știe, Odesa chiar din timpul întemeierii ei în anul 1794 (și fără să ținem cont de preexistentul oraș turcesc Yeni Dün̄ya „Lumea Nouă”, multinațional și el, ca și succesoarea lui) a fost un loc de confluență a reprezentanților diferitor popoare, care cel puțin în câteva generații își păstrau limbile proprii. Printre acești primi locuitori ai Odesei se găseau și moldovenii², fapt cunoscut (și celor ce nu s-au ocupat special de istoria orașului) de exemplu, din „Călătoria lui Oneghin” a lui Pușkin care menționează acolo, printre alți locuitori ai orașului, și pe moldoveni. Strofa, scrisă în 1825 și publicată în 1827, reflectă impresiile poetului din șederile anilor 1820, 1821 și 1823-1824, fiind deci o mărturie poetică a prezenței moldovenilor la Odesa deja la trei decenii de la întemeierea ei (deși, se înțelege, însăși apariția lor acolo n-a putut decât să aibă loc mai înainte, chiar în continuitate cu locuitorii din Yeni Dün̄ya).

În cele două secole ce au urmat, Odesa fiind un fel de „cuptor de topire” a diferitor națiuni, generațiile posterioare ale lor treceau la limba rusă, părăsind limba și conștiința etnică a strămoșilor, dar deseori păstrându-și (deși câteodată în formă mai mult sau mai puțin alterată), numele de familie. Acestea, fiind de cele mai dese ori identificabile

¹ Textul se reproduce exact cu singura rectificare a spusului câteodată din neglijență greșit (printre mai multe exprimări corecte ale aceluiași sens) „familie” în locul corectului „nume de familie”, fapt relevat pe drept cuvânt de către cel de-al doilea recenzent.

² Întrebuițăm doar acest etno- și glotonim potrivit aici, deoarece altul nu s-a aplicat niciodată în Odesa la populația respectivă. Confirmarea acestui fapt sunt numele de familie aduse aici, dar și denumirea sectorului orașenesc *Молдаванка*, cunoscut și în afara Odesei datorită folclorului și operelor unor scriitori de vază.

și acum, prezintă un anumit interes din punct de vedere istoric, dar și, ceea ce ne interesează, lingvistic, în special demonstrând căile de adaptare a antroponimelor la mediul aloglot. Pe lângă toate acestea, relevăm faptul că în prezenta lucrare pur lingvistică nu e vorba, nici pe departe, de vreo pretenție geopolitică, tot așa cum n-ar putea să o implice abundența de nume de familie rusești și ucrainene ale moldovenilor care nu se consideră nici ruși, nici ucraineni (vezi exemple mai jos). Iar majoritatea acelor purtători ai numelor de familie moldovenești cu care am putut sta de vorbă, nici nu știau de originea lor moldovenească și se socoteau ucraineni sau ruși.

Sursele noastre au fost diferite ziare locale, dar și cărțile de telefoane și alte liste ale locuitorilor, cum sunt cele afișate lângă porțile caselor, pe panourile de onoare, plăcile comemorative, dar și numeroasele contacte personale, orale și scrise, lucru ce a ținut mai mulți ani. Se înțelege că neavând la dispoziție lista completă a locuitorilor Odesei (și cu atât mai puțin a acelor zeci de mii de odesiți care au emigrat în ultimele decenii în alte țări), nu putem pretinde să dăm o descriere exhaustivă a situației. Totuși sperăm să aducem o contribuție în problemă.

În cursul muncii au fost strânse peste trei sute de nume de familii de proveniență sigură sau, în puține cazuri, foarte probabilă (în special fiind vorba de posibile etimologii multiple) moldovenească, nume pe care le prezentăm mai jos ca rezultate ale adaptării lor la mediul glotic rusesc.

În majoritatea cazurilor, numele în chestiune suferă anumite schimbări, date fiind deosebirile dintre fonetica și morfologia proprie și cea rusească, schimbări după care (sau constatându-se lipsa lor) clasificăm materialul de mai jos.

Ne bazăm, peste tot unde e posibil, pe material de origine neîndoielnică moldovenească. Deci excludem numele de familie ale odesiților răspândite și la moldoveni, dar care provin în mod evident din rusă, ucraineană sau din alte limbi, în care prototipurile lor sunt, de ex., *Белый, Бережан, Василенко, Воронин, Гаврилов, Дариенко, Демченко, Иванов, Комарницкий, Костенко, Котельник, Котовский, Лазарев, Мельник, Михайлов, Мокряк, Палей, Палий, Попович, Поповский, Раевский, Рудь, Соловьёв, Ткач, Чёрный, Шпак* ș.a., unele din ele având chiar sens apelativ în limba sursă, ca *белый* „alb”, *бережан* ucr. „locuitor de pe mal”, *котельник* „specialist în cazane”, *мельник* „morar”, *мокряк* rus. dial. „paznic care înnoptează în luntre”, *попович* „fecior de popă”, *ткач* „țesător”, *чёрный, чорний*, rus. și ucr. „negru”, *шпак* ucr. „graure” ș.a. Astfel de nume trebuie examinate într-o lucrare analogă cu cea de față, dar în sens contrar (privind est-slavismele ca surse de împrumuturi).

La fel, nu examinăm mai jos numele despre care nu e clar din motive obiective, dacă provin dintr-o sursă în cealaltă ori invers, sau dintr-o a treia sursă comună (turcă, polonă sau alta), de ex., *Балабан, Визир, Солтис (Солтус, Солтыс), Табак, Теллал, Терзи, Турк* ș.a.

Lucrarea de față fiind una pur lingvistică, ne abținem de excursuri, oricât de interesante ar fi, despre purtătorii numelor în discuție, cum sunt, bunăoară, Гинкул (Hâncu, adică Гинкулов, autorul unuia din primele cursuri de gramatică „valaho-moldavă”), Маринеско, renumitul erou, căpitan de submarină, Фульга, care s-a dovedit a fi în 1974

cel de-al milionulea odesit, Смынтына, rectorul Universității din Odesa ș.a. La fel, ne abținem de relatări despre contactele noastre personale cu purtătorii familiilor în cauză (inclusiv cu câțiva purtători ai numelui de familie *Молдавский*) etc.

Mai jos cităm toate numele de familie, chiar dacă au fost întâlnite la feminin, doar în formă masculină.

Urmărim mai întâi fenomenele fonetice, pe urmă cele gramaticale și derivaționale. Câteodată unul și același cuvânt prezintă interes sub diferite raporturi, de aceea e examinat de două ori. De exemplu, *Кода* (< *coadă*) figurează și ca exemplu de eliminare a lui *ă*, dar și a lui *oa*.

Așadar, numele de familie examinate demonstrează următoarele evoluții:

În majoritatea covârșitoare a cazurilor la baza adaptării în mediul rusesc stau formele limbii comune și literare. Doar în foarte puține cazuri sigure avem dialectisme moldovenesti ca *Будза*, *Джуган*, *Тиструга* ori *Трандасир*.

În **fonetică**, v o c a l i s m u l se prezintă în felul următor.

Cel mai consecvent se elimină fonemul *ă*: cu excepția singurului *Бэдэрэу*, neasimilat nici în plan morfologic, nu cunoaștem niciun caz de păstrare a acestui *ă* în moldovenismele rusești. De cele mai dese ori fenomenul e prezentat de substituirea (dacă nu avem omitere) desinenței femininului singular nehotărât. Omiterea am fixat-o într-un singur caz: *Друф*. În schimb, cea mai frecventă este aici substituirea lui *-ă* final prin *-a*, de ex., *Бешыляга*, *Будза*, *Гура*, *Доба*, *Кода*, *Кочёрба*, *Кустура*, *Лунга*. În afara acestui reflex al aparentului articol hotărât pentru substituirea lui *-ă* se folosește rar fonemul *-o*: cf. *-lă* > *-ло* în *Похило*, *Чикало*, fapt stimulat de existența substantivelor rusești în *-ило*, ca *дубило*, *светило*, *строило*, *шило* ș. a. Însă substituirea lui *ă* prin *o* nu o observăm în interiorul temelor cuvintelor; cf. *Балан*, *Барбер*, *Барбиер*, *Калараиш*, *Каприла*, *Крачун*, *Курпин*, *Магуран*, *Марар*, *Марарескул*, *Патрашко*. Mai rar în același rol apare fonemul *e*: cf. *Белян*, *Бербер* și *Петраиш*. În unele cazuri prin *a* se substituie câte doi de *ă* din temă și unul final: cd. *Барбанягра*, *Капацина* și *Тананика*.

Se elimină, deși mai puțin consecvent, fonemul *â*: cf., de ex., *Верлан*, *Капацина*, *Кирпа*, *Писларь*, *Сербул*, *Стенгач*, *Спинул*, *Тананика*. Totuși, câteodată acest *â* se păstrează ca în *Мындра* sau *Пырву*, și chiar de două ori, ca în *Смынтына*, ba și apare, credem, din cauza percepției imprecise a originalului de către alogloți ca în *Бышыляга* sau *Котыга*, iar *Мамалыга* e omonimul unui cuvânt apelandiv existent demult în însăși limba rusă.

Sfera examinată se caracterizează și prin eliminarea consecventă a diftongilor posterioare. Dintre aceștia, precum se știe, în mare măsură original (și deseori cam greu de pronunțat pentru alogloți) este *oa*. Nu cunoaștem niciun caz de păstrare a acestui *oa* în împrumuturile examinate, pentru care sunt caracteristice exemplele următoare: *Годонога*, *Кирток*, *Киртока*, *Кода*, *Нотен*, *Цопа*. Mai rar se întâlnește diftongul *ou*, care și el se alterează în moldovenismele rusești: cf.: *-ов-* din *Бовбалан* și *Бовнегр*.

Câteodată schimbările se datorează reducției lui *o* aton în *a* și a lui *e* în *i* în rusă, ceea ce duce la forme ca *Бардюжа*, *Батизат*, *Галаган*, *Рашкован* (dacă acesta nu e format de la toponimul *Ращов*) și invers: *Бочинский*, *Добижа*, *Качковал*, *Подурян* și *Троян*, iar pentru *e* > *i* cf. *Нигруца* sau *Уреки*.

În unele schimonosiri sporadice de nume e implicat și fonemul *u* pus în locul altor foneme, ca în *Барбулат*, *Бурдей* ori *Мукан* sau invers: *Домброван* sau *Фортуна*, iar în *Жугустрян* (de la *jugastru*) are loc asimilarea progresivă *u – u*. Pentru alte substituiri fonetice neregulate cf. *Боделан*, *Бышляга*, *Опри*, *Сирак* (cu *ea > a*) și *Улер* (cu *ie > e*). Toate acestea se datorează înregistrării necalificate, prin excelență din auzite, a numelor de familie în trecut.

Consonantismul implică mai puține schimbări. Putem constata câteva cazuri de redare a mold. *h* (la care nu se disting sonoritatea și surditatea) perceput ca fonem sonor și reflectat, ca și rusecul local *z* aspirat: cf.: *Булгак*, *Булгаков*, *Гарбуз* (dacă nu e din ucr. *гарбуз* „bostan”), *Годонога*, *Гоцул* și *Чегодарь*.

Alte schimonosiri fonetice sunt prin excelență individuale: Cf. *Качковал* (cu *ч* în locul lui *u*), *Марцафей* din *Marțafoi*, *Орза* din *Orzea*, *Розетти* (infl. din rus. *роза*), *Терземан* din *Terziman* ș. a. Iar *Тиструга* e datorat apropierii fonetice dintre mold. dial. *k'* și *t'*.

În reflectarea **morfologiei** originalului observăm următoarele:

Uneori masculinul singular se schimbă în feminin, ca în *Арнаута*, *Божура*, *Кодра* și *Корна* (dacă nu e din *coarnă*) și invers, ca în *Лингур* și *Тігаі*.

Mai variată e reflectarea articolului masculin singular *-ul*, care însă în numele de familie e prezentat de obicei de reflexul variantei colocviale *-u*. Formelor ca *Lungu*, *Scurtu* sau *Lupu*, *Ursu* nefiind comode de flexionat în rusește, li se preferă varianta în *-ул*.

Acesta este un tip foarte răspândit de nume de familie moldovenești rusificate. De ex.: *Албул*, *Бадюл*, *Барбул*, *Бирзул*, *Бодюл*, *Бончул*, *Гоцул*, *Жосул*, *Крецул*, *Лунгул*, *Лупул*, *Паюл*, *Радул*, *Ракул*, *Робул*, *Сандул*, *Сербул*, *Скуртул*, *Урсул*, *Юркул* (numele de origine obscură ca *Гензул*, *Креул* și *Стрецул* par a fi ori schimonosiri ale cuvintelor cunoscute ori adaptări ale unor cuvinte străine la tipul răspândit).

Mai rar numele masculin apare fără reflexul articolului, ceea ce tot îl face ușor de flexionat în rusă, ca și substantivele ei băștinașe: Cf., de ex., *Бач*, *Ботезат* (*Батизат*), *Жугустрян*, *Талмазан*, *Трандасир*, *Троян*, *Унгуриян*, *Царан*, *Цуркан*, *Яшан*. Rar de tot se face masculin de acest fel un feminin preonomastic, cum e *Ленц* (dacă e din *Lența* și nu din germ. poet. *Lenz* „primăvară”).

Și mai rar se păstrează *-u*, deși asta face cuvintele greu de flexionat în rusește, cf. *Албу*, *Греку*, *Думитриу*, *Кару*, *Кочу*, *Крецу*, *Лунгу*, *Парческу*, *Пырву*, *Робу*.

Câteodată numele de acest fel suferă niște complicații inutile datorate, poate, imitării altor limbi, cf. *Гроссул*, *Луппа*, *Луппол*, *Руссол*, *Сасс*, *Урсол*. Într-un caz *sui generis* observat, *Дойбан* avem împrumutul unui aparent singular care la origine era plural.

În sfera **derivării** constatăm următoarele:

Sufixul răspândit onomastic *-escu* se redă de cele mai dese ori ca *-ескул*, cf. *Антинескул*, *Герескул*, *Горескул*, *Марарескул*, *Негрескул*, *Савескул*, fiind deci un caz particular al redării lui *-u* prin rus. *-ул* (vezi mai sus). Ceva mai rar se întâlnește substituirea lui *-еску* prin *-еско*, ca în *Ионеско*, *Маринеско* sau *Сигалеско* (de notat alipirea, ca la temă, la numele de familie aloglot *Сигал*). Cât despre schimbarea,

existentă și ea, de tipul *-escu* > *-енко*, aceasta, spre deosebire de cazul lui *-escu* > *-енку*, nu întotdeauna e cu puțință de deosebit de ceea ce avem în tipul băștinaș ucrainean de familie ca *Петренко*.

Tipului *-escu* > *-еско* i se alătură ca analog tipul *-șcu* > *-шко* care însă e prezentat prin puține cazuri: *Вышко, Дмитрашко* și *Патрашко*.

Tipul de antroponime în *-aru* provenind de obicei din denumiri de specialiști (deși nu numai) e bine prezentat prin două varietăți de împrumuturi. Mai numeroase sunt formațiile în *-арь*. De ex., *Беженарь, Бланарь, Гивентарь, Кожухарь* (influențat de echivalența *sojos* – *кожух*, pe când **кожухарь* ca apelativ nu l-am găsit în rusă), *Оларь, Паскарь, Писларь, Ротарь, Цынцарь, Чегодарь*. Deși pronunțarea lui *-ар* nu prezintă greutăți pentru rusofoni (cf. *ар, нар, гектар* și multe altele), la redarea lui *-aru* și-a jucat rolul analogia cu rus. *-арь*, formant și el al mai multor nume de specialiști, de ex., *кобзарь, пушкарь, секретарь, шинкарь* ș.a. Dar există și, în mai puține cazuri, forme ca *Блидар, Паскар, Ротар*.

Sufixul *-ан(и)* se redă prin *-ан* sau *-ян*: cf. *Боцулан, Жосан, Жугустрян, Мунтян*.

Sufixul indeclinabil, indiferent față de gen, *-ache* sau *-achi*, deși se păstrează uneori neschimbat, se transformă câteodată în sufixul rusesc *-атый* (ca în *Васалатый* < *Vasilache*) sau ceva apropiat fonetic de el, ca în *Мазаратый* (< *Măzărache*), amândouă masculine. O schimbare analogă suferă și turcismul *-ci* și alomorfele lui (ca în *Топчий*). Să fi apărut oare în mod asemănător și *Фостий*?

Ca specii particulare ale adaptării de tipul *-ă>-a* pot fi relevate tipurile cu sufixele feminine *-iță* (cf. *Диордица, Каприца, Оприца*) și *-иță*: cf. *Беженуца, Негруца* sau *Нигруца, Телеуца*.

Există și câteva cazuri bazate pe sintagme atributive: cf. deja citatele cu alte ocazii *Бовбалан* și *Бовнегр*, dar și *Барбанягра*.

Prin multe exemple poate fi ilustrată derivarea antroponimelor cu sufixe slave pe baza temelor moldovenești: cf.: *-ин* (*Бужорин*), *-ев* (*Петрашев*), *-ов* (*Арнаутов, Булгаков, Долганов, Лупанов, Молдаванов, Мунтянов, Проданов, Ракулов, Реутов, Сандулов, Сасов, Сербулов, Сулаков, Топалов, Урсулов*), *-енко* (*Опренко, Сандуленко, Скутаренко, Стенгаченко, Урсенко, Урсуленко*), *-ский* (*Балановский, Бачинский, Молдаванский, Олановский*), *-чук* (*Баланчук, Вакарчук, Молдавчук*), *-юк* (*Баланюк, Проданюк, Сандюк*), *-як* (*Боцуляк*). Cf. și sufixul numelor de familie din limba idiș: *Молдавер* și *Мошнягер*.

Totodată, trebuie constatat că multe nume de familie ale moldovenilor au fost adaptate în limba rusă fără schimbări morfologice. Acestea, cu foarte rare excepții (cum sunt *Бэдэрэу* și *Партене*) se adaptează ușor la declinarea rusească. Așa sunt la masculin *Андряш, Барбалат, Берневек, Бобок, Бурунсус, Былич, Буштян, Викал, Гицуляк, Глиган, Горун, Григораш, Долган, Дороган, Драган, Дрик, Жугустрян, Караман, Касап, Костаи, Которобай, Крайник, Кукуй, Куркан, Курлат, Лупан, Лупой, Малай, Мокан, Пельтик, Продан, Прун, Рабей, Скутельник, Цугуй*. Cele adaptate la femininul rusesc sunt mai puține: *Брага, Буга, Бурдюжа, Жугля, Пырля, Фуга, Фульга, Черня*.

Iar nume ca *Андронаке* sau *Василаке* se încadrează și ca indeclinabile în limba rusă, având precedente de origine greacă directă, în *-аке* și *-аки*, *Вальсамаки* sau *Коккинаки*.

În încheiere, o listă a numelor de familie ale odesiților, nume de origine topo-și etnonimică. Sunt relativ puține luate gata din limba de origine: cf. *Болтян* (sic), *Жугустрян* (sic), *Мунтян*, *Рашкован*, *Сорочан*, *Суклиян*, *Суручан*, *Тигинян*, *Талмазан* (sic). Cu mult mai numeroase sunt cele formate în limba receptoare: *Бальтер*, *Бендерский*, *Бессараб*, *Бессарабов*, *Бессарабчук*, *Болтянский* (sic), *Браилов* (omonim al denumirii rusești a orașului Brăila), *Влахович*, *Волох*, *Волохов*, *Волошин*, *Волошановский*, *Волошанюк*, *Волошинов*, *Днестровский*, *Дубосарский* (sic), *Каушанский*, *Кишинёвский*, *Молдаванов*, *Молдаванский*, *Молдавский*, *Молдавчук*, *Мунтянов*, *Парканский*, *Рашковский*, *Слободзейский*, *Слободзинский*.

În acest fel încheiem clasificarea datelor disponibile în prezent privind sfera în chestiune. Precum am mai spus, nu pretindem să fi epuizat tema, atât din cauza prea posibilei insuficiențe de date (vezi mai sus), cât și de aceea că despre mai multe nume de familie nu este clar din motive obiective, dacă vin din Moldova sau de pe alte arii. Astfel, nume ca *Алважи*, *Арабаджи* (sau *Арабаджий*) ori *Балтажи* au putut să vină la Odesa și direct din turcă sau și prin mijlocirea bulgară. Iar *Шарга* poate să fie și varianta feminină a lui *Шаргу* (cf.: *Лунга*) și să fi venit din ung. *sárga* „galben”. Numele *Чабан* (*Чебаненко*, *Чебанов*, *Чебанюк*) pot să provină și din apelativul rusesc și ucrainesc. Cam tot așa e și cu *Богач* și *Богачев*. Iar *Копыл* (ca și *Копылов* și *Копыленко*) pot să provină și din Balcani (cf. *copil* și paralelele lui alobalcanice), dar și din Rusia în care e un cuvânt răspândit însemnând un detaliu al saniei (originea lui acolo nu e clară). *Корн* e posibil să provină din *corn*, dar și din germ. *Korn* „grăunte”. Iar în cazuri ca *Брандеско* sufixul pare a fi refacerea lui *-esci*, însă radicalul e de o origine necunoscută. Alte cuvinte, ca, de ex., *Беуле*, *Гоциенко*, *Гоцуляр*, *Калмацуй*, *Кафтя*, *Лангул*, *Мосур*, *Отря*, *Паюр* ș.a. par și ele să fi venit la Odesa din Moldova, dar nu putem să spunem, cel puțin în prezent, ceva cert în această privință.

N-am făcut mai sus clasificarea numelor culese după grupurile semantice ale prototipurilor lor apelative (unde acestea există), lucru pe care poate ușor să-l facă cititorul, și nici nu le-am indicat etimologiile, care se pot afla din marile dicționare antroponimice existente (ca cele ale lui N.C. Constantinescu și I. Jordan).

Dar am încercat să facem cunoscute faptele într-un aspect în care, pe cât știm, ele nu au fost încă prezentate de alții. Neputând cuprinde tot materialul existent în acest domeniu, sperăm că la lucrarea de față vor apărea completări.

În genere, faptele aduse din istoria lingvistică a marelui oraș ucrainean sunt o mărturie nu numai a relațiilor de bună vecinătate, ci și a existenței de elemente comune în etnogeneza popoarelor din regiunea noastră.

Discuția

1. Acest articol a fost respins de revista „Akademos” mai întâi în baza unei recenzii din puține cuvinte, ca „denaturat” și „incalificabil”, motivându-se în felul următor: „Titlul *O comunitate antroponimică dintre Moldova și Odesa* este neadecvat,

întrucât în text sunt analizate doar numele atestate în or. Odesa”, afirmație care prin ea însăși trădează absurditatea. Doar nu credem că se cere atestarea numelor moldovenești în Moldova! Aici recenzentul ori spune nu ceea ce vrea, ori singur nu știe ce vrea să spună. De notat e și faptul că noi vorbim de „o comunitate”, nu de „comunitatea”, ceea ce nu exclude căutarea altor comunități analoge.

Iar ca primă dovadă a abordării noastre „defectuoase” a subiectului ar fi aceea că exemplele din articol „nu pot fi propagate la etapa actuală, ci trebuie combătute, fiindcă ele sunt niște schimonosiri ale numelor românești. Or, scopul cercetărilor este de a depista și a propaga formele corecte. Fenomenele de limbă analizate s-ar preta mai bine la *tipologia greșelilor*”. Precum vedem, ni se atribuie p r o p a g a r e a schimonosirii numelor românești, în locul c e r c e t ă r i i felurilor de adaptare a lor în mediul aloglot. Adică suntem acuzați de subminarea normalizării limbii (și aceea în mediul în care ea nu se întrebuițează), pe când sarcina noastră adevărată este una de c e r c e t a r e a adaptării cuvintelor ei în mediu străin, adaptare pe care recenzentul o califică drept schimonosire, de parcă ar fi vorba de purtarea unor agramăți în limba proprie. Schimbările în cazul unor asemenea contacte interglotice sunt inevitabile. Cât privește numele proprii, cf. cel puțin slavismele de tipul rus. -ский, -ская redate în românește prin asexuatul -schî ca și -ov – -ova și -ин – -ина, cu -a eliminat ș.a. Dar cu ce e mai „denaturată” schimbarea rom. -escu în rus. -еско decât cea a ucr. -енко în rom. -енци? ș.a. Deci prezentarea cercetării noastre ca fiind un fel de compendiu de vorbire pocită este de domeniul delirului.

Recenzentul mai e nemulțumit de „schimonosiri” ca eliminarea lui -ă sau -u, de substituirea rom. oa, greu de pronunțat pentru rusofoni, prin o ș.a.m.d., dar în acestea se manifestă una din principalele particularități ale contactelor glotice româno-ruse.

Deosebit de indispus este Domnia Sa de întrebuițarea glotonimului „moldovenesc” ca implicând un „impact negativ asupra cititorului”. Dar despre aceasta dăm din capul locului o explicație (vezi mai sus), precizând că moldovenii au figurat la Odesa întotdeauna ca atare (ceea ce e atestat deja de către Pușkin), fapt ilustrat de vechiul sector al orașului, Молдаванка (ca și de mulți purtători ai familiei Молдавский și ai altor omorizice), pe când ceva ca *Румынка sau *Румынский nu există la Odesa. Iar noi ne-am condus de faptele existente, nu de ambițiile cuiva. Și la Chișinău găsim mai mulți Moldovanu. Să ne amintim cel puțin de regretatul istoric Dumitru Moldovanu sau de lingvistul Gheorghe Moldovanu (de notat, cu -anu, nu -eanu). Iar din toponime cf., de ex. Baurci-Moldoveni (r. Cahul) sau Moldovanca (r. Florești), pe când din România cf. Moldova-Nouă, Moldova-Veche, Moldova-Sulița, Moldovenii, Moldovița și Moldoveanu. Cu ce Молдаванка din Odesa ș.a. e mai „denaturat” decât toate acestea?

Recenzentul mai consideră, bibliografia noastră „superficială”, ca neconținând „lucrări relevante în domeniu” și creând impresia, chipurile falsă, cum că nu ar fi adevărat că pe tema noastră încă nu s-a scris nimic. Însă noi, aducând pentru informație generală două lucrări fundamentale de antroponimie românească, constatăm că pe tema numelor proprii moldovenești din Odesa într-adevăr n-am putut găsi nimic. Și însuși recenzentul

nu o face nici el, reproșul lui sunând deci în deșert. Cât privește apelarea recenzentului la Hotărârea Curții Constituționale a RM despre denumirea „română” a limbii de stat a Moldovei, apoi această hotărâre nu poate avea putere retroactivă pentru darea de antroponime, etno- și glotonime practică cu sute de ani în urmă, și aceea în afara Moldovei, fapte cu care avem tot dreptul să operăm și noi. Iar în conformitate cu criteriul recenzentului, „denaturată” și „incalificabilă” ar fi chiar opera întemeietorului lingvisticii romanice F. Diez pe motiv că vorbea în sec. XIX de limba „valahă”. În consecință, recenzentul, dorind să reliefeze cu exces de zel românitatea fenomenelor glotice, dar uitând de măsură, de fapt discreditează această idee, deoarece studierea istoriei limbii române implică informația cât mai multilaterală despre contactele româno-aloglotte, liberă de frica unui „impact negativ asupra cititorului” și independență de denumirile ei. Doar ea are câteva endo- și exoglotonime, rămânând sub ele toate una și aceeași limbă. Iar noi redăm aici toate exemplele din ea (să nu se confunde cu reflexele lor aloglote) cu litere latine spre a exclude orice speculație despre „două limbi”.

Însă și mai important este aceea că recenzentul nu atinge în niciun fel esența problemei: la el nu găsim nici examinarea materialelor în genere, dar nici măcar a unui exemplu adus de noi. Analiza lor e substituită prin acușări și alte eschivări de la examinarea esenței (despre factorul bibliografic, care figurează mai des la alt recenzent, vezi mai jos).

Deci recenzia nu este nicidecum o apreciere obiectivă a lucrării noastre.

2. A doua recenzie zdrobitoare e cu mult mai amănunțită decât cea dintâi, dar nu e cu nimic mai convingătoare. Ca ceva pozitiv din ea am mai constatat deja corectarea lui „familie” în „nume de familie” (care de fapt era la noi și înainte mai des). Tot ca un fapt pozitiv relevăm la acest recenzent, spre deosebire de primul, lipsa fobiei pentru cuvântul „moldovenesc”. În rest însă lucrurile stau altfel.

Care a fost deci scopul lucrării noastre și ce am făcut pentru a-l atinge? Am selectat din diferite surse, de cele mai dese ori din cărțile de telefoane, dintre mii de nume de familii, cele câteva sute de nume moștenite de la moldoveni. Deja prin aceasta le-am pus la dispoziția eventualilor doritori de a le folosi în eventuale cercetări economice, culturale, matrimoniale, de proprietate ș.a., de care vorbește chiar la început recenzentul. Prin munca noastră primară acești specialiști ar fi scutiți de a căuta și de a clasifica numele în chestiune în sursele deja cercetate, munca inițială fiind de acum făcută. În scopurile speciale indicate mai sus, într-adevăr s-ar putea dovedi necesare și date ulterioare privind documentarea purtătorilor de nume, ceea ce de acum nu ne privește. Tot odată, lucrarea noastră fiind una *lingvistică*, am dat nu o simplă înșirare a numelor după alfabet, ci le-am aranjat într-un *ansamblu* clasificat în baza particularităților fonetice, morfologice și derivaționale ale adaptării lor în limba de contact. Pe cât știm și, precum se vede, pe cât știu și recenzentii, acest lucru nu l-a făcut nimeni până la noi, cererile de a aduce bibliografia problemei dovedindu-se deci gratuite.

Lucrarea noastră fiind prima încercare în felul său pentru sfera respectivă, de la cunoscătorii materiei ne așteptam la un concurs competent, cum ar fi niște corectări, precizări, completări, localizări pentru unele sectoare particulare ale Odesei, cum

e renumita Moldavanka etc. Din păcate însă absolut nimic de felul acesta nu găsim la niciunul din cei doi recenzenti: amândoi se eschivează insistent de la examinarea oricărui fapt concret de limbă. Nimeni din cei doi nu aduce niciun fapt care ar fi interpretat de noi greșit sau ar fi scăpat de noi din vedere (deși am spus că, neputând cuprinde tot materialul existent, ne-am aștepta și la completări). Însă recenzentii nu aduc din lucrarea noastră niciun exemplu de interpretare greșită a faptelor, care la noi sunt o mulțime, dar fiecare la rubrica lui, în funcție de trăsăturile lor fonetice, gramaticale și formative. De aceea acușările recenzentului nr. 2, cum că la noi „Nu sunt prezentate materialele (corpusul de investigație)”, cum că „nu este făcută o analiză serioasă”, cum că ne lipsește „destulă rigoare științifică” ș. a. sunt pur și simplu false.

Dar aceste multiple învinuiri, oricât sunt de insistente, nu pot nicidecum să compenseze inconsistența recenzentului privind esența problemei discutate: analiza faptelor (fie și o analiză critică). Dlui substituie analiza cu înșirarea unor cerinți p r o c e d u r a l e, acestea ocupând locul central și cel mai mare în recenzie. Suntem acușati de lipsa rigorii științifice, de nedocumentare a faptelor, de pașaportizare inexactă și riguroasă a fiecărui caz, și neindicarea datelor din presă, de necesitatea documentelor de la Oficiul Stării Civile ș.a.m.d. Tot acolo se cere de la noi, pentru materialele culese pe teren, pașaportizarea completă, inclusiv datele despre informator etc. Toate acestea cică s-ar cere efectuate pe perioade de timp și în legătură cu situația social-politică etc., dar și cu raportare la anumite zone (cum e, de ex., Moldavanka). Doar atunci, crede recenzentul, și cu documentarea riguroasă a faptelor, materialul ar avea o relevanță științifică.

Aici, în primul rând, se naște întrebarea, de ce citarea cărților de telefoane nu se consideră „documentare riguroasă a fiecărui caz”? Doar aceste cărți sunt surse oficiale editate de stat, care indică și adresele, și inițialele oamenilor. Doar sarcina noastră, ca autor al descrierii primare a situației, este constatarea și adevărarea însăși a existenței faptelor. Deja aceasta constituie un temei necesar, dar și suficient, pentru examinarea lor lingvistică (ceea ce s-a și făcut). Alte date, cerute de recenzent, sunt pentru examinarea lingvistică irelevante (mai simplu spus, de prisos): oricare ar fi aceste date, caracteristica lingvistică și însăși realitatea antroponimelor nu se schimbă. Se înțelege, sub alte raporturi (cel economic, cultural și altele menționate de recenzent), toate aceste date ar fi de folos, dar asta are puțin de a face cu sarcina noastră. Mai amintim că lucrarea noastră e lingvistică (nu una istorică, pentru care datele limbii, ar fi doar mijloace de a afla altceva, nu obiect în sine), dar nu este nici dialectologică, fiind vorba de un singur oraș.

Apropo, cât despre culegerea de date pe teren, asta ar implica, în cazul nostru, umblatul pe la câteva sute de apartamente (în care, ca de obicei, nu toți cei căutați s-ar găsi întotdeauna acasă), ceea ce ar cere o muncă, de loc științifică, de câțiva ani, cu randamentul din punct de vedere lingvistic egal cu zero, deoarece toată informația necesară pentru lingvist e comunicată de însuși numele de familie, pe care îl poate interpreta și mai departe în plan profesional. Asta am și făcut-o noi neavând nevoie de datele de arhivă, din Oficiul Stării Civile și de altă „rigoare” sau „relevanță științifică”. S-ar putea întreba recenzentul: dacă, să zicem, ar afla Dlui, toate datele de acasă, din arhivă, din Oficiul Stării Civile, eventual și de la Poliția judiciară ș.a.m.d. despre un informator

numit, de ex., *Лунул*, cu ce s-ar îmbogăți datele noastre privitoare la acest nume? Subliniem: pe noi ne interesează doar numele și particularitățile lui glotice, nu purtătorul lui, de acesta putându-se ocupa arhivarii, istoricii, demografii, economiștii, polițiștii ș.a.

Deosebit de revelatoare pentru a caracteriza logica recenzentului este următoarea confruntare. Rezultatele noastre acesta le caracterizează astfel: „Sunt expuse niște lucruri banale, nu este făcută o analiză serioasă”, afirmație ce apare falsă și fără confruntări cu altceva, deoarece nimeni până la noi nu a prezentat un ansamblu de nume de familie moldovenești din Odesa și nu a făcut o analiză a lor lingvistică (cu ce ar fi mai „serioasă” decât a noastră o altă analiză a lor, nu se știe, dacă nu e vorba de chestiuni pur procedurale, vezi mai sus). Dar tocmai pentru aceste lucruri „banale” Dlui cere o serie de proceduri documentare, cum ar fi umblatul pe la oficii, pe la casele a sute de familii (vezi mai sus), muncă ce ar cere mai mulți ani, deci pentru a pașaportiza niște b a n a l i t ă ț i ! Dar cui ar trebui atâta muncă pentru pașaportizarea unor banalități? Adică recenzentul s-a încurcat în îngrămădirea sa de reproșuri.

Nu mai consecvente sunt reproșurile recenzentului nr. 2 (ca și a celui nr. 1) de lipsa bibliografiei (ceea ce iarăși nu-i adevărat, deoarece am adus trei cărți de antroponimică română, deși aceasta nu era obligatoriu, doar pentru a da un fundal general al faptelor prezentate. Chiar se cere de la noi bibliografia „concludentă” (?). Dar, precum am mai spus (și recenzentii, cu toată dorința lor, nu o pot dezminți) pe tema numelor moldovenești din Odesa nu există nici o bibliografie, ceea ce face valoarea reproșului egală cu zero.

În general, prezența sau lipsa bibliografiei nu este de loc criteriul calității bune sau rele a unei lucrări științifice. Contează aceea cât de informative, în special cât de euristice, sunt datele proprii ale autorului. Bibliografia este necesară mai întâi de toate ca sursă de informație a autorului (ca să se vadă ce a obținut singur) și ca obiect de polemică. În cazul nostru n-am avut nici un alt autor de la care să luăm datele, nici cu cine să polemizăm. În genere, cu părere de rău, e obișnuit și așa un tip de lucrări, în care bibliografia abundentă e menită să facă paradă de erudiție a autorului, camuflând în acest fel penuria euristică. Noi n-am pășit pe calea aceasta. Nu odată am preferat să publicăm niște teze sau un articol scurt (cum e în cazul de față, în care nu e vorba de ceva teoretic, ci doar o adunare și o clasificare primară a faptelor). Oricum, dacă pe tema numelor de familie moldovenești din Odesa există o literatură, criticii noștri trebuiau cel puțin s-o pomenească, lucru fără care reproșurile lor rămân iarăși doar dactilomizetice.

Îndeobște, lucrările, printre ele și dicționarele antroponimice, având scopuri diferite sunt și de tipuri diferite, neputându-se să li se ceară includerea obligatorie a bibliografiei sau a altor surse de documentare (pașaportizare). Astfel, din cele două dicționare mari onomastice românești aduse de noi, cel al lui N. A. Constantinescu indică locul și data fixării numelui ș.a., iar cel al lui I. Iordan, mai nou și mai mare, nu le dă, indicând doar etimologia. Noi nu o dăm, referindu-ne la acest dicționar (deși aceasta nu este sarcina noastră ca atare). Tot aici trebuie să ne pronunțăm împotriva fetișizării procedeelelor de pașaportizare a datelor. Și faptele auzite pe stradă sunt și ele surse prețioase de informație lingvistică, lucru demult întemeiat în literatură (vezi, de ex., [4, p. 11-13] despre datele „omului de pe stradă” și a „vorbei vii”). Pedantismul documentaristic nu e bun în toate situațiile. E bine când putem documenta datele, dar nu putem umbla mereu cu magneto-

fonul și să cerem trecătorilor datele lor biografice. Aici se ține totul în primul rând pe probitate, dar de falsificat se poate falsifica și informația documentată. Exemple ale acestei practici ne dă chiar recenzentul de care e vorba.

Astfel, acesta afirmă că „autorul nu documentează materialul analizat”. Dar cărțile de telefoane sunt tocmai o sursă de informație, prin care orice purtător de nume este identificat ca unul realmente existent, indicându-se și adresa și inițialele lui. Adică, documentăm materialul (deși, nu în felul obișnuit pentru recenzent), învinuirea lui dovedindu-se iarăși a fi falsă.

O altă falsificare este aceea cum că noi abordăm materialul nu „de pe pozițiile științei onomastice”, ci „din perspectiva impresiilor personale”. Dar noi facem o rezervă specială din capul locului (vezi p. 103) despre aceea că mai departe ne abținem de excursuri, oricât de interesante ar fi, despre purtătorii, chiar cei mai renumiți, ai numelor, ca și de relatări despre contactele noastre personale cu informatorii (decă parcă prevăzând reproșul recenzentului, care însă n-a observat, ori se face că n-a observat, prevenirea noastră).

Încă una din câteva (ca să spunem mai delicat) invenții ale recenzentului este aceea cum că și titlul la noi este de tip ziaristic, nu științific (e vorba de titlul „O comunitate antroponimică dintre Moldova și Odesa”) și că articolul însuși „este mai curând un eseu, bun spre a fi inserat într-un ziar și nu poate fi considerat material științific”. Că titlul nu-i place recenzentului, e o chestiune de gust (noi am putea ușor să-l schimbăm, dar n-am găsit de cuviință). Însă în ce privește esența, sunt de relevat două fapte: 1) publicul larg (adică cititorul de ziare) de regulă nici nu știe ce este antroponimia (și noi nu ne ocupăm de explicarea termenului) și 2) nici un ziar nu ar publica un text, de vreo jumătate de coală de autor, scris în termeni lingvistici, despre fenomene fonetice, morfologice și derivaționale prin care faptele unei limbi se adaptează în mediu aloglot. Și tot stilul expunerii noastre este același în care am scris întotdeauna în articole și cărți, fără să fim criticați vreodată pentru stil gazetăresc. Deci iar ne ciocnim cu dactilomizetica (ex digitis suctio).

Nu sunt clare, mai departe, pretențiile față de rezumat, care ar fi „foarte scurt” (dar de aceea și este rezumat) și nu știm ce reguli există ca să fie „întocmit corect” (?). Și despre exprimarea stângace” a noastră ca atare nu se dă nici un exemplu afară de menționatul „familie”, în care ne-am luat (în minoritatea cazurilor) după greșeala răspândită în vorbirea cotidiană.

E greu de înțeles de ce între reproșurile făcute nouă figurează și faptul că numele descrise de noi „se pot găsi și în multe alte părți/ orașe”, inclusiv la Moscova. Asta-i drept, și se pot găsi și în alte orașe și țări din CSI, din Europa Apuseană, din SUA, Canada, Brazilia ș. a. Știm chiar de familia *Buzumeu* (< *Viziteu*, *Vizitiu*) emigrată acum câțiva ani din Chișinău în China. Dar se naște întrebarea: în ce măsură aceste fapte infirmă cele spuse de noi? Dimpotrivă, credem că lucrarea noastră ar fi putea fi folosită ca model pentru alte cazuri analoge, ca abia pe urmă să se ajungă la totalizare.

Am putea să mai cităm și alte afirmații dactilomizetice ale recenzentului, de felul celei că ne lipsește „destulă rigoare științifică” ș.a., dar folosind cuvântul *D-sale*, cel ce prezintă exprimarea noastră ca una „cam stângace”, avem dreptul după examinarea de mai sus, să conchidem că la recenzent stângace e însăși logica. La el

analiza esenței lucrurilor este substituită complet prin detalii irelevante, critica fiind cu totul deplasată. În principiu, s-ar putea întâmpla ca amănuntele procedurale să schimbe ceva și în esența tezelor unui autor, care ar trebui deci să-și modifice, în lumina acestor detalii, punctul de vedere. Însă nimic de felul acesta nu avem în cazul de față. De relevat aici și aceea că orice semn de cunoștință proprie a moștenirii antroponimice a moldovenilor de la Odesa lipsește la amândoi recenziții cu desăvârșire.

Cele câteva propoziții de la începutul și de la sfârșitul textului nostru, de conținut nelingvistic, sunt inserate special pentru a preîntâmpina orice bănuială de vreo pretenție geopolitică față de Ucraina, ceea ce e ușor de înțeles în zilele noastre și nu poate nicidecum să afecteze caracterul lingvistic al lucrării întregi.

Așadar, toată perseverența și tot pedantismul recenziților nu pot camufla completa lor inconsistență în tematica principală a lucrării autorului. Niciuna din cele două recenzii nu infirmă întru nimic nicio teză a noastră și nici autenticitatea vreunui din multiplele fapte aduse de noi. Toată critica se reduce la discutarea detaliilor accesorii, cum sunt denumirea limbii (și aceea aplicată doar la localitatea din afara ariei ei proprii) și a amănuntelor procedurale, conținând și mai multe afirmații false, între care recenziții înșiși, în excesul lor de zel, se încurcă. Prin urmare, amândouă recenzițiile, complet inconsistente în esență (pe care chiar nici nu încercă s-o discute) sunt o piedică în investigarea relațiilor interglotice ale limbii române într-o sferă încă puțin cercetată. De aceea ne socotim în drept să insistăm ca datele noastre, inclusiv prezentul răspuns criticilor, să fie aduse, prin publicare în revistă, la cunoștința cititorilor. Aceștia ar avea tot dreptul să ne critice și ei pe noi în presă. Deocamdată am vrea să mai observăm că însăși abundența de calificări negative date, una peste alta, lucrării noastre trădează prin însuși acest fapt incapacitatea recenziților de a judeca echilibrat, incapacitate ce i-a făcut în critica lor să sară peste cal și să se încurce.

Apropo de impresiile personale pe care recenzentul nr. 2 le-ar fi găsit în textul nostru, apoi o impresie a noastră personală lăsată de prezenta discuție într-adevăr există și poate să fie exprimată prin cuvintele slavistului A. M. Selișcev: „К сожалению, часть времени я вынужден уделять анализу разного рода извращений и искажений” (citat după [5, p. 17]).

Referințe bibliografice

1. А. Еремия, М. Косничану. *Нуме де фамилие. Личные имена*. Ед. а 3-а. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1974, п. 7-22.
2. N. Constantinescu. *Dicționar onomastic românesc*. București: Ed. Acad. RPR, 1963.
3. I. Iordan. *Dicționar de nume de familie românești*. București. Ed. Șt. și Encicl., 1983.
4. Martín J. *Diccionario de expresiones malsonantes del español. Léxico descriptivo*. Madrid, ISTMO, 1974.
5. Бернштейн С. Б. *А. М. Селищев. Славист-балканист*. Москва, „Наука”, 1987.

Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Buletin de lingvistică

Nr. 17
Anul XIV
2016

Formatul 70×100, 1/16. Coli de tipar conv. 9,25. Tirajul 100 ex.

Tipografia „Elan Poligraf” SRL
str. Mesager, 7, MD – 2069, mun. Chişinău
tel.: (+373-022) 745800
info@elan.md www.elan.md

ISSN 1857–1948

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

Institutul de Filologie

**Buletin
de lingvistică**

Nr. 17

Anul XIV

2016

Chișinău